

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
«ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»
ΤΩΝ ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΓΕΩΛΟΓΙΑΣ & ΓΕΩΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΑΘΗΝΩΝ
ΣΕ ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΜΕ ΤΟ ΤΜΗΜΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ
ΤΟΥ ΤΕΙ ΑΘΗΝΑΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

**«Εθνικό Ιστορικό Μουσείο και εθνική ταυτότητα στη σύγχρονη
κοινωνία: αγκυλώσεις ή σύγχρονες προσεγγίσεις;»**

Η εργασία υποβάλλεται για την κάλυψη των απαιτήσεων με στόχο την απόκτηση του μεταπτυχιακού διπλώματος στις Μουσειακές Σπουδές από το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΜΑΡΙΑ ΠΑΛΤΟΓΛΟΥ

A.M. 2012011

ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗΣ:

**Δρ. Στεφάνου Ελένη
Καθ. Μπούνια Αλεξάνδρα
Σακελλαρόπουλος Γ., Ιστορικός, υπεύθυνος των
Ιστορικών Αρχείων του Μουσείου Μενάκη**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κατάλογος Εικόνων	4
Πρόλογος – Ευχαριστίες	5
Περίληψη	6
Abstract	7
Εισαγωγή	8
Κεφάλαιο 1: Θεωρητικό πλαίσιο	12
1.1 Έθνος, εθνικισμός, εθνική ταυτότητα: διευκρίνιση όρων	12
1.2 Αναζητώντας εθνική ταυτότητα στο νεοσύστατο ελληνικό έθνος-κράτος	22
1.3 Η ανάπτυξη της επιστήμης της Ιστορίας και η συμβολή της στη διαμόρφωση της Εθνικής Ιδέας	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Μουσεία και εθνική ταυτότητα	36
2.1 Εισαγωγικά	36
2.2 Εθνικά Μουσεία στην Ευρώπη	40
2.3 Εθνικά Μουσεία στην Ελλάδα	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Παρουσίαση μελέτης περίπτωσης: Εθνικό και Ιστορικό Μουσείο	51
3.1 Δημιουργία Συλλόγων	51
3.2 Η Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία Ελλάδος	53
3.3 Το Εθνικό και Ιστορικό Μουσείο σήμερα: Περιγραφική Παρουσίαση ...	56

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Μεθοδολογία έρευνας	60
4.1 Το κτίριο	63
4.2 Η χωρική κατασκευή.....	63
4.3 Για την έκθεση και τα αντικείμενα	65
4.4 Για τα κείμενα	68
4.5 Οι συνεντεύξεις	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Ανιχνεύοντας το εθνικό αφήγημα στις συλλογές του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου: μία κριτική ανάλυση της εκθεσιακής του πρακτικής	72
5.1 Ο πρώτος διάδρομος	74
5.2 Στην αίθουσα Α΄.....	77
5.3 Στην αίθουσα Β΄.....	81
5.4 Στην αίθουσα Γ΄.....	86
5.5 Στην αίθουσα Δ΄.....	90
5.6 Στον διάδρομο Ε΄.....	93
5.7 Στην αίθουσα Ζ΄.....	97
5.8. Ολοκληρώνοντας τη μελέτη	99
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Συμπεράσματα	102
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	106
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	116

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

- Εικόνα 1 Η είσοδος του ΕΙΜ
- Εικόνα 2 Το σχεδιάγραμμα του ΕΙΜ
- Εικόνα 3 Εισαγωγικό κείμενο
- Εικόνα 4 Κείμενο εκθέματος
- Εικόνα 5 Κείμενο συνόλου αντικειμένων
- Εικόνα 6 Λεζάντες εκθεμάτων
- Εικόνα 7 Το ελληνικό Κοινοβούλιο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα
- Εικόνα 8 Το άγαλμα του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου στον πρώτο διάδρομο του ΕΙΜ
- Εικόνα 9 Η προσωπογραφία του Σκεντέρμπεη
- Εικόνα 10 Η καταστροφή του Δράμαλη
- Εικόνα 11 «Η δικαία απόφασις του Θεού»
- Εικόνα 12 Προσωπογραφίες αγωνιστών
- Εικόνα 13 Η κόγχη με τα αντικείμενα του Κολοκοτρώνη
- Εικόνα 14 Ο διάδρομος Ε΄
- Εικόνα 15 Ο Διονύσιος Σολωμός
- Εικόνα 16 Η πήλινη υδρία με τα οστά του Παύλου Βοναπάρτη
- Εικόνα 17 Ο Μ. Αλέξανδρος του Ρήγα
- Εικόνα 18 Η λήκυθος με την καρδιά του Κανάρη
- Εικόνα 19 Άποψη της αίθουσας Ζ΄. Σε πρώτο πλάνο η πρύμνη και η πλώρη της λέμβου

Σημ.: Οι φωτογραφίες ανήκουν στο αρχείο της γράφουσας.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ –ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω για την έμπνευση, την κατανόηση και τις διαφωτιστικές παρατηρήσεις της, την επόπτρια Δρ. Ελένη Στεφάνου, της οποίας η συμβολή στην ολοκλήρωση αυτής της εργασίας ήταν πραγματικά πολύτιμη. Θερμά, επίσης, θέλω να ευχαριστήσω την κα Μπούνια για τις παρατηρήσεις της και τη βοήθεια που μου παρείχε πρόθυμα, καθώς και τον κ. Τάσο Σακελλαρόπουλο, υπεύθυνο των Ιστορικών Αρχείων του Μουσείου Μπενάκη.

Ευχαριστίες οφείλονται, επίσης, στο προσωπικό του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου για τη συνεργασία, ιδιαίτερα δε στην κα Ευθυμία Παπασπύρου, διευθύντρια, στην κα Ιφιγένεια Βογιατζή, υπεύθυνη της μόνιμης έκθεσης και στον κ. Φίλιππο Μαζαράκη – Αινιάν επιμελητή, για τις συνεντεύξεις που μου παραχώρησαν και τις κατατοπιστικές τους διευκρινίσεις.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διπλωματική εργασία με τίτλο «Εθνικό Ιστορικό Μουσείο και εθνική ταυτότητα στη σύγχρονη κοινωνία: αγκυλώσεις ή σύγχρονες προσεγγίσεις;» πραγματεύεται το ζήτημα της παρουσίας και της διαχείρισης της εθνικής ταυτότητας στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. Μελετάται η εικόνα του έθνους, όπως αυτή προβάλλεται σήμερα μέσα από την αφήγηση του Μουσείου. Επιχειρείται να καταγραφούν οι τυχόν αλλαγές που έχουν σημειωθεί από την ίδρυση του Μουσείου μέχρι τις μέρες μας, τόσο στην εκθεσιακή πρακτική του όσο και στον «λόγο» του.

Το Μουσείο ως θεσμός συμβάλλει στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας. Ιδιαίτερα το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη συγκρότηση της εικόνας του έθνους. Για τον λόγο αυτό, η παρούσα εργασία επιχειρεί να παρουσιάσει και να αποτιμήσει αυτή τη συμβολή του Μουσείου χρησιμοποιώντας ως μεθοδολογικά εργαλεία την επιτόπια έρευνα, την κριτική παρουσίαση επιλεγμένων εκθεμάτων και την επιλεκτική μελέτη των μουσειακών κειμένων. Ορισμένοι όροι που εξετάζονται στο πλαίσιο της εργασίας είναι: έθνος, εθνικισμός, εθνική ταυτότητα, εθνικό αφήγημα, μουσειακή αναπαράσταση.

ABSTRACT

The thesis entitled “National and Historical Museum and national identity in the modern society: inflexibility or modern approaches?” deals with the issue of the representation of the Greek national identity in the National and Historical Museum of Athens. The image of the nation as it appears through the museum narrative is examined in this paper. An effort is made to note the changes that may have been occurred since the inauguration of the Museum until now, changes that concern the exhibition practice as well as the Museum “discourse”.

The Museum as an institution contributes to the formation of national identity. Especially the National and Historical Museum in Greece plays an important role in the formation of the national image. Therefore, the present study tries to present and evaluate this contribution using as methodological tools the research in situ, the critical analysis of selected exhibits and the study of selected museum texts. Some terms that are discussed in the thesis are: nation, nationalism, national identity, national narrative, museum representation.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να αναλύσει κριτικά τη μόνιμη έκθεση του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου (ΕΙΜ) με σκοπό να αναδείξει τους τρόπους και τις πρακτικές βάσει των οποίων συγκροτούνται τα νοήματα της έκθεσης και να ανασυνθέσει την εικόνα του έθνους που στοιχειοθετείται τελικά μέσω της επίσημης αφήγησης του ΕΙΜ. Επιχειρεί μία αποτίμηση των νοημάτων που προέρχονται από έναν μεγάλο φορέα και όχι μία κριτική της έκθεσης, της οποίας το χρονικό πλαίσιο είναι δεδομένο.

Το κύριο ερευνητικό ερώτημα αφορά τον τρόπο με τον οποίο προβάλλεται η εθνική ταυτότητα σήμερα στο ΕΙΜ. Το ερώτημα αυτό απαντάται μέσα από την εξέταση ζητημάτων, όπως: α) ποια εικόνα του εθνικού εαυτού, στη συγκεκριμένη περίπτωση του ελληνικού έθνους, σκοπεύει να καταδείξει μέσω της αφήγησής του (χωρική διάταξη, εκθέματα, κείμενα) το ΕΙΜ; β) πώς το ΕΙΜ παρουσιάζει και ερμηνεύει τις συλλογές του και πώς συγκροτεί τα νοήματα μέσω της έκθεσής του; γ) ως ποιο βαθμό η παρουσίαση της έκθεσης και η μέσω αυτής συγκρότηση νοημάτων ακολουθεί τις εξελίξεις στις επιστήμες της ιστορίας και μουσειολογίας.

Το ΕΙΜ επιλέχθηκε ως μελέτη περίπτωσης γιατί συμβάλλει από διαφορετική πλευρά – σε σύγκριση με τα αρχαιολογικά μουσεία – στη διαμόρφωση της ταυτότητας των σύγχρονων Ελλήνων· σχετίζεται, δηλαδή, με το σκέλος που αφορά τα νεότερα χρόνια του ελληνικού εθνικού βίου. Η ίδρυση του ΕΙΜ είναι έργο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος, η οποία από τη σύστασή της, το 1882, άρχισε το έργο της συλλογής ιστορικού υλικού. Η έκθεση του ΕΙΜ στεγάζεται από το 1960 στο Μέγαρο της Παλαιάς Βουλής.

Η προστασία των αρχαιοτήτων συνδέεται με την ιστορία των αρχαιολογικών μουσείων στην Ελλάδα, η οποία ξεκινά με την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους. Οι αρχαιότητες ήταν τα κυριότερα σύμβολα εθνικής ταυτότητας και υπερηφάνειας και η διαφύλαξή τους αποτελούσε ηθική υποχρέωση (Γκαζή, 1999: 43). Έτσι, η μεγαλύτερη συνεισφορά στη συζήτηση περί διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας μέσα από τον υλικό πολιτισμό έχει προέλθει από το πεδίο της αρχαιολογίας. Ο ρόλος των αρχαιοτήτων και των αρχαιολογικών μουσείων στη συγκρότηση εθνικών ταυτοτήτων (για το ζήτημα θα γίνει λόγος παρακάτω, βλ. Ενót. 2.3) έχει εξεταστεί εκτενώς στην υπάρχουσα βιβλιογραφία (ενδεικτικά Γκαζή, 1999 και 2012, Μούλιου,

1999, Hamilakis & Yalouri, 1996, Χαμηλάκης, 2012). Ο ρόλος, ωστόσο, των Ιστορικών Μουσείων, και ιδιαίτερα του ΕΙΜ, δεν έχει μελετηθεί σε αντίστοιχο βάθος.

Τα τελευταία χρόνια έχει σημειωθεί ενδιαφέρον για τα Εθνικά Μουσεία και έρευνα έχει διεξαχθεί για τους επισκέπτες τους στο πλαίσιο των Εθνικών Μουσείων της Ευρώπης¹ μεταξύ αυτών και στο ΕΙΜ. Στην Ελλάδα η ανάπτυξη των εθνικών μουσείων συνδέθηκε με το κυρίαρχο εθνικό αφήγημα της αδιάλειπτης συνέχειας του ελληνισμού στον χρόνο. Η εργασία προσπαθεί να ανιχνεύσει τη δόμηση του αφηγήματος του ΕΙΜ και να προσδιορίσει σε ποιον βαθμό εξακολουθεί η μουσειακή αφήγηση να υπηρετεί και να αναπαράγει παραδοσιακά σχήματα αντίληψης του παρελθόντος. Στηρίχτηκε σε μία συνθετική προσέγγιση βάσει θεωριών περί έθνους, εθνικισμού και εθνικής ταυτότητας ώστε να διερευνηθεί πώς αυτές οι θεωρίες βρίσκουν εφαρμογή ή αντανακλώνται στην έκθεση του ΕΙΜ ως παραγωγή λόγου. Δεν φιλοδοξεί σε καμία περίπτωση να εξαντλήσει το θέμα, καθώς πρόκειται για ένα ευρύ ερευνητικό πεδίο που παρουσιάζει μεγάλο και ολοένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για τους ερευνητές.

Η επεξεργασία του θέματος βασίστηκε σε επισκόπηση βιβλιογραφίας στα πεδία της ιστορίας, της μουσειολογίας, των κοινωνικών επιστημών, στην επιτόπια έρευνα στον χώρο της έκθεσης του ΕΙΜ, στη μελέτη των κειμένων (τόσο στον χώρο του Μουσείου, όσο και στον Οδηγό του Μουσείου, και το οπτικοακουστικό υλικό της ξενάγησης), καθώς και στις ημιδομημένες συνεντεύξεις με τη διευθύντρια του Μουσείου, κα Ε. Παπασπύρου, την υπεύθυνη της μόνιμης έκθεσης του ΕΙΜ, κα Ι. Βογιατζή και τον επιμελητή του ΕΙΜ, κ. Φ. Μαζαράκη –Αιινάιν.

Το πρώτο κεφάλαιο περιλαμβάνει μία σύντομη επισκόπηση των απόψεων των σημαντικότερων θεωρητικών του εθνικισμού και επιχειρεί να διευκρινίσει όρους, όπως έθνος, εθνικισμός και εθνική ταυτότητα. Στη συνέχεια, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στον ελλαδικό χώρο και εξετάζεται η συγκρότηση της επιστήμης της Ιστορίας κατά τον 19^ο αιώνα. Στην εργασία υποστηρίζεται πως η ιστορική επιστήμη, όπως μεταλαμπαδεύτηκε από την Ευρώπη στη διάρκεια αυτού του αιώνα, όπως θεμελιώθηκε στην Ελλάδα και διαδόθηκε από τους πρώτους θεράποντές της,

---

¹βλ. Μπούνια & Γκαζή (2012: 10-11) όπου αναφέρεται η πρόσφατη βιβλιογραφία για τα εθνικά μουσεία, καθώς και Bounia, *et al.* (2012).

συνδέθηκε άμεσα με αυτό που αποκαλούμε «εθνικό αφήγημα». Ο ελληνικός εθνικισμός στήριξε την επιστήμη της ιστορίας αλλά και στηρίχτηκε ο ίδιος στα πορίσματα και στις διατυπώσεις της, διαμορφώνοντας μια αντίληψη περί συνέχειας και ιστορικής αποστολής του έθνους. Όλα τα παραπάνω, βέβαια, δεν είναι ασύνδετα από τις αντίστοιχες εξελίξεις στον ευρωπαϊκό χώρο, καθώς ο «μακρόχρονος δέκατος ένατος αιώνας» (Μαζάουερ, 2002: 155) σηματοδεύτηκε από τη διάλυση των μεγάλων αυτοκρατοριών και τη συγκρότηση των εθνικών κρατών.

Στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται η εξέταση του ρόλου του μουσείου στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας και στην πορεία συγκρότησης του ελληνικού κράτους. Το μουσείο είναι ένας θεσμός με μακρά ιστορία που αντανάκλα τις αντιλήψεις και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της κοινωνίας μέσα στην οποία κάθε φορά ζει. Το ιδεολογικό πλαίσιο λειτουργίας του, υπό το βάρος των απαιτήσεων των αναδυόμενων εθνικισμών στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα, διαμορφώνεται με βάση την ανασύνθεση του ιστορικού παρελθόντος. Πρόκειται για ένα παρελθόν «μακράς διάρκειας», η προβολή του οποίου στόχευε στην ενίσχυση της εσωτερικής ενότητας αλλά και στην επέκταση του εθνικού χώρου σε περιοχές που θεωρούνταν τμήματα του έθνους (Βούρη, 2002: 57). Στην πρώτη ενότητα του κεφαλαίου επιχειρείται μια σύντομη αναφορά σε μουσεία του εξωτερικού, προκειμένου να διαπιστωθεί ποια ρητορική περί έθνους υιοθετούν και ταυτόχρονα να εξεταστεί αν η σύγχρονη εκθεσιακή τους προσέγγιση έχει διαφοροποιηθεί σε σχέση με το παρελθόν. Στη δεύτερη ενότητα εξετάζεται ο ρόλος των εθνικών μουσείων στην Ελλάδα.

Το τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζει τα στοιχεία που σχετίζονται με την ίδρυση και την ιστορία του ΕΙΜ. Στην πρώτη ενότητα γίνεται λόγος για την ίδρυση συλλόγων καθότι αυτή η δραστηριότητα έχει άμεση σχέση με την ίδρυση του ΕΙΜ. Η ίδρυση ενός τέτοιου συλλόγου, όπως της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος (ΙΕΕΕ), οδήγησε στην ίδρυση του ΕΙΜ, το οποίο ανήκει και σήμερα στην ΙΕΕΕ. Οι ενότητες που ακολουθούν στο ίδιο κεφάλαιο παρουσιάζουν με συνομία τα γενικά χαρακτηριστικά του ΕΙΜ και αναφέρονται στο παρόν του Μουσείου.

Το τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζει τη μεθοδολογία της έρευνας που ακολουθήθηκε προκειμένου να ερευνηθεί το κεντρικό ερώτημα της εργασίας. Για τη μουσειολογική ανάλυση της έκθεσης ακολουθήθηκε το μοντέλο αξιολόγησης (Framework for assessing excellence) της Serrell. Παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά

της έρευνας πεδίου και της μελέτης περίπτωσης σύμφωνα με τα πορίσματα των κοινωνικών επιστημών και εξηγείται ο τρόπος συλλογής δεδομένων στο ΕΙΜ για τις ανάγκες της εργασίας.

Στο πέμπτο κεφάλαιο αναλύεται η μόνιμη έκθεση του ΕΙΜ. Δεν γίνεται εξαντλητική παρουσίαση και σχολιασμός όλων των εκθεμάτων, καθώς σκόπιμα η εργασία εστιάζει και αναλύει κριτικά τον τρόπο με τον οποίο επιχειρείται να δομηθεί η αφήγηση της έκθεσης, λαμβάνοντας υπόψη ποικίλους παράγοντες (αρχιτεκτονική, διάταξη αιθουσών, προθήκες, φωτισμό, σύνολα εκθεμάτων, κείμενα) προκειμένου να διερευνηθεί και να αξιολογηθεί η συνολική εμπειρία του επισκέπτη του ΕΙΜ και να ανιχνευθεί ο τρόπος με τον οποίο το ΕΙΜ αντιλαμβάνεται τον ρόλο του, ιδιαίτερος στη σημερινή κοινωνία.

Τέλος, στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο αναφέρονται τα συμπεράσματα και διατυπώνονται εκτιμήσεις και προτάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Θεωρητικό πλαίσιο

Μελετώντας χώρους και έννοιες με εθνικό συμβολισμό, όπως το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο και η εθνική ταυτότητα, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η αποσαφήνιση κάποιων σχετικών με το θέμα όρων. Παρόλο που ο εθνικισμός κατέχει σημαντική θέση τις τελευταίες δεκαετίες στον δημόσιο λόγο και στις καθημερινές συζητήσεις, κάποια καίρια ζητήματα παραμένουν ανέγγιχτα. Η προβληματική, για παράδειγμα, για τον σχηματισμό του έθνους και τη γένεση των εθνικιστικών φαινομένων δεν έχει την ανάλογη με τη σημασία της θέση στη δημόσια συζήτηση. Παρόλα αυτά πρέπει να παραδεχτεί κανείς πως τα τελευταία χρόνια και κάτω από τις πολιτικές και οικονομικές αλλαγές που έχουν συντελεστεί, έχει τουλάχιστον γίνει αποδεκτή «η αναγνώριση της πολυσημίας, της αντιφατικότητας και της συνθετότητας των εθνικών ζητημάτων» (Λιάκος, 1994: 36).

1.1 Έθνος, εθνικισμός, εθνική ταυτότητα: διευκρίνιση όρων

i. Έθνος

Οι απόπειρες ορισμού της έννοιας του έθνους είναι πολλές και ανάλογες με τις θεωρητικές αφετηρίες τους. Η συζήτηση για τα χαρακτηριστικά που μπορούν να δώσουν σε μια συλλογικότητα τον τίτλο του έθνους περιλαμβάνει πολιτικές, ιστορικές, κοινωνικές, οικονομικές, γεωγραφικές θεωρήσεις. Παρόλα αυτά η δυσκολία σαφούς απάντησης στο ερώτημα «τι είναι έθνος;», παραμένει, καθώς, όπως αναφέρει ο Λιάκος (1994β: 34) δεν υπάρχει αντικειμενικός τρόπος να διευκρινιστεί για ποιους λόγους ορισμένες εθνικές ομάδες δεν μετατράπηκαν σε έθνη (π.χ., Καταλανοί, Βάσκοι). Ο ιστορικός αναφέρει τη διάκριση σε εθνική ή εθνοτική ομάδα (ethnicity) και έθνος με κρατική συγκρότηση, υπαρκτή ή προσδοκώμενη (nation). Σε άλλες περιπτώσεις κατασκευάζονται έθνη τα οποία στη συνέχεια κατακερματίζονται (π.χ., Σοβιετική Ένωση, Γιουγκοσλαβία). Η προσπάθεια, επομένως, εξήγησης της συγκρότησης της έννοιας του έθνους είναι πιο επίπονη από ό,τι θα φανταζόταν κανείς.

Σχετικά με την έννοια του έθνους υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία, διεθνής και ελληνική, η οποία μάλιστα καλύπτει και ένα μεγάλο εύρος απόψεων και οπτικών. Τούτο έχει να κάνει τόσο με την επιστημονική προέλευση και τα γνωστικά

ενδιαφέροντα των μελετητών όσο και με τις σχολές σκέψης που αναπτύχθηκαν σχετικά με ή ανεξάρτητα από το θέμα του έθνους. Είναι, δηλαδή, διαφορετική η προσέγγιση των ανθρωπολόγων, των λαογράφων, των ιστορικών, των κοινωνιολόγων, των γλωσσολόγων, των πολιτικών επιστημόνων σχετικά με τη φύση, τη διάρκεια και την εξέλιξη του εθνικού φαινομένου. Μέσα από αυτή την πολλαπλότητα των προσεγγίσεων προέκυψαν διαφορετικές τάσεις, όπως ο νεωτερισμός, ο αρχεγονισμός ή πρωταρχισμός, ο εθνοσυμβολισμός, ο εθνοτισμός, κ.λπ. (Ιντζεσίλογλου, 2013: 4). Επιπλέον, τα κάθε είδους ρεύματα και κινήματα που αναπτύχθηκαν κατά καιρούς (ιστορικισμός, ρομαντισμός, λειτουργισμός, δομισμός, κονστρουκτιβισμός, μεταμοντερνισμός) ανεξάρτητα, ενδεχομένως, από το θέμα του έθνους, επηρέασαν τις σχετικές συζητήσεις.

Με βάση τα παραπάνω θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, επομένως, ότι είναι δύο οι κυρίαρχες προσεγγίσεις στη μελέτη της εμφάνισης των εθνών (Ιντζεσίλογλου, 2013: 11) :

Σύμφωνα με την παραδοσιακή προσέγγιση η ανθρωπότητα διαιρείται σε έθνη τα οποία έχουν ιστορική υπόσταση και συνέχεια. Τα έθνη συγκροτούνται άλλοτε με βάση βιολογικά χαρακτηριστικά, δηλαδή την κοινή καταγωγή, και άλλοτε με βάση πολιτισμικά χαρακτηριστικά, όπως η κοινή γλώσσα ή οι κοινές παραδόσεις, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις η βιολογική και η πολιτισμική προσέγγιση συνυπάρχουν. Το έθνος αντιμετωπίζεται ως μια διαχρονική κοινότητα κουλτούρας και ιστορίας (Λιάκος, 1994β: 29). Υπάρχει «από αμνημονεύτων χρόνων», είναι αρχέγονο και άχρονο. Άλλοτε είναι αδιαλείπτως ενεργό και άλλοτε αφυπνίζεται από τους οπαδούς του εθνικισμού για να καταλάβει τη θέση «που του ανήκει» μέσα σε έναν κόσμο αποτελούμενο από έθνη (Smith, 2000: 38). Με αυτή την έννοια, η εθνότητα, σύμφωνα με την παραδοσιακή αντίληψη, είναι «αρχέγονη», υπάρχει στη φύση και έξω από τον χρόνο.

Η αναφορά στον ορισμό που δίνει ο Smith για το έθνος συναντάται συχνά στη βιβλιογραφία. Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό, το έθνος είναι ο «κατονομασμένος ανθρώπινος πληθυσμός που μοιράζεται μια ιστορική εδαφική επικράτεια, κοινούς μύθους και ιστορικές μνήμες, μια μαζική, δημόσια κουλτούρα, κοινή οικονομία και κοινά για όλα τα μέλη νομικά δικαιώματα και υποχρεώσεις» (Smith, 2000: 30). Ο Smith ισχυρίζεται πως υπάρχει ένας πυρήνας, η εθνοτική κοινότητα (ethnie), με

ορισμένα γνωρίσματα που τη διακρίνουν από τις άλλες εθνοτικές ομάδες. Η άποψή του διαφοροποιείται σε σχέση με την αμιγώς παραδοσιακή ως προς το ότι δεν θεωρεί αυτήν την εθνοτική κοινότητα προαιώνια. Αντιθέτως, πιστεύει ότι αυτή συγκροτείται «από την αίσθηση της συνέχειας, της συλλογικής μνήμης και του κοινού πεπρωμένου, δηλαδή βάσει γραμμών πολιτισμικής συγγένειας» (Smith, 2000: 51). Σε ορισμένες περιπτώσεις οι αντίξοοι εξωτερικοί παράγοντες και μια πλούσια εσωτερική ιστορία βοηθούν στην αποκρυστάλλωση και στη διαίωνιση των εθνοτικών ταυτοτήτων. Μάλιστα κάποιες δυνάμεις, όπως η συγκρότηση κράτους, οι πολεμικές συγκρούσεις και η οργανωμένη θρησκεία, λειτουργούν ως συνεκτικοί δεσμοί για την ισχυροποίηση και τη διατήρηση της ισχύος της εθνοτικής ταυτότητας.

Στον αντίποδα βρίσκεται η νεωτερική ή μοντερνιστική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία τα έθνη είναι παράγωγα οικονομικών, πολιτισμικών και πολιτικών διεργασιών. Δημιουργήθηκαν κατά τη νεωτερική εποχή στη βάση μίας εθνικής ιδεολογίας η οποία ανέλαβε έναν «ομοιογενοποιητικό και δημιουργικό ρόλο» στην κατασκευή της κοινής συνείδησης και της ταυτότητας του εθνικού συλλογικού «εμείς». Οι θιασώτες αυτής της αντίληψης αρνούνται την προαιώνια ύπαρξη των εθνών, καθώς θεωρούν ότι αυτά προκύπτουν μέσα από κοινωνικοπολιτικές διεργασίες. Ισχυρίζονται ότι τα ίδια τα εθνικά κράτη για λόγους ενίσχυσης της εσωτερικής τους ομοιογένειας και συνοχής καλλιέργησαν την ιδέα της ιστορικότητας και συνέχειας του δικού τους έθνους (Ιντζεσίλογλου, 2013: 14).

Ξεκινώντας από την αφετηρία αυτή μια σειρά μελετητών ακολουθούν μια διαφορετική προσέγγιση και άρα προκρίνουν έναν διαφορετικό ορισμό του έθνους. Ο Anderson (1997: 26) προτείνει να οριστεί το έθνος ως «μια ανθρώπινη κοινότητα που φαντάζεται τον εαυτό της ως πολιτική κοινότητα, εγγενώς οριοθετημένη και ταυτόχρονα κυρίαρχη». Συνεχίζει αναπτύσσοντας την έννοια της «φαντασιακής κοινότητας». Εξηγεί πως μια κοινότητα ανθρώπων ορίζεται ως τέτοια από τη στιγμή που «κανένα μέλος, ακόμα και του μικρότερου έθνους, δεν θα γνωρίσει ποτέ τα περισσότερα από τα υπόλοιπα μέλη, δεν θα τα συναντήσει, ούτε θα ακούσει γι' αυτά, όμως ο καθένας έχει την αίσθηση του συνανήκειν» (Anderson, 1997: 26). Δίνει σημασία στα σύνορα που περικλείουν την εθνότητα και τονίζει πως για τα μέλη του το έθνος είναι σαφώς οριοθετημένο. Έμφαση στην «αρχή του ορίου» αλλά από ελαφρώς διαφορετική σκοπιά δίνει και ο Hobsbawm (1994: 51-52), όταν εξηγεί ότι ο

σηματισμός κρατών προϋπέθετε εθνικότητες κάποιου μεγέθους με σκοπό την εξασφάλιση της βιωσιμότητάς τους.

Γεγονός πάντως είναι ότι η δημιουργία των εθνών σχετίζεται με μια ιστορικά πρόσφατη περίοδο. Ακόμα και το λεξιλόγιο που αναφέρεται στο έθνος είναι σχετικά πρόσφατο (Hobsbawm, 1994: 28-33), ενώ ως έννοια γεννήθηκε σε μια εποχή κατά την οποία ο Διαφωτισμός και η Επανάσταση κατέστρεψαν τη νομιμότητα της ιεραρχικά οργανωμένης ελέω Θεού μοναρχίας (Anderson, 1997: 27).

Οι περισσότεροι μελετητές συμφωνούν πως απαιτείται ένα συγκεκριμένο επίπεδο τεχνολογικής και οικονομικής ανάπτυξης για τη δημιουργία των εθνών. Η εμφάνιση των γλωσσών, π.χ. ως «εθνικών», δεν μπορεί να συμβεί πριν από την εμφάνιση της τυπογραφίας, της μαζικής λογοτεχνίας, της οργανωμένης σχολικής εκπαίδευσης (Hobsbawm, 1994: 23) και βαθμιαία των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Το έθνος είναι αποτέλεσμα διαδικασιών που οι απαρχές τους βρίσκονται στον Διαφωτισμό και στη Γαλλική Επανάσταση. Στα τέλη του 19ου αιώνα και στην Ευρώπη οι τρεις μεγάλες αυτοκρατορίες, η Οθωμανική, η Ρωσική και η Αυτοκρατορία των Αψβούργων, δίνουν τη θέση τους σε μια πληθώρα εθνικών κρατών τα οποία σχηματίζονται άλλοτε με ήπιο και άλλοτε με συγκρουσιακό τρόπο βασιζόμενα στην «αρχή των εθνοτήτων», η οποία όμως εφαρμόζεται κατά το δοκούν.

Μετά τη Γαλλική Επανάσταση και τους ναπολεόντειους πολέμους, αλλά και μετά τον Α΄ και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο εμφανίζονται πλήθος νέα έθνη. Η ανακατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων και της πολιτικής ισχύος, επομένως, είναι ένας βασικός παράγοντας που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, όταν πρόκειται για τη διαδικασία σχηματισμού των εθνών. Αλλά αυτή η διαδικασία μπορεί να εκληφθεί και ως επιθυμία αντίστασης στην παγκόσμια αγορά με την οποία η εθνικιστική αντίληψη έχει ιδιότυπη σχέση. Όταν υπονομεύεται η εθνική κυριαρχία, το έργο της υπεράσπισής της αναλαμβάνει ο εθνικισμός ο οποίος γίνεται έρεισμα των κατώτερων τάξεων (Λιάκος, 1994β: 36). Αυτός όμως ο όρος, δηλαδή ο εθνικισμός, χρήζει επίσης αναλυτικής διευκρίνισης και με αυτό θα ασχοληθούμε στη συνέχεια.

ii. Εθνικισμός

Ο εθνικισμός ως όρος και ως έννοια παρουσιάζει, επίσης, κάποιες δυσκολίες στην ανάλυσή του καθώς είναι ένα επιστημονικό ζήτημα το οποίο συγκεντρώνει πολλές και διαφορετικής προέλευσης θεωρήσεις: επικοινωνιολογικές, ανθρωπολογικές, λειτουργιστικές, μαρξιστικές, ψυχολογικές.² Είναι γεγονός ότι το φαινόμενο μπορεί να αναλυθεί από την οπτική της σύγχρονης πολιτικής, μπορεί όμως να εξεταστεί και ως κοινωνικό κίνημα, αλλά και ως μορφή κουλτούρας και ταυτότητας (Smith, 1991: 109). Ο Kedourie (1960) επιχείρησε μια περισσότερο φιλοσοφική παρά πολιτική ή ιστορική προσέγγιση του εθνικισμού σύμφωνα με την οποία η έννοια του αυτοκαθορισμού και της αυτοδιάθεσης του ατόμου που βρίσκεται στο επίκεντρο της ηθικής θεωρίας του Καντ κατέληξε μέσω των επιγόνων του να συνεπάγεται εθνική αυτοδιάθεση [1960(2005):198] και βαθμιαία αποτέλεσε το θεωρητικό υπόβαθρο του εθνικισμού. Είναι ενδιαφέρουσα πάντως η επισήμανση του Anderson (1997: 25), σύμφωνα με την οποία οι θεωρητικοί του εθνικισμού έχουν να αντιμετωπίσουν τρία παράδοξα: κατ' αρχάς την αντίθεση ανάμεσα στη νεωτερικότητα των εθνών και την παλαιότητά τους στην αντίληψη των εθνικιστών, δευτερευόντως την καθολικότητα της εθνικότητας ως κοινωνικής και πολιτισμικής ταυτότητας σε αντίθεση με τη μοναδικότητα κάθε εθνικισμού και τέλος, την πολιτική απήχηση του εθνικισμού σε αντίθεση με την φιλοσοφική του ένδεια.

Για άλλους μελετητές, όπως ο Λέκκας (1996: 73), ο εθνικισμός είναι μία σύγχρονη ιδεολογία που παρουσιάζει επιπλέον δυσχέρειες στη μελέτη της σε σχέση με άλλες, εξαιτίας της «πολυμορφίας και της πλαστικότητάς» της, και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό ώστε να εξομοιώνεται με ανθρωπολογικές κατηγορίες, όπως η συγγένεια. Ο μελετητής υποστηρίζει, επίσης, πως η ιδιόμορφη αντίληψη για τον χρόνο, αντίληψη που αρνείται την ασυνέχεια και την τομή και παρουσιάζει τον χρόνο ως ομοιογενή και κενό, αποτελεί άλλο ένα ιδιαίτερο γνώρισμα της ιδεολογίας του εθνικισμού που τον διακρίνει από άλλες σύγχρονες ιδεολογίες .

Οι απαρχές του εθνικισμού παρουσιάζουν έναν επιπλέον προβληματισμό. Ορισμένοι μελετητές τοποθετούν την εμφάνισή του στα τέλη του 18^{ου} αιώνα (Smith, 2000: 109) χωρίς αυτό να είναι απόλυτα αποδεκτό καθώς άλλοι ορίζουν στον 19^ο αιώνα την εμφάνιση ή ακριβέστερα την «επινόησή» του [Kedourie, 1960 (2005): 37]. Το ακριβές χρονικό σημείο είναι αντικείμενο διαφωνιών (Λέκκας, 1996: 90), θα

---

²Για μια ενδεικτική αναφορά της σχετικής βιβλιογραφίας, βλ. Δεμερτζής, (1994).

μπορούσαμε όμως να συμπεράνουμε ότι πρόκειται και πάλι για φαινόμενο της νεωτερικότητας.³ Είναι, πάντως, αξιοσημείωτο πώς ένα φαινόμενο κατάφερε να εξαπλωθεί τόσο πολύ στο σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα των δύο περίπου αιώνων από την εμφάνισή του και πέτυχε να κατέχει σημαντική θέση στη διαμόρφωση του σύγχρονου κόσμου, όπως τον γνωρίζουμε, τόσο ώστε οι βασικές του αρχές να θεωρούνται πλέον αυτονόητες. Η επιτυχία του αυτή αποτέλεσε έναν «από τους κορυφαίους θριάμβους» του, όπως τον χαρακτηρίζει ο Kedourie, αφού έδωσε στη λέξη «έθνος» ισχυρότερη σημασία από ό,τι είχε μέχρι τα τέλη του 18^{ου} αιώνα και αποτέλεσε μέρος της πολιτικής ρητορείας της Δύσης και κατόπιν ολόκληρου του κόσμου.

Πώς θα μπορούσαμε, όμως, να ορίσουμε τον εθνικισμό;

Σύμφωνα με τον Smith (2000: 111-112) είναι ένα ιδεολογικό κίνημα για την επίτευξη και τη διατήρηση της αυτονομίας, της ενότητας και της ταυτότητας ενός πληθυσμού. Οι βασικές αρχές του είναι ότι ο κόσμος διαιρείται σε έθνη, το έθνος είναι πηγή κάθε πολιτικής ή κοινωνικής εξουσίας και η πίστη σε αυτό είναι ανώτερη από κάθε άλλη αφοσίωση. Επιπλέον, το «πυρηνικό δόγμα» του εθνικισμού περιλαμβάνει την αντίληψη ότι όλα τα ανθρώπινα όντα πρέπει να ταυτίζονται με κάποιο έθνος και ότι η ελευθερία και η ασφάλεια των εθνών αποτελεί προϋπόθεση για να επικρατήσει η ειρήνη και η δικαιοσύνη στον κόσμο. Ο Smith πιστεύει ότι ο εθνικισμός αποτελεί ένα πολιτιστικό δόγμα και την πεποίθησή του αυτή ενισχύει το γεγονός ότι ο εθνικισμός δεν ταυτίζεται πάντα με την επιδίωξη σχηματισμού κράτους. Αναφέρει περιπτώσεις εθνικιστών (Καταλανοί, Σκωτσέζοι, Φλαμανδοί), οι οποίοι ενδιαφέρονται περισσότερο για την αυτονομία και την πολιτισμική τους ισότητα μέσα στο πλαίσιο ενός πολυεθνικού κράτους παρά για την πλήρη ανεξαρτητοποίηση.

Για τον Gellner (1992: 13-14) ο εθνικισμός «είναι πρώτα πρώτα μια πολιτική αρχή, η οποία υποστηρίζει την εναρμόνιση της πολιτικής και της εθνικής οντότητας». Θεωρεί ότι η παραβίαση αυτής της αρχής προκαλεί την οργή, ενώ, αντίθετα, η εκπλήρωση αυτού του αιτήματος έχει ως αποτέλεσμα την ικανοποίηση των εθνικιστών. Ο εθνικισμός απαιτεί να ταυτίζονται τα εθνικά με τα πολιτικά όρια και οι

---

³Βλ. Λέκκας, (1996: 89) όπου γίνεται αναφορά στη χρήση της λέξης και στις διαφορετικές σημασίες που έχει κατά περιόδους αποκτήσει. Αυτό είναι ένδειξη σύμφωνα με τον συγγραφέα για τον σύγχρονο χαρακτήρα του εθνικισμού. Πρόκειται για μία ιδεολογία γύρω από μία έννοια ανύπαρκτη σε προηγούμενες κοινωνίες. Η διατύπωση που προτιμά ο Anderson (1997: 33) είναι πως «ο δέκατος όγδοος αιώνας σηματοδοτεί την αυγή της εποχής του εθνικισμού».

κρατούντες να μην ανήκουν σε διαφορετικό έθνος από εκείνο των υπηκόων. Το έθνος επιδιώκει να καταστεί πολιτικός αυτόνομο, να υπάρξει ως εθνικό κράτος. Αυτό θεωρείται «βασικό για κάθε εθνικιστικό δίπτυχο» και αποδίδεται συνοπτικά με την αρχή της «εθνικής ιδέας» ή του «ιδανικού της ανεξαρτησίας» (Λέκκας, 1996: 98). Ωστόσο, αυτή η αρχή του εθνικισμού δεν έχει εφαρμοστεί σε πολλές περιπτώσεις και ο Gellner αναδεικνύει το άτομο του αιτήματος καθώς δεν είναι δυνατό να ικανοποιηθούν όλοι οι εθνικισμοί όλων των δυνάμει εθνών πάνω στη γη· ούτε είναι δυνατό να υπάρχει εθνική ομοιογένεια ή ένα έθνος-κράτος «αμόλυντο» από ξένους υπηκόους. Για τον Gellner ο εθνικισμός είναι μία πολιτική αρχή η οποία υποστηρίζει την εναρμόνιση της πολιτικής και της εθνικής οντότητας και είναι συνυφασμένος με την έννοια του κράτους, καθώς εμφανίζεται μόνο σε συνθήκες όπου η ύπαρξη του κράτους θεωρείται αναντίρρητα δεδομένη (1992: 13-19). Ο εθνικισμός εμφανίστηκε ως επιταγή της βιομηχανικής κοινωνίας στην οποία η τυπική εκπαίδευση είναι προαπαιτούμενο για να δραστηριοποιηθεί και να απασχοληθεί επαγγελματικά το άτομο. Πρέπει, όμως, κάποιος οργανισμός να αναλάβει μεθοδικά και συστηματικά αυτή την εκπαίδευση και τη μετάδοση της ενοποιημένης κουλτούρας και αυτός ο οργανισμός δεν είναι άλλος από το κράτος (1992: 76).

Ο Gellner (1992: 70-71) τονίζει, επίσης, ότι «αντίθετα με τη λαϊκή αλλά και τη λόγια πεποίθηση», ο εθνικισμός δεν έχει καθόλου βαθιές ρίζες στην ανθρώπινη ψυχή, επιχείρημα συχνό για τους υποστηρικτές της εθνικιστικής ιδεολογίας. Η ανθρώπινη ψυχή μπορεί να θεωρηθεί ότι παρέμεινε αμετάβλητη διά μέσου των τόσο πολλών χιλιετιών ύπαρξης του ανθρώπινου είδους. Η ανθρώπινη ψυχή είναι το γενικό υπόστρωμα, ενώ ο εθνικισμός ένα ειδικό φαινόμενο της σχετικά πρόσφατης εποχής. Η οργάνωση ανθρώπινων ομάδων σε πολιτισμικές μονάδες είναι μία από τις δυνατότητες εξέλιξης του ανθρώπινου είδους.

Ο Anderson (1997: 34) θεωρεί ότι η εθνικότητα όπως και ο εθνικισμός είναι πολιτισμικά κατασκευάσματα και εξετάζει τις διαδικασίες δημιουργίας τους. Προτείνει να εξεταστεί το φαινόμενο του εθνικισμού σε σχέση με τα πολιτισμικά συστήματα που προηγήθηκαν: τη θρησκευτική κοινότητα και το δυναστικό καθεστώς. Ο έντυπος καπιταλισμός – όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει το φαινόμενο της ανάπτυξης νέων τεχνολογιών εκτύπωσης και διάδοσης εντύπων σε συνδυασμό με την ανάδυση του καπιταλισμού – δημιούργησε νέα δίκτυα ανθρώπινης επικοινωνίας. Ο Anderson δεν χαρακτηρίζει μονομερώς τον εθνικισμό ως

πολιτισμικό φαινόμενο, αλλά εξετάζει και τον ρόλο του κράτους στην ανάπτυξη μηχανισμών εθνικής ενσωμάτωσης, όπως η εκπαίδευση, η επίσημη καθιέρωση των εθνικών γλωσσών και μία σειρά από άλλες πρακτικές, όπως οι κρατικές απογραφές, τα μουσεία και οι χάρτες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της συλλογικής εθνικής συνείδησης.

Συμπερασματικά, οι νεωτεριστές θεωρητικοί του εθνικισμού (Gellner, Hobsbawm, Anderson) θεωρούν ότι η ιδεολογία του εθνικισμού ορίζει το έθνος. Δεν προϋπάρχει ιστορικά το «έθνος του εθνικισμού», αλλά ο εθνικισμός δίνει νόημα και συγκροτεί το έθνος. Επομένως, δεν ευσταθούν όροι όπως «παλιγγενεσία» ή «εθνική αφύπνιση», γιατί το έθνος δεν βρίσκεται σε νάρκη για να αφυπνιστεί κάποια δεδομένη στιγμή. Αντιθέτως, σύμφωνα με την παραδοσιακή εθνικιστική ιδεολογία, είναι σημαντική για κάθε έθνος η αφύπνιση με την ανακάλυψη του «συλλογικού εαυτού» μέσω της φιλολογίας, της ιστορίας και της αρχαιολογίας, του εντοπισμού των ριζών στο «εθνοτικό παρελθόν», προκειμένου να εξακριβωθεί ποια είναι η εθνική ταυτότητα, κάτω από τα ξένα στοιχεία που συσώρευσαν οι αιώνες (Smith, 2000: 114). Η σημαία, ο εθνικός ύμνος, οι παρελάσεις, το νόμισμα, οι παραδοσιακές φορεσιές, τα λαογραφικά μουσεία, τα ηρώα, οι τελετές στη μνήμη των νεκρών, αλλά και λιγότερο εμφανείς πτυχές, όπως οι τρόποι ψυχαγωγίας, οι λαϊκοί ήρωες και ηρωίδες, όλα τα ιδιαίτερα ήθη και έθιμα αποτελούν τα γνωρίσματα και σύμβολα του έθνους (Smith, 2000: 116). Τέτοιου είδους σύμβολα υπάρχουν στα εθνικά μουσεία αλλά και στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, όπως θα αναφερθεί στη συνέχεια (Κεφ. 2.1, σελ. 36 και Κεφ. 5.4, σελ. 86). Το έθνος συγκροτείται σύμφωνα με τους ανωτέρω μελετητές, από την ιδεολογία του εθνικισμού και μάλιστα κάθε φορά με διαφορετικό τρόπο. Η γλώσσα, η θρησκεία, η βούληση, η παράδοση συναρθρώνονται διαφορετικά για να συγκροτήσουν την εθνική ταυτότητα (Δεμερτζής, 1995: 83-85) και αυτή είναι μία έννοια που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια.

iii. Εθνική ταυτότητα

Τι εννοούμε με τον όρο «εθνική ταυτότητα»; Η κατανόηση της έννοιας αυτής είναι απαραίτητη ώστε να προβούμε σε δεύτερο στάδιο στην αποσαφήνισή της και στους τρόπους πρόσληψης και προβολής της μέσα στον μουσειακό χώρο. Ο Smith (2000: 23-32) αναφέρει ότι πρόκειται για ένα είδος συλλογικής ταυτότητας, ανάμεσα σε

άλλα, που εμπεριέχει οπωσδήποτε μία αίσθηση πολιτικής κοινότητας. Η πολιτική κοινότητα προϋποθέτει μία οριοθετημένη εδαφική περιοχή, κοινούς θεσμούς, κοινό κώδικα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, ισονομία και ισότητα μεταξύ των μελών. Κοινές ιστορικές μνήμες, μύθοι, σύμβολα, παραδόσεις συνενώνουν τον πληθυσμό, ενώ το εκπαιδευτικό σύστημα και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αναλαμβάνουν την κοινωνικοποίηση των νέων μελών. Ο Smith διακρίνει μάλιστα το δυτικό μοντέλο για το έθνος, το οποίο συγκροτεί την εθνική ταυτότητα με βάση τα κριτήρια που προαναφέρθηκαν, από το μη δυτικό μοντέλο που εφαρμόστηκε κυρίως στην Ανατολική Ευρώπη και στην Ασία. Η βασική διαφορά τους έγκειται στην έμφαση που δίνει το μη δυτικό μοντέλο στους κοινούς προγόνους, στη γηγενή κουλτούρα και ιδιαίτερα στη γλώσσα και στα έθιμα. Η εθνική ταυτότητα, καταλήγει ο Smith, είναι μία έννοια σύνθετη και πολυδιάστατη, εύκαμπτη και ανθεκτική, η οποία μπορεί να συνδυαστεί με άλλες – ταξικές, θρησκευτικές, εθνοτικές – αλλά δεν μπορεί να περιοριστεί σε ένα μόνο στοιχείο.

Είναι γεγονός πως η αρχή της εθνικής ιδιαιτερότητας είναι βασική για κάθε εθνικισμό. Η κατάδειξη της μοναδικότητας του έθνους, το γεγονός ότι ένα σύνολο ατόμων διαθέτει, ή θεωρείται ότι διαθέτει, ορισμένα γνωρίσματα τα οποία το διακρίνουν ως ξεχωριστή ενότητα στον χώρο και στον χρόνο, συνοδεύει κάθε εθνικιστική ιδεολογία. Τα πολιτισμικά στοιχεία που προσδιορίζουν το έθνος, και ιδιαίτερος η κουλτούρα, θεωρούνται από την εθνικιστική ιδεολογία ως παράγοντες που διαιρούν την ανθρωπότητα σε έθνη. Εξάλλου, το έθνος είναι για τον εθνικισμό οντότητα οριοθετημένη σε σχέση με τα άλλα έθνη. Ο Anderson λέει ότι κανένα έθνος δεν φαντάζεται τον εαυτό του να ταυτίζεται με την ανθρωπότητα. Συχνά μάλιστα ο μοναδικός πολιτισμικός χαρακτήρας του έθνους αποτελεί ιδεολόγημα που αποτυπώνεται με συγκεκριμένη ονομασία, όπως Cubanidad, Englishness, Ελληνικότητα κ.λπ. Η άλλη συνιστώσα της εθνικής ταυτότητας είναι το πολιτικό στοιχείο. Επιδίωξη της εθνικιστικής ιδεολογίας είναι η θεσμική αναγνώριση του έθνους ως αυθύπαρκτης πολιτικής οντότητας με τη μορφή του εθνικού κράτους. Επομένως, η ταυτότητα του έθνους διαμορφώνεται με τη σύζευξη του πολιτισμικού με το πολιτικό στοιχείο (Λέκκας, 1996: 139-143).

Η εθνικιστική ιδεολογία είναι «πλουραλιστική», δηλαδή αναγνωρίζει το δικαίωμα στους αντίπαλους εθνικισμούς να υπάρχουν και να ομιλούν για λογαριασμό των αντίστοιχων εθνών, είναι όμως ταυτόχρονα και ομογενοποιητική. Η διαμάχη της

αφορά στη διεκδίκηση συγκεκριμένων αμφισβητούμενων πληθυσμών. Πολύ χρήσιμες για τον προσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας είναι και οι στερεοτυπικές αντιδιαστολές: η διάκριση από τα άλλα έθνη γίνεται μέσα από την υπογράμμιση των δικών μας ιδιαίτερων γνωρισμάτων και σε αντιδιαστολή με τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των άλλων εθνών, κάτι το οποίο αντανακλάται τόσο στη διδασκαλία της ιστορίας όσο και σε πολλές μουσειακές εκθέσεις, όπως θα καταδειχθεί παρακάτω (Κεφ. 2, σελ.36).

Ο κάθε εθνικισμός επεξεργάζεται την έννοια του έθνους και αρνητικά, χωρίς αυτό να σημαίνει οπωσδήποτε πως ο «άλλος» αποτελεί απειλή για το έθνος. Είναι πιθανό ο «άλλος» να μην είναι καν ο γείτονας ή ο άμεσος ανταγωνιστής. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται δυνητικά όλα τα υπόλοιπα έθνη. Σε ορισμένες περιπτώσεις υπάρχει πιθανότητα ο εθνικός εχθρός να αλλάξει, όπως συνέβη για τον ελληνικό εθνικισμό κατά τον ύστερο 19^ο αιώνα, όταν ο οθωμανικός κίνδυνος αντικαταστάθηκε από τον βουλγαρικό εξαιτίας της Μακεδονίας (Λέκκας, 1996: 155). Η εικόνα του ξένου απαιτεί πάντως αιτιολόγηση στο παρόν και τεκμηρίωση στο παρελθόν, χωρίς κάτι τέτοιο να προϋποθέτει απαραίτητα δόλο ή παραποίηση των ιστορικών και πολιτισμικών δεδομένων. Τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία η εθνική ταυτότητα παράγεται και αναπαράγεται στον χώρο και στον χρόνο μπορούν να ποικίλουν και να διαφέρουν από εθνικισμό σε εθνικισμό, αλλά ακόμα και από τη μία φάση εξέλιξης της ίδιας εθνικιστικής ιδεολογίας στην άλλη. Η διαπαιδαγώγηση των νέων μελών γίνεται από το εθνικό κράτος και έχει ως πρωταρχικό στόχο τη δημιουργία εθνικών υποκειμένων. Για άλλη μία φορά οι μηχανισμοί καλλιέργειας και διαμόρφωσης εθνικής ταυτότητας, όπως είναι η εκπαίδευση, τα μουσεία και ιδιαίτερα τα εθνικά, αναλαμβάνουν το έργο της κοινωνικοποίησης αποσκοπώντας στην εθνική ομοιογένεια και στην επιβίωση του έθνους.

Μέχρι στιγμής έγινε μία προσπάθεια να αναφερθούν οι κυριότερες θεωρίες περί εθνικισμού. Η άποψη που υιοθετείται είναι ότι ο εθνικισμός δεν είναι κάποιο αρχέγονο και προαιώνιο αίσθημα που χαρακτηρίζει το άτομο και τις κοινότητές του. Αντιθέτως, πρόκειται για μία σχετικά πρόσφατη ιδεολογία, γέννημα της νεωτερικότητας και των διεργασιών που συνόδευσαν τον σχηματισμό των εθνικών κρατών στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Οπωσδήποτε είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο και ταυτόχρονα μία βασική έννοια αλληλένδετη με το έθνος, μία έννοια που —για να είμαστε περισσότερο ακριβείς— δίνει νόημα και οριοθετεί την ίδια την έννοια του

έθνους. Μάλιστα «ως σύγχρονη ζώσα πολιτική ιδεολογία προσαρμόζει, αναπροσδιορίζει και μεταπλάθει συνεχώς την έννοια του έθνους», χωρίς να επινοεί τα εθνικά στοιχεία από το μηδέν, αλλά βασιζόμενη σε «υπαρκτές πρώτες ύλες» (Λέκκας, 1996:113-114). Η εθνικιστική θεωρία έχει σαφώς πολιτικό πρόσημο αφού το έθνος θεωρείται ξεχωριστή οντότητα και η κατοχύρωση της ελευθερίας του διασφαλίζεται με την αυτόνομη πολιτική του υπόσταση (Λέκκας, 1996: 99).

Ιδιαίτερος για τα Βαλκάνια, ο διαμελισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σήμανε τη συγκρότηση κρατών στηριγμένων στις εθνότητες που συναποτελούσαν μέχρι τότε το μωσαϊκό των υπηκόων του Σουλτάνου. Η γλώσσα, τα στοιχεία του πολιτισμού, η αναβίωση της παράδοσης θα γίνουν πεδία μελέτης και θα καθορίσουν, στα επόμενα χρόνια του διαμελισμού, την ταυτότητα καθενός από τα κράτη των Βαλκανίων. Η αδιάλειπτη παρουσία τους στον ιστορικό χώρο θα πρέπει να τονιστεί με έμφαση καθώς έτσι εξασφαλίζεται η νομιμοποίηση του κρατικού σχηματισμού και των εδαφών που αυτό θα περιλάβει. Αυτό το πνεύμα υπηρέτησε και η εθνοκεντρική αντίληψη σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, γι' αυτό και στην επόμενη ενότητα (βλ. Ενότητα 1.2) θα εξετάσουμε τα στοιχεία του εγχώριου εθνικισμού.

1.2 Αναζητώντας εθνική ταυτότητα στο νεοσύστατο ελληνικό έθνος-κράτος

Για την Ελλάδα, ο 19^{ος} αιώνας ήταν ένας αιώνας εθνικιστικού αλτρωτισμού. Διακηρύσσοντας πως το έθνος ήταν το νόμιμο θεμέλιο του κράτους, η εθνικιστική αρχή συνήγειρε όλο και πιο ένθερμους και αφοσιωμένους οπαδούς. Στα Βαλκάνια η αποδυνάμωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οδήγησε ορισμένες εθνότητες στην κατάκτηση της ανεξαρτησίας (Gellner, 1992: 259).

Τα χρόνια που ακολούθησαν την Ελληνική Επανάσταση και την ίδρυση του ανεξάρτητου κράτους ήταν μία περίοδος κατά την οποία η Ελλάδα προσπαθούσε να βρει τον βηματισμό της ως νεοσύστατο έθνος, «η ώρα κατά την οποία ο ελληνισμός εστοχαζόταν αναφορικά με τον εαυτό του, διαλογιζόταν ως προς τους προγόνους του, αναζητούσε την ταυτότητά του, και την αναγνώριζε στην μορφή τους» (Δημαράς, 1994: 446). Οι πολιτικοί ανταγωνισμοί των Μεγάλων Δυνάμεων, οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες εντός του κράτους, ο αλτρωτισμός, οι αμφισβητούμενες

περιοχές, οι διαμάχες με τους Βαλκάνιους γείτονες καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τον εθνικιστικό ή εθνικό λόγο που άρθρωσε το νεοσύστατο βασίλειο. Από την άλλη μεριά, οι πνευματικοί και πολιτικοί ταγοί που επιφορτίστηκαν με τη θεμελίωση του νέου κράτους ακολούθησαν την παραδοσιακή προσέγγιση για τη συγκρότηση του έθνους.

Στην περίπτωση της Ελλάδας ισχύει αυτό που αναφέρει ο E. Hobsbawm, σε σχέση με τη δημιουργία των εθνών, ως «περίεργο, αλλά κατανοήσιμο, παράδοξο»: παρόλο που είναι σύγχρονα ισχυρίζονται ότι είναι το αντίθετο του νέου, ότι είναι ριζωμένα στην απώτατη αρχαιότητα. Ισχυρίζονται, επίσης, ότι είναι το αντίθετο του κατασκευασμένου, ότι είναι δηλαδή ανθρώπινες κοινότητες τόσο «φυσικές» ώστε να μη χρειάζεται κανείς άλλος ορισμός παρά μόνο η αυτοεπιβεβαίωση. Γι' αυτό, καταλήγει ο μελετητής, πρέπει κανείς να εστιάσει στην επινόηση της παράδοσης, ώστε να φανούν ποιες κατασκευές, ποια σύμβολα, ποιες κατάλληλα διαμορφωμένες πραγματείες χρησιμοποίησαν τα σύγχρονα έθνη για να συγκροτήσουν την «εθνική ιστορία» τους (2004: 24).

Έτσι, λοιπόν, η Ελλάδα, κατά την περίοδο αυτή, στην προσπάθειά της να εδραιώσει την πολιτική και εδαφική κυριαρχία της και να συγκροτήσει την εθνική της ταυτότητα άντλησε από τις δεξαμενές του παρελθόντος διάφορα στοιχεία – πολλές φορές ετερόκλητα – που θα ικανοποιούσαν τον σκοπό αυτό. Αναπτύσσεται βαθμιαία στη συνείδηση των Ελλήνων η ιδέα πως έχουν το δικαίωμα να μετέχουν κι εκείνοι στη χορεία των πολιτισμένων κρατών και πως στο εξής θα ακολουθήσει γι' αυτούς μια ανοδική πορεία προς την πρόοδο. Η σχέση τους όμως με την Ευρώπη και τα συναισθήματα που τρέφουν προς τους ευρωπαϊκούς λαούς καθορίζονται από στοιχεία ταυτόχρονα θαυμασμού και μίσους. Ανάλογα με την οπτική και την πολιτική θέση που υποστηρίζει κανείς, η Ευρώπη αντιμετωπίζεται είτε ως πρότυπο από το οποίο θα μεταφερθεί το φως του πολιτισμού μέσω της Ελλάδας στην Ανατολή, είτε ως απειλή για την εθνική περηφάνια και για τον ρόλο που καλείται να παίξει ο ελληνισμός. Η ανεξαρτησία από κάθε ξένη κηδεμονία θα δημιουργήσει τις συνθήκες για να «πληρωθή ο πολιτικός της Ελλάδος προορισμός εν μέσω των εθνών» (Δημαράς, 1994: 388) και τα συναισθήματα προς την Ευρώπη αλλάζουν για να αντικατασταθούν από άλλα πιο αρνητικά. Η αποστροφή για τη Δύση είναι επακόλουθο της στροφής προς την παράδοση. Η πνευματική εξάρτηση από τη Δύση θεωρείται μία νέου τύπου

σκλαβιά και προτιμάται τώρα να τονιστεί ο ρόλος του ελληνισμού στα Βαλκάνια και στην Ανατολή (Δημαράς, 1994: 356-357).

Η ποικιλία των προσδοκιών από το κράτος που έτρεφαν οι Έλληνες του 1830 προσδιορίζει και τον αντιφατικό του χαρακτήρα (Βερέμης, 1999: 27): οι λόγιοι ήθελαν να ανταποκριθεί το νέο κράτος στα ευρωπαϊκά πρότυπα και θεωρούσαν ότι έπρεπε να στηριχτεί ο νέος ελληνισμός στην αρχαία δόξα που προκαλούσε τον θαυμασμό των Ευρωπαίων. Στον ελλαδικό χώρο με τα αρχαία μνημεία επιβίωνε η μνήμη του αρχαίου κόσμου, οι ξένοι έρχονταν για να θαυμάσουν τις αρχαιότητες πριν και κατά τη διάρκεια του Αγώνα. Οι ανώτερες τάξεις φιλοδοξούσαν να δουν την Ελλάδα να συμβαδίζει με την αναπτυσσόμενη Ευρώπη, ενώ ταυτόχρονα οι Έλληνες αυτοπροσδιορίζονταν ως γνήσιοι συνεχιστές της κλασικής Ελλάδας (Bozos, 2004: 34).

Οι Βαυαροί μετά την ίδρυση του νέου κράτους και για ποικίλους λόγους ενισχύουν αυτή τη διάθεση. Ο βαυαρικός νεοκλασικισμός έβρισκε την έκφρασή του στην ανάδειξη και την προστασία των αρχαιοτήτων και ονειρευόταν ένα κλασικιστικό κράτος με πρωτεύουσα την Αθήνα. Σε αυτό το πνεύμα εντάσσεται και η ίδρυση του Πανεπιστημίου το οποίο θα εξυπηρετήσει την ανάγκη στελέχωσης του κρατικού μηχανισμού με υπαλλήλους, δικαστικούς, γιατρούς, δασκάλους. Ο επίσημος φορέας ο επιφορτισμένος με την ίδρυση του Πανεπιστημίου, δηλαδή το Κράτος, διαπνέεται από τις ιδέες της Βαυαροκρατίας, προβάλλει με άλλα λόγια την αίγλη του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, ώστε να συσχετιστεί με τον σύγχρονο ελληνισμό.

Η σκοπιμότητα της ίδρυσης μιας ανώτατης σχολής επιστημών δικαιολογείται και από μία άλλη παράμετρο: τον «προορισμό» που καλείται να υπηρετήσει η Ελλάδα, δηλαδή τη μεταβίβαση στην Ανατολή των φώτων που θα έπαιρνε από τη Δύση. Σε αυτό συμβάλλει η προνομιούχος γεωγραφική θέση «και η πνευματική οξυδέρκεια των κατοίκων της». Αυτός ο «προορισμός» έχει άμεση σχέση με την ενότητα των «διεσπαρμένων μελών της μεγάλης ελληνικής οικογενείας». Οι δύο αυτές έννοιες, του «προορισμού» και της «ενότητας» επανέρχονται συχνά αυτό το διάστημα και αποτελούν τις βάσεις της εθνικής ιδεολογίας (Δημαράς, 1994: 347-352).

Στο άλλο άκρο όμως υπάρχει η Ορθοδοξία και το Βυζάντιο. Λίγο μετά την Επανάσταση το κλίμα δεν ήταν θετικό για το ενδιάμεσο κομμάτι του τριμερούς σχήματος που θα ένωνε την αρχαιότητα με τον νεότερο ελληνισμό. Το Βυζάντιο αντιμετωπιζόταν από τον Διαφωτισμό ως περίοδος παρακμής και σκότους. Χαρακτηριστικός των αντιλήψεων της εποχής είναι ένας λόγος του πρώτου προέδρου της Αρχαιολογικής Εταιρείας και Υπουργού Παιδείας, του Ιάκωβου Ρίζου-Νερουλού, ο οποίος υποστήριζε ότι «η βυζαντινή ιστορία είναι αλληλένδετος σχεδόν, και μακροτάτη σειρά πράξεων μωρών, και αισχρών βιαιοτήτων του εις το Βυζάντιον μετεμφυτευθέντος Ρωμαϊκού Κράτους. Είναι στηλογραφία επονεϊδιστος της εσχάτης αθλιότητος και εξουθενώσεως των Ελλήνων». Η αναβάθμιση και η ανάδειξή του σε οργανικό τμήμα της ενιαίας και αδιάσπαστης ιστορίας του ελληνικού έθνους ήταν έργο της εθνικής ιστοριογραφίας με δημοσιεύματα, όπως η «Μελέτη ιστορική περί μεσαιωνικού ελληνισμού» του Σπυρίδωνος Ζαμπέλιου (1852) και ιδίως η μνημειακή «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου (1860-1876) (Βουδούρη, 2003: 59-60). Η αποκατάσταση του Βυζαντίου συνδέθηκε με το όνομα του δεύτερου, ο οποίος ανέπτυξε στο έργο του αυτό που θα γινόταν αργότερα «η θεωρία της ελληνικής εθνικής συνείδησης» κατά τη φράση του Δημαρά (1994: 459). Η αποκατάσταση του Βυζαντίου θα αποκαθιστούσε την ενότητα μέσα στον χρόνο και ο χριστιανισμός θα ξαναέπαιρνε όσα ο Διαφωτισμός του είχε αφαιρέσει, ενώ οι αρχαίοι Έλληνες και η ειδωλολατρία θα περιορίζονταν στη σωστή τους διάσταση μέσα στο σύνολο της ελληνικής ιστορίας (Δημαράς, 1994: 461). Η σημασία της εγκόλπωσης της βυζαντινής περιόδου ήταν αποφασιστική γιατί συνιστά τη μετάβαση από τη συνείδηση του σχήματος της αναβίωσης στο σχήμα της συνέχειας (Λιάκος, 1994α: 180).

Αν και θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι οι Βαυαροί θα έδειχναν δυσανεξία προς τη λαϊκή ορθόδοξη χριστιανική πίστη, παραδόξως την αποδέχονταν, ίσως γιατί θεωρούσαν ότι λειτουργούσε προς το συμφέρον τους η υιοθέτηση της λαϊκής άποψης για τον μύθο της Πόλης και του μαρμαρωμένου βασιλιά. Τέτοιου περιεχομένου μύθοι προσέδιδαν ένα κύρος ελληνικότητας στον θεσμό της μοναρχίας (Σκοπετέα, 1988: 178) και εμμέσως περνούσαν ένα μήνυμα πολιτειακής συνέχειας.

Αντιπαράθεση υπήρχε και ανάμεσα στα δύο κέντρα του ελληνισμού, την Αθήνα και την Κωνσταντινούπολη. Μία ερμηνεία της Μεγάλης Ιδέας εξακολουθεί να θεωρεί κέντρο την Κωνσταντινούπολη και το κυρίαρχο όραμα είναι η Ανατολική ή

Ελληνική Αυτοκρατορία. Μία δεύτερη ερμηνεία, μετά την ένωση των Επτανήσων, θεωρεί κέντρο την Αθήνα και μία τρίτη προσπαθεί να συμβιβάσει τα δύο κέντρα (Σκοπετέα, 1988: 270). Η Κωνσταντινούπολη εξακολουθεί να βρίσκεται στο κέντρο του λαϊκού μύθου σύμφωνα με τον οποίο η έκταση του ελληνικού κόσμου είχε άμεση σχέση με την απελευθέρωσή της (Σκοπετέα, 1988: 275). Πολλές δεκαετίες μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους η Αθήνα εξακολουθούσε να χαρακτηρίζεται «προσωρινό κέντρο του ελληνισμού» και η κριτική στάση απέναντι στο Βυζάντιο δεν απέκλειε την άποψη ότι το πραγματικό κέντρο βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη.

Η ρομαντική ιστοριογραφία αναζητούσε τα αίτια της παρακμής του Βυζαντίου στην πολιτική των Δυτικών, στις Σταυροφορίες, την άλωση του 1204, τη λατινική κυριαρχία και στην προσπάθεια του Πάπα να υποτάξει την ανατολική ορθόδοξη εκκλησία. Παρόλα αυτά, ένα θετικό αποτέλεσμα της Άλωσης θεωρείται το γεγονός ότι το έθνος βγήκε ενωμένο και η Εκκλησία κατάφερε να παίξει έναν εθναρχικό ρόλο στην Τουρκοκρατία, έτσι ώστε οι δυνάμεις του έθνους συσπειρωμένες γύρω από την Ορθοδοξία να καταφέρουν να αντισταθούν στον κατακτητή και να καταλήξουν έτσι στη μεγάλη επανάσταση του 1821. Ενώθηκε, έτσι, η Ορθοδοξία με τον Ελληνισμό και αποτέλεσε συνεκτικό στοιχείο της ελληνικής εθνικής ταυτότητας από τον Μεσαίωνα και εξής. Η Ορθοδοξία και η πατρίδα συμφύρονται στην έννοια του ελληνικού έθνους και η Κωνσταντινούπολη ανάγεται σε συμβολικό και επίδοξο κέντρο του ελληνισμού.

Κοινός παρανομαστής τόσο των αντιδυτικών όσο και των πιο ψύχραιμων προσεγγίσεων σχετικά με την Άλωση είναι η ανάδειξη του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου σε κατεξοχήν ήρωα και μάρτυρα της πτώσης του Βυζαντίου. Στη διαδοχή των ανίκανων ή ακατάλληλων αυτοκρατόρων της τελευταίας περιόδου του Βυζαντίου, ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος αποτέλεσε εξαίρεση και καθαγιάστηκε εξαιτίας της απόφασής του να μείνει και να πολεμήσει με αυτοθυσία. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η ιστορική συγκυρία απαιτούσε μια ιστοριογραφία που θα γεννούσε ελπίδες για «ανάκτηση» της Πόλης, του υπέρτατου εθνικού συμβόλου, ώστε να επανορθωθεί η αδικία που είχε συντελεστεί. Βιβλία, φυλλάδια, άρθρα σε περιοδικά, θεατρικά έργα συνέβαλαν στην περαιτέρω συμβολοποίηση της Κωνσταντινούπολης, του τελευταίου της αυτοκράτορα και της Αγια-Σοφιάς. Λαϊκοί μύθοι και δημοτικά τραγούδια, ακόμα και μνημόσυνα του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου έχτιζαν τις προσδοκίες και την προοπτική για την «ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης». Η

Αθήνα και η Κωνσταντινούπολη συνδέονταν έτσι ως τα δύο διαχρονικά κέντρα του ελληνισμού για τα οποία δεν έμενε άλλο παρά να επανενωθούν ως εθνικά σύμβολα (Καραμανωλάκης, 2011: 94-103). Σε αυτή την προσπάθεια εντάσσεται και η τοποθέτηση του αγάλματος του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου στην αρχή της έκθεσης του ΕΙΜ ώστε να συνδεθεί ο τελευταίος βυζαντινός αυτοκράτορας με την επόμενη ιστορική περίοδο του ελληνισμού, το νεότερο δηλαδή ελληνικό κράτος (βλ. Ενότ. 5.1, σελ. 74-77).

Με όσα προαναφέρθηκαν έγινε μια προσπάθεια να φωτιστούν οι κυρίαρχες αντιλήψεις των Ελλήνων για τον εαυτό τους και τη θέση τους στον κόσμο στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Στη συνέχεια, θα επιχειρηθεί να φανεί πώς η πρόοδος και η εξέλιξη ορισμένων επιστημών – κυρίως της ιστορίας αλλά και της λαογραφίας – συνδέθηκαν με την ανάδυση εθνικών κρατών. Στην περίπτωση της Ελλάδας, όπως θα αναφερθεί παρακάτω, η καλλιέργεια της επιστήμης της ιστορίας ήταν σχεδόν ταυτόσημη και σίγουρα στενά συνδεδεμένη με την εμφάνιση και την εδραίωση της αντίληψης για την αδιάλειπτη συνέχεια του έθνους στον χρόνο, κάτι που επηρέασε και διαμόρφωσε και την έκθεση του ΕΙΜ.

1.3 Η ανάπτυξη της επιστήμης της ιστορίας και η συμβολή της στη διαμόρφωση της Εθνικής Ιδέας

Η συγκρότηση και η εξέλιξη της ιστορικής επιστήμης συνδέεται διεθνώς με ευρύτερες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές. Σημαντικό ρόλο έπαιξαν στην εξέλιξη της επιστήμης τα κυρίαρχα ανά εποχές ρεύματα, όπως ο ρομαντισμός. Η εποχή των μεγάλων αυτοκρατοριών σχετίστηκε με τη γενική ιστορία, ενώ η ανάδυση των εθνικών κρατών με την καθιέρωση της εθνικής ιστορίας στις αρχές του 19ου αιώνα. Η ελληνική περίπτωση δεν είναι αποκομμένη από τη διεθνή συγκυρία, καθώς οι Έλληνες ιστορικοί που σπούδασαν στο εξωτερικό μετέφεραν τις αντιλήψεις και τις οργανωτικές δομές των ευρωπαϊκών, κυρίως, ιστορικών σπουδών.

Στο τέλος του 18ου αιώνα παρατηρείται – κυρίως στον ευρωπαϊκό χώρο – μια στροφή στη μεθοδολογία και στον προσανατολισμό των ιστορικών σπουδών καθώς δίνεται έμφαση στην κριτική εξέταση των πηγών και στην ανασύνθεση των γεγονότων μέσω της αφήγησης. Το ενδιαφέρον στρέφεται προς τα μεσαιωνικά και

νεότερα χρόνια, πράγμα που σχετίζεται με τις γεωπολιτικές επιδιώξεις των μεγάλων κρατών. Η Ιστορία διευρύνει τους ορίζοντές της περικλείοντας τα γεγονότα της σύγχρονης περιόδου. Η Γαλλική Επανάσταση δημιούργησε άλλωστε μεγάλο ενδιαφέρον για τις συνθήκες που τη γέννησαν και γενικότερα για την πρόσφατη ιστορία.

Πυρήνας των νέων προσεγγίσεων είναι τα γερμανικά πανεπιστήμια και ιδιαίτερα, το Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, όπου η συμβολή του Λέοπολντ φον Ράνκε στην αναζήτηση των πηγών και στη μελέτη των αρχείων ήταν καθοριστική για την εξέλιξη της επιστήμης. Το γερμανικό μοντέλο μελέτης της ιστορίας, συνώνυμο της επίπονης και ενδελεχούς έρευνας, είχε ως στόχο την ανάδειξη των πραγματικών γεγονότων, της «ιστορικής αλήθειας», όπως αυτή επιβεβαιωνόταν με τη βοήθεια των πηγών.

Στο επίκεντρο αυτής της δραστηριότητας βρισκόταν η εθνική ιστορία. Η ιστορική επιστήμη δεν μπορούσε παρά να έχει εθνικές επιδιώξεις και να συνδέεται με την πολιτική. Ο τελικός σκοπός ήταν η αφήγηση, η ερμηνεία και η δικαιολόγηση των αγώνων του έθνους για την πραγμάτωση των επιδιώξεών του. Όπως υποστήριζαν οι καθηγητές του Πανεπιστημίου του Βερολίνου το 1870, «η αφύπνιση, η ενδυνάμωση και ο εξαγνισμός της αγάπης για τη μητέρα πατρίδα, η υποστήριξη του κράτους μέσω της επίσημης εκπαίδευσης ήταν όχι απλώς νόμιμα αλλά και επιθυμητά» (Καραμανωλάκης, 2011: 12).

Η πρόσληψη αυτών των εξελίξεων στο ελληνικό έδαφος είχε περιορισμένη ανταπόκριση καθώς η εγχώρια ιστοριογραφία μέχρι τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα περιοριζόταν στην έκδοση απομνημονευμάτων των αγωνιστών του 1821 και στη συγγραφή σχολικών εγχειριδίων, κύριο αντικείμενο των οποίων ήταν η αρχαιότητα και ιδιαίτερα η ελληνορωμαϊκή. Στην προεπαναστατική περίοδο η αρχαιότητα είχε χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο για τη διαμόρφωση εθνικής συνείδησης, ενώ τώρα μπαίνει στην υπηρεσία ενός κρατικού σχηματισμού με αλυτρωτική ιδεολογία. Μετά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους είναι διάχυτο το αίτημα να διδαχθεί και να ξαναγραφεί η «πραγματική» ιστορία και μάλιστα από τους ίδιους τους Έλληνες (Σκοπετέα, 1988: 175, σημ.1). Θεωρείται αναγκαίο να έχει η ιστοριογραφία πρακτικό χαρακτήρα και να απευθύνεται στο ευρύ κοινό, ενώ προέχει το διδακτικό της περιεχόμενο. Η κατασκευή όμως της ελληνικής ιστορίας που προϋποθέτει την

αποκατάσταση της συνέχειας του έθνους στον χρόνο περνάει μέσα από τον «ορισμό του ελληνικού μεσαίωνα», δηλαδή την αναβάθμιση του κύρους της βυζαντινής περιόδου. Η βαυαροκρατία άλλωστε ευνοούσε την καλλιέργεια του ένδοξου παρελθόντος γιατί έτσι νομιμοποιούνταν και ο θεσμός της μοναρχίας. Η αφήγηση που καλύπτει το χρονικό κενό που χώριζε την αρχαία με τη νέα Ελλάδα και συνθέτει το «ελληνικό» με το «χριστιανικό» στοιχείο ανταποκρινόταν στο κυρίαρχο ιδεολογικό αίτημα της εποχής εκείνης του ρομαντικού εθνικισμού για ενότητα στον χρόνο και στον χώρο (Βουδούρη, 2003: 59).

Καταλυτικός, όμως, παράγοντας για την ανάπτυξη των ιστορικών σπουδών στην Ελλάδα ήταν οι θεωρίες του Φαλμεράυερ σχετικά με τις σλαβικές και αλβανικές επιδρομές του 6ου αιώνα μ.Χ., οι οποίες αλλοίωσαν την εθνολογική σύσταση περιοχών, όπως η Πελοπόννησος, η Αττική και τα γύρω νησιά (Καραμανωλάκης, 2011: 17). Ο Γερμανός ιστορικός διατύπωσε τη θεωρία του στο πλαίσιο των δεδομένων συγκυριών, που, κατά τη γνώμη του, καθιστούσαν αναγκαία τη διατήρηση της ακεραιότητας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ως προπύργιου εναντίον της επέκτασης των Σλάβων· όμως, η ελληνική εθνική ιστορία δεχόταν με αυτόν τον τρόπο ένα ισχυρό πλήγμα και η κινητοποίηση για την αντιμετώπιση των «ανθελληνικών» απόψεων ήταν αναμενόμενη. Οι θεωρίες του Φαλμεράυερ συνέβαλαν ώστε να διαμορφωθούν επιχειρήματα σχετικά με τη συνέχεια της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού προκειμένου να αντικρουστούν συνολικά τα ιδεολογήματα των αμφισβητιών της συνέχειας του έθνους μέσα στον χρόνο. Η πρόκληση αυτή προκάλεσε την αντίδραση Ελλήνων και ξένων μελετητών και την εκτενή απάντηση του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου, η οποία αποτέλεσε, όπως προαναφέρθηκε, και την ιδεολογική βάση του ελληνικού εθνικισμού κατά τον 19ο και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα (Βερέμης, 1999: 20). Μία επιπλέον παράμετρος, η οποία κατά τον Βερέμη παραμένει ζητούμενο της ιστορικής έρευνας, είναι η σχέση που υπήρχε ανάμεσα στην εκπόνηση της θεωρίας της πολιτιστικής συνέχειας και ενότητας του ελληνικού έθνους με τις τάσεις για απόσχιση των ομόδοξων και γειτονικών λαών, όπως οι Βούλγαροι, από την «πολιτιστική συνοίκηση» με τους Έλληνες (Βερέμης, 2006: 56). Η ίδρυση της βουλγαρικής Εκκλησίας που συνδυαζόταν με την πνευματική χειραφέτηση από το Οικουμενικό Πατριαρχείο αλλά και με την ανεξαρτησία του βουλγαρικού κράτους από τα μέσα του 19ου αιώνα και μετά, ίσως αποτέλεσαν έναν πρόσθετο λόγο για την κατασκευή

του ιδεολογήματος της συνέχειας. Εξηγούν, πάντως, την προσπάθεια προώθησης της ελληνομάθειας με την ίδρυση σχολείων στις διαφιλονικούμενες περιοχές και δικαιολογούν, ως έναν βαθμό, την ανάγκη για τη δημιουργία μιας εθνικής ιστορίας που θα ισχυροποιούσε την αδιάλειπτη παρουσία του ελληνικού έθνους στον χρόνο αλλά και στον χώρο.

Έτσι λοιπόν, μέσα στο ιστορικό έργο του Παπαρρηγόπουλου, στα βιβλία ιστορίας που επιμελήθηκε, στα σχολικά εγχειρίδια και στις πανεπιστημιακές διαλέξεις του βρίσκουν τη θέση τους στην αδιάλειπτη διαδρομή του ελληνικού έθνους και στην εθνική ιστορία οι ιστορικές περίοδοι των Μακεδόνων και η ελληνιστική, η βυζαντινή, της λατινοκρατίας και τέλος της τουρκοκρατίας, (Λιάκος, 1992: 178). Ο Παπαρρηγόπουλος μάλιστα επινόησε τον όρο «μακεδονικός ελληνισμός» (Χαμηλάκης, 2012: 144). Ο ελληνικός αρχαίος κόσμος αποτέλεσε εξ αρχής το νομιμοποιητικό στοιχείο των επιδιώξεων του νεοσύστατου κράτους. Αυτό δικαιολογούνταν ως έναν βαθμό επειδή στηριζόταν στην αντίληψη πως η Ελλάδα δικαιούνταν να ξαναπαίξει ηγετικό ρόλο στην πορεία του ανθρώπινου πολιτισμού, όπως συνέβαινε κατά την αρχαιότητα.

Με την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους ο αγώνας του 1821 παίρνει περίοπτη θέση. Σηματοδοτεί σαφώς την παλιγγενεσία του έθνους (Λιάκος, 1992: 177) μετά από τετρακοσίων ετών νάρκη αλλά αποδεικνύει έμπρακτα και τη συνέχεια του ελληνισμού απαντώντας εμμέσως στις αιτιάσεις του Φαλμεράυερ. Αποσυνδέεται από άλλα σύγχρονά του κινήματα στην Ευρώπη, ταυτόχρονα όμως, αποτελεί έμπνευση γι' αυτά. Οι Ευρωπαίοι οφείλουν να έχουν διαφορετική στάση απέναντι στην ελληνική προσπάθεια για απελευθέρωση γιατί αυτή αποδεικνύει τη συνέχεια της ηρωικής αγωνιστικής παράδοσης των Ελλήνων η οποία πηγάζει από την αρχαιότητα. Η κατάδειξη της μοναδικότητας του έθνους αποτελεί σταθερά κάθε εθνικισμού (Λέκκας, 1996: 139) και το παράδειγμα της Ελλάδας είναι μοναδικό γιατί η χώρα αποτελεί ξεχωριστή περίπτωση: είναι η «πεφιλημένη πατρίς όλης της ανθρωπότητας», καθώς έχει προσφέρει σ' αυτήν τα φώτα του πολιτισμού. Ο χαρακτηρισμός του φιλέλληνα είναι τίτλος τιμής. Αντίθετα άλλοι λαοί, όπως για παράδειγμα οι Σέρβοι, στην αντίληψη των Ελλήνων δεν δικαιούνται προνομιακής μεταχείρισης από τους Ευρωπαίους, γιατί δεν κατέχουν το «προγονικό χρίσμα».

Οι έννοιες της ενότητας και της συνέχειας αποκτούν εθνικές διαστάσεις. Τονίζεται η αδιάσπαστη συνέχεια του ελληνικού έθνους στην πολιτισμική και πολιτική ενότητά του. Η έννοια της προόδου και της μονόδρομης πορείας της ανθρωπότητας από την αγριότητα προς τον πολιτισμό (Πασχαλίδης & Χαμπούρη-Ιωαννίδου, 2002: 38), είναι έννοια κυρίαρχη κατά τον 19ο αιώνα. Αυτή αφορά και το έθνος που έχει μία συγκεκριμένη αποστολή μέσα στην παγκόσμια ιστορία: το έθνος προχωρεί προς τα εμπρός, μετασχηματίζεται, ανασυγκροτείται, μεταβάλλει την εδαφική του επικράτεια, αλλά συνεχίζει την πορεία του. Εξάλλου, στην ιστοριογραφία των πρώτων χρόνων του ελληνικού κράτους το ελληνικό έθνος εμφανιζόταν μετά την ένδοξη περίοδο της κλασικής αρχαιότητας να υποδουλώνεται σε Μακεδόνες, Ρωμαίους, στους συνεχιστές των Ρωμαίων, Βυζαντινούς, και τέλος στους Οθωμανούς. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης και η υποταγή της βυζαντινής αυτοκρατορίας στους Τούρκους θεωρήθηκε έργο της Θείας Πρόνοιας, αντιμετώπιστηκε ως τιμωρία «διά τας αμαρτίας» των βασιλέων της και ταυτόχρονα ως μέσο για τον εξαγνισμό της (Βερέμης, 2006: 29-30). Επομένως, το έθνος μετά από μακρά νάρκη εμφανίζεται και πάλι ενεργό και δραστήριο με την Επανάσταση του 1821 (Καραμανωλάκης, 2011: 18).

Από τις εμμονές της εθνικιστικής ιδεολογίας η πιο επίμονη είναι η συνέχεια του έθνους μέσα στον χρόνο (Βερέμης, 2006: 19). Αυτό στην ελληνική περίπτωση φάνηκε από την προσπάθεια των ιστορικών να αποκαταστήσουν τη συνέχεια του έθνους. Ο Σπ. Ζαμπέλιος και ο Κ. Παπαρρηγόπουλος ανέλαβαν, όπως είδαμε (Κεφ.1.2, σελ. 22), το έργο της αποκατάστασης του Βυζαντίου, αναζητώντας το μήνυμα της ενότητας του μεσαιωνικού ελληνισμού, ο μεν πρώτος στη νεοελληνική εθνότητα και ο δεύτερος στην ελληνική μοναρχία. Για τον Παπαρρηγόπουλο υπάρχουν τρεις ιστορικές εντολές του ελληνικού έθνους: μία στην αρχαιότητα κατά την οποία σώθηκε με Θεία Πρόνοια από τη ρωμαϊκή κυριαρχία, τη δεύτερη εντολή την έφερε σε πέρας με τη βοήθεια του Θεού και ήταν η σωτηρία από την τουρκική κυριαρχία, και η τρίτη εντολή είναι ο προορισμός του ελληνικού έθνους να ηγηθεί της αναβίωσης της Ανατολής (Σκοπετέα, 1988: 181). Η αναφορά σε θεία πρόνοια και ιστορικές εντολές παραπέμπει ευθέως στην παραδοσιακή εκδοχή της δημιουργίας των εθνών, την οποία φαίνεται να ενστερνίζεται ο συγγραφέας της «Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους».

Όταν στη δεκαετία του 1870 και εξαιτίας της κρίσης του Ανατολικού Ζητήματος οξύνονται οι βαλκανικοί ανταγωνισμοί, η αποδοχή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και η ένταξή της στο σχήμα της ιστορικής συνέχειας ενισχύει το επιχείρημα τόσο για την ενότητα του ελληνισμού όσο και για τον εδαφικό καθορισμό του. Επιδιώκεται, έτσι, να αποκατασταθεί η δεύτερη μεγάλη συνιστώσα του εθνικισμού, η αδιάλειπτη ενότητα στον χώρο. Εξάλλου, ο εξελληνισμός του παρελθόντος ισχυροποιεί την πιθανότητα εξελληνισμού του βαλκανικού παρόντος (Σκοπετέα, 1988: 184). Οι Σλάβοι θεωρείται ότι έχουν απορροφηθεί και έχουν αφομοιωθεί από τον γηγενή πληθυσμό, ενώ η παρουσία των Αλβανών δεν αμφισβητείται μέσα στον ελληνικό χώρο αλλά αντιμετωπίζονται – μέσα στη σύγχυση και την ασάφεια των σχετικών ορισμών – ως παραφυάδα της ελληνικής φυλής (Σκοπετέα, 1988: 188).

Κυρίαρχο στοιχείο της ταυτότητας του έθνους αποτελούσε η γλώσσα. Η εθνική κοινότητα οριζόταν με κριτήριο τη γλώσσα και ο Παπαρρηγόπουλος υπήρξε από τους ένθερμους υποστηρικτές του εξαρχαϊσμού της. Η ιστορία μάλιστα, ήταν για τον ίδιο «η διήγησις όλων όσων συνέβησαν εις το Ελληνικόν Έθνος από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της σήμερον, και είναι άξια να διατηρηθώσιν εις την μνήμην των ανθρώπων. Ελληνικόν έθνος ονομάζονται όλοι οι άνθρωποι, όσοι ομιλούσι την Ελληνικήν γλώσσαν ως ιδίαν αυτών γλώσσαν». Η γνώση της ιστορίας θα καθοδηγούσε και θα ενέπνεε ιδιαιτέρως τους νέους και θα ήταν ένα απαραίτητο εφόδιο για την προετοιμασία του ατομικού και του συλλογικού μέλλοντος. Οι αντιλήψεις του συνδέονταν με τις εξελίξεις στην ευρωπαϊκή και ιδιαιτέρως τη γερμανική ιστοριογραφία και με τη σταδιακή κυριαρχία της ρομαντικής εθνικής ιστορίας.

Κατά τη δεκαετία του 1850 η ελληνική κοινωνία συντηρητικοποιείται και το θρησκευτικό αίσθημα αναζωπυρώνεται. Οι αναδυόμενοι εθνικισμοί των γειτονικών βαλκανικών λαών «απειλούν» το έθνος και η ιστορία του Παπαρρηγόπουλου έρχεται να δυναμώσει τα επιχειρήματα υπέρ της εθνικής ενότητας και της ιστορικής συνέχειας του ελληνισμού. Ο συγγραφέας της «Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους» ανέδειξε την ιστορία ως τον κατεξοχήν επιστημονικό κλάδο που σχετίζεται με το έθνος, το κράτος και τα αλυτρωτικά οράματα· ταυτόχρονα, λειτούργησε ως διαμορφωτής της εθνικής συνείδησης των κατοίκων του νέου βασιλείου (Καραμανωλάκης, 2011: 25-29, 35-39).

Στο πολιτικό πεδίο, η ενότητα εκφράστηκε με τη «Μεγάλη Ιδέα». Πρόκειται για έναν όρο που γεννήθηκε στην αγορά του Ιωάννη Κωλέττη στη Βουλή τον Ιανουάριο του 1844. Η παρέμβασή του αφορούσε το άρθρο που θα προσδιόριζε την ιδιότητα του Έλληνα πολίτη και στρεφόταν κατά της διάκρισης –πολύ έντονης εκείνη την εποχή – μεταξύ αυτοχθόνων και ετεροχθόνων. Ο Κωλέττης υποστήριξε ότι χρέος των ελεύθερων Ελλήνων ήταν να διακηρύξουν την ενότητά τους με τους αλύτρωτους αδελφούς τους (Βερέμης, 1983: 62). Η Μεγάλη Ιδέα βρήκε μεγάλη απήχηση στις λαϊκές μάζες και αποτέλεσε για πολλά χρόνια τον βασικότερο άξονα της εθνικής εξωτερικής πολιτικής. Ο όρος, όμως, δεν είναι βέβαιο τι περιλαμβάνει, καθώς η Ελλάδα με τη συγκεκριμένη έκταση που καταλαμβάνει, αντιμετωπίζεται ως η εστία που θα συνενώσει τον ελληνισμό και η Αθήνα είναι το κέντρο της. Ωστόσο, η πρωτεύουσα του νεοπαγούς βασιλείου είχε να αντιμετωπίσει στη συνείδηση των αυτοχθόνων αλλά και της ομογένειας έναν ισχυρό αντίπαλο: την Κωνσταντινούπολη, που περιβαλλόταν από το κύρος του εθνικού κέντρου. Έρχονταν έτσι σε σύγκρουση οι δύο διαστάσεις του ελληνικού κόσμου, η ελλαδική και η πανελλήνια. Από τη μία μεριά ήταν η φαντασίωση για την εθνική ολοκλήρωση με την Πόλη και την Αγια-Σοφιά στο κέντρο της, φαντασίωση που προϋπέθετε την απελευθέρωση των εδαφών που ήταν ακόμα υπόδουλα και από την άλλη, ήταν η γνώση και η παραδοχή –ήδη από τον ίδιο τον Καποδίστρια – πως η τύχη της Ελλάδας εξαρτάται πλέον από «το κονδύλι» και όχι από τον πόλεμο. Υπάρχει μία σύγχυση στο μετεπαναστατικό κράτος που έχει τις ρίζες της και στην περίοδο του Αγώνα αλλά και παλαιότερα, και επιζεί και αργότερα: η διάκριση ανάμεσα στους λαϊκούς αγωνιστές και στους λόγιους, η διαφορά ανάμεσα στη λαϊκή παράδοση και τον Διαφωτισμό, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η μεγάλη μάζα του λαού δεν εκτιμούσε την προσφορά των ευρωπαϊκών κρατών στα απελευθερωτικά κινήματα, αλλά και συγκεκριμένα στο ζήτημα της απελευθέρωσης των Ελλήνων. Επιπλέον, η λαϊκή αντίληψη σε καμία περίπτωση δεν απέκλειε την αρχαιότητα ούτε τα φώτα της Δύσης από το εθνικό μείγμα (Σκοπετέα, 1988: 252).

Μία επιπλέον παράμετρος που έχει ενδιαφέρον είναι ότι ο ελληνικός εθνικισμός, όπως εκφραζόταν στη Μεγάλη Ιδέα, αποσκοπούσε στην εσωτερική κοινωνική και ιδεολογική συνοχή του ελληνικού κράτους όσο και στην εδαφική επέκτασή του (Κιτρομηλίδης, 1999: 118). Υποστηρίζεται δηλαδή ότι το ιδεολόγημα αυτό δημιουργήθηκε για να αντιμετωπιστούν εσωτερικές αντιθέσεις, ενώ απέβλεπε

στην ενότητα των κατοίκων των απελευθερωμένων περιοχών και στην αφομοίωση των αλύτρωτων. Μεταξύ άλλων το «συμβολικό σύμπαν» της Μεγάλης Ιδέας προσπάθησε να συνενώσει το έθνος με την Εκκλησία, γι' αυτό και έδωσε έμφαση στο βυζαντινό παρελθόν. Πάντως, ως τα τέλη του 19ου αιώνα το εθνικιστικό δόγμα έχει πλέον υποστεί την επεξεργασία που θα του επιτρέψει να ανταποκριθεί ικανοποιητικά στις πολιτικές ανάγκες του ελληνικού κράτους. Μέσω των πανεπιστημιακών σχολών και της εκπαίδευσης πέρασε ως κυρίαρχη ιδεολογία στο ευρύ κοινό. Ταυτόχρονα, ένας άλλος θεσμός χρησιμοποιήθηκε για να διαχυθεί η εθνική ιστορία: ο θεσμός των μουσείων, ο οποίος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην επεξεργασία και αποκρυστάλλωση της έννοιας του έθνους συνδέοντας το παρόν με το παρελθόν του, όπως θα καταδειχθεί στο κεφάλαιο που ακολουθεί.

Συμπεράσματα

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας επιχειρήθηκε μία επισκόπηση των σημαντικότερων απόψεων περί εθνικισμού και εθνικής ταυτότητας. Η παραδοσιακή προσέγγιση θέλει την ανθρωπότητα διαιρεμένη σε έθνη που έχουν ιστορική συνέχεια, ενώ η νεωτερική αντίληψη θεωρεί ότι διάφορες οικονομικές, πολιτισμικές και πολιτικές διεργασίες οδήγησαν στη διαμόρφωση των εθνών και στη συνέχεια των εθνικών κρατών. Όσον αφορά τα καθ' ημάς, παρατηρήθηκε πως η δημιουργία του ελληνικού κράτους ήταν αποτέλεσμα των ιστορικών συγκυριών του τέλους του 19^{ου} αιώνα, όταν διαμελίστηκε η οθωμανική αυτοκρατορία. Η επίσημη κρατική ιδεολογία υιοθέτησε την παραδοσιακή προσέγγιση για να θεμελιώσει την εικόνα του έθνους και η ιστορική έρευνα προσέφερε το θεωρητικό υπόβαθρο για να στηριχθεί η αντίληψη για τη συνέχεια του έθνους. Οι εξελίξεις στην επιστήμη της ιστορίας στον ευρωπαϊκό χώρο επηρέασαν τις αντίστοιχες ελληνικές κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Μέσω της ιστοριογραφίας επιχειρήθηκε η ανάδειξη της αδιάλειπτης συνέχειας του ελλητισμού από την αρχαιότητα ως τα νεότερα χρόνια. Στο πλαίσιο αυτό ο αγώνας του 1821, ο οποίος οδήγησε στη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους, κατέλαβε σημαντική θέση γιατί λειτούργησε έμμεσα ως απόδειξη για τη συνέχεια του έθνους και για την αναγέννησή του. Συγκροτήθηκε με αυτόν τον τρόπο μία εθνική ταυτότητα την οποία ο δημόσιος λόγος, κρατικοί θεσμοί, όπως η εκπαίδευση, αλλά και άλλοι

φορείς, όπως τα μουσεία, ανέλαβαν να ισχυροποιήσουν και να διαχύσουν στο ευρύ κοινό.

Η επίσημη εθνική αφήγηση για το παρελθόν οικοδομείται μέσω του μουσειακού λόγου και για τον λόγο αυτό στο επόμενο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στον τρόπο με τον οποίο συμβάλλουν τα μουσεία στη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Μουσεία και Εθνική Ταυτότητα

2.1 Εισαγωγικά

Τα μουσεία είναι ένα δημιούργημα της νεωτερικότητας και συνδέονται με τη δημιουργία της βιομηχανικής κοινωνίας, τη συγκρότηση εθνικών ταυτοτήτων και κρατών. Είναι γέννημα των πολιτισμικών και ιδεολογικών διεργασιών που συνόδευσε τη Γαλλική Επανάσταση και προέκυψε από τη δυναμική του εθνικισμού και από την κυριαρχία της αστικής τάξης και του αστικού πολιτισμού (Κόκκινος & Αλεξάκη, 2002: 11). Μάλιστα σύμφωνα με τον T. Bennett, ο οποίος εξέτασε τη δημιουργία και τον μετασχηματισμό του σύγχρονου δημόσιου μουσείου κατά το τέλος του 18^{ου} και την αρχή του 19^{ου} αιώνα, ο θεσμός θεωρείται «αναμορφωτήριο» ηθών και τρόπων που μεταφέρει στους επισκέπτες του μία ποικιλία από ελεγχόμενες κοινωνικές συμπεριφορές και συνήθειες. Θεωρεί ότι το μουσείο –όπως και άλλοι πολιτιστικοί οργανισμοί και φαινόμενα – μεταφέρει και κοινοποιεί συγκεκριμένα πολιτισμικά μηνύματα και αξίες· χρησιμοποιείται από την άρχουσα τάξη για να διαδώσει πολιτιστικές αξίες και κανόνες ευπρέπειας και τίθεται στην υπηρεσία του κράτους για να προβάλει την εθνική δύναμη και εξουσία (Οικονόμου, 2003: 42-43). Το μουσείο έχει επίσης συμπεριληφθεί από τον Αλτουσέρ στα «εργαλεία κρατικής ιδεολογίας», όπως τα σχολεία, η εκκλησία, τα δίκτυα επικοινωνιών κ.λπ. (Βούρη, 2002: 56, σημ.7). Είναι ένας χώρος κάθε άλλο παρά ουδέτερος, με πολύπλοκες δομές, ερμηνευτικά μέσα και συστήματα επικοινωνίας, καθώς και με πολιτιστικά και ιδεολογικά καθορισμένη πολιτική (Μούλιου, 1999: 53).

Ως εκ τούτου το μουσείο καθορίζεται και καθορίζει την κυρίαρχη ιδεολογία και προωθεί τις επιλογές των εκάστοτε εξουσιών. Παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση εθνικών ταυτοτήτων λειτουργώντας ως «εμπροσθοφυλακή», ως μέσο για την πολιτική αγωγή των ατόμων και την προώθηση των στοιχείων εκείνων που ήταν απαραίτητα για τη συνέχιση του έθνους (Scorrano, 2012: 345). Θεωρείται και είναι δημόσιος χώρος εξαιτίας ακριβώς της συμβολής του στη διάχυση της κυρίαρχης αφήγησης για το έθνος. Η αφήγηση αυτή εμπερικλείει τις επιμέρους αφηγήσεις διαφόρων κοινωνικών ομάδων και τελικά αποτελεί ένα κατασκεύασμα που λειτουργεί ως σύμβολο της στοιχειώδους ενότητας του έθνους. Η εθνική ταυτότητα είναι η «συμβολική επεξεργασία» του έθνους, είναι επινοημένη και άρα εύπλαστη. Μπορεί να αποδεχτεί την αλλαγή με το πέρασμα του χρόνου, μπορεί ενδεχομένως να

επηρεαστεί ως έναν βαθμό από τον μετασχηματισμό της κοινωνίας· όμως, και αυτές οι διακυμάνσεις δεν είναι τυχαίες, εξυπηρετούν κάποιο σκοπό. Ακόμα κι όταν η κυρίαρχη ιδεολογία μεταβάλλεται προσαρμοζόμενη στις συνθήκες και στις απαιτήσεις της εποχής, τα μουσεία και πάλι καλούνται να λειτουργήσουν ως οχήματα για την υλοποίηση του νέου αυτού σκοπού. (Scorrano, 2012: 347).

Η εγκυρότητά τους, η αντικειμενικότητα που υποβάλλουν στο κοινό τους τα προικίζει με μία αύρα αξιοπιστίας και αλάθητου εξαιτίας του κύρους τους. Αντιμετωπίζονται ως ναοί της γνώσης που πρέπει να γίνουν σεβαστοί, επομένως και η ιστορική αλήθεια που εκφράζουν, λόγω του κύρους τους αλλά και της χρήσης αυθεντικών αντικειμένων, θεωρείται αδιαπραγμάτευτη. Διατηρούν, επίσης, μία επίφαση ουδετερότητας στην παρουσίαση του παρελθόντος, που πίσω της κρύβονται χιλιάδες επιλογές: πώς και ποια αντικείμενα θα εκτεθούν, ποιες ιστορίες θα ειπωθούν, ποιες προσωπικότητες θα προβληθούν και ποιες θα μείνουν στο σκοτάδι. Οι εκθέσεις αναπόφευκτα σχετίζονται με τις πολιτιστικές καταβολές, τις προθέσεις και τα μέσα που διαθέτουν οι άνθρωποι που τις δημιουργούν. Δεν είναι αντικειμενικές, όπως νομίζουν οι επισκέπτες τους, αλλά προκρίνουν μία ερμηνεία έναντι άλλων. Επιπλέον, συχνά τα μουσεία που χρηματοδοτούνται από το κράτος είναι επιφορτισμένα με την ευθύνη της δημιουργίας και παρουσίασης της εθνικής εικόνας. Για τον λόγο αυτό το κράτος θεωρούσε (αλλά συχνά ακόμα και σήμερα θεωρεί⁴) ότι μπορεί να τα χειραγωγήσει και να τα χρησιμοποιήσει για να προωθήσει την κυρίαρχη ιδεολογία στο ευρύ κοινό.

Τα εθνικά μουσεία έπαιξαν κομβικό ρόλο στην ιστορική, μυθολογική, αισθητική και πολιτική συγκρότηση του έθνους. Ιδιαίτερα σε έθνη των οποίων στο παρελθόν αμφισβητήθηκε η ανεξαρτησία, τα εθνικά μουσεία λειτούργησαν ως σύμβολα, παρείχαν τις απαραίτητες μαρτυρίες και ανέπτυξαν τις εθνικές αφηγήσεις. Ο Kneil παραλληλίζει τα εθνικά μουσεία με τη σκηνή ενός θεάτρου, όπου σκηνοθετούνται οι μύθοι του έθνους. Όπως και στο θέατρο, έτσι και στο μουσείο μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τη φαντασία μας και να αποδεχτούμε αυτό που

---

⁴Βλ. Scorrano, A. (2012: 345-362), όπου η συγγραφέας κάνει μια παρουσίαση της αλλαγής της πολιτικής του μουσείου του Σύνδνεϋ όταν από τη δεκαετία του '70 και εξής άρχισε να δίνεται περισσότερη έμφαση από την Κυβέρνηση στην πολυπολιτισμικότητα και το μουσείο ανταποκρίθηκε στον νέο του ρόλο. Η συγγραφέας συμπεραίνει πως η μεταστροφή των επιδιώξεων του κράτους σχετικά με την κυρίαρχη ιδεολογία (παλαιότερα έμεναν στο περιθώριο οι ιθαγενείς, ενώ τώρα προκρίνεται η πολυφωνία) δεν σημαίνει ότι το μουσείο απαλλάχτηκε από την κηδεμονία του κράτους.

βλέπουμε. Μάλιστα στο μουσείο, αυτό είναι ακόμα πιο εφικτό καθώς τα αντικείμενα είναι αυθεντικά (Knell, *et al*, 2011: xix και 4).

Η σύνδεση του παρόντος με το παρελθόν είναι κοινή συνισταμένη σε όλα τα εθνικά μουσεία. Στην εισαγωγή του έργου για τα εθνικά μουσεία ανά τον κόσμο, ο Knell αναφέρει πως σε όλα τα μουσεία παρατηρείται μία προσπάθεια να παρουσιαστούν οι κατά τόπους εκδοχές της εθνικής ταυτότητας: αλλού είναι η λαϊκή κουλτούρα, ο χορός, η μουσική, σε άλλες χώρες δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στον αγώνα για την ανεξαρτησία ή στη θρησκευτική παράδοση. Πάντως, σε κάθε έθνος το εθνικό μουσείο παρέχει έναν χώρο για να οπτικοποιηθεί, να παρουσιαστεί και να αποκτήσει ηθικό νόημα η κυρίαρχη εθνική έννοια (Knell, 2011: 12).

Τι εννοούμε, όμως, με τον όρο «εθνικά μουσεία»; Σχετίζονται με την «εθνική κληρονομιά» και σε τι συνίσταται αυτή; Τα εθνικά μουσεία είναι πολύπλοκοι θεσμοί, είναι χώροι δημιουργίας και διάδοσης της γνώσης, αλλά ταυτόχρονα θεσμοί με πολιτική διάσταση, όπου συλλαμβάνεται και γίνεται αντικείμενο διαπραγμάτευσης η έννοια της συλλογικής ταυτότητας. Ο ορισμός εργασίας του προγράμματος EuNaMus αναφέρει πως «...τα εθνικά μουσεία αφορούν στις συλλογές και στις εκθέσεις εκείνες που διεκδικούν, διαπραγματεύονται, αρθρώνουν και αναπαριστούν κυρίαρχες εθνικές αξίες, μύθους και πραγματικότητες...» (Guiral, 2012: 195) και είναι ένας ορισμός ευρύς προκειμένου να συμπεριλάβει τις ιδιαιτερότητες του θεσμού αυτού σε διάφορα εθνικά πλαίσια.

Σήμερα που η έννοια της μίας και ενιαίας ταυτότητας τείνει να εκλείψει, θα ήταν προτιμότερο να εξετάζουμε τις προσεγγίσεις που έχουν επιχειρηθεί κατά καιρούς, ώστε να οριστεί το «εθνικό μουσείο».⁵ Στην παρούσα εργασία υιοθετούμε τον ορισμό που έχουν δώσει οι Μπούνια και Γκαζή σύμφωνα με τον οποίο ένα μουσείο θεωρείται εθνικό όταν «α) υπάγεται στο κράτος και ελέγχεται από αυτό, β) διεκδικεί τον τίτλο του εθνικού και ταυτόχρονα αναγνωρίζεται ως τέτοιο από την Πολιτεία αλλά και από το κοινό και γ) εκφράζει όψεις της εθνικής ταυτότητας μέσω εκθέσεων» (2012: 8).

---

⁵Βλ. Μπούνια & Γκαζή, (2012: 8), όπου αναφέρεται πως η ιστορική προσέγγιση μελετά τη συγκρότηση του εθνικού μουσείου σε συνδυασμό με τις πολιτικές και επιστημονικές συγκυρίες, άλλη προσέγγιση υπογραμμίζει τη σχέση μεταξύ της συγκρότησης του κράτους και της μορφής των εθνικών μουσείων, άλλη τονίζει ένα ουσιαστικό χαρακτηριστικό με βάση το οποίο μπορούν να μελετηθούν συγκριτικά τα εθνικά μουσεία.

Το τρίτο αυτό σκέλος του ορισμού ανοίγει μία νέα πτυχή του θέματος, η οποία σχετίζεται με τις μεταφορές του έθνους στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας (Πλεξουσάκη, 2014: 13). Κατά το παρελθόν τα μουσεία είχαν εδραιωθεί ως χώροι διάσωσης σημαντικών πολιτιστικών αντικειμένων και γι' αυτό έγιναν κατάλληλοι «εθνικοί» εκφραστές της ταυτότητας και της απόδειξης ότι το έθνος «έχει ιστορία» (Macdonald, 2003: 3). Τις τελευταίες δεκαετίες, όμως, και καθώς το ερευνητικό ενδιαφέρον από την πλευρά των ανθρωπολόγων εστιάζεται στη διαχείριση και τις στρατηγικές χρήσεις του παρελθόντος, νέες διαστάσεις του φαινομένου κατασκευής ταυτότητας εξετάζονται καθώς εμπλέκονται σε αυτή την κατασκευή και οι «ανεπίσημες» πρακτικές και εννοιολογήσεις του έθνους. Ερευνάται, δηλαδή, πώς οι εθνικιστικές ιδέες διαχέονται πέρα από θεσμισμένους χώρους, πολιτικούς, επιστημονικούς και άλλους και πώς εδραιώνονται και μετασχηματίζονται στο δημόσιο πεδίο (Πλεξουσάκη, 2014: 22-23).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο το μουσείο, τις τελευταίες δεκαετίες, θεωρείται λιγότερο ως ο επίσημος φύλακας της πολιτιστικής γνώσης και της μνήμης ή ως η αυθεντία που παρουσιάζει τους πολιτισμούς μέσω των αντικειμένων. Περισσότερο αντιμετωπίζεται ως χώρος που ευνοεί ένα είδος κοινωνικής πρακτικής, ο οποίος είναι ικανός να συμβάλει στη δημιουργία πολιτιστικής γνώσης, μνήμης και αισθήματος κοινότητας. Άλλαξε, έτσι, η εστίαση και το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε στα «υποκείμενα» και στις «πρακτικές» τους στον χώρο του μουσείου. Η προσοχή δίνεται τώρα στους επισκέπτες και στις αλληλεπιδράσεις τους με τα εκθέματα, καθώς επίσης στους επιμελητές και στις δικές τους ερμηνείες σχετικά με την πραγματικότητα, την ιστορία και τον πολιτισμό. Ως εκ τούτου, η έννοια της επιτέλεσης προσφέρει θεωρητικά εργαλεία για να κατανοήσει κανείς τη δημιουργική και συχνά προσωποποιημένη διάσταση της μουσειακής επίσκεψης. Αναφέρεται σε τρόπους «συμμετοχής» των επισκεπτών και τονίζει τη διάδραση ανάμεσα στο μουσείο και στους επισκέπτες στη διαδικασία δόμησης της πραγματικότητας. Η αναγνώριση του γεγονότος ότι τα μουσεία και τα εκθέματα επιτελούν διαφορετικές ερμηνείες της πραγματικότητας και της ιστορίας, οδήγησε σε νέες αφηγηματικές και ερμηνευτικές πρακτικές στις μουσειακές εκθέσεις που στοχεύουν στη μεγαλύτερη εμπλοκή του κοινού (Myrivili, 2007: 1).

Τα μουσεία γράφουν και παρουσιάζουν σενάρια μέσω των συλλογών και των εκθέσεών τους. Οι επιμελητές τους, αλλά και ο αρχιτέκτονας, οι σχεδιαστές και η

διοίκηση του μουσείου, όλο το ανθρώπινο δυναμικό που εμπλέκεται στη δημιουργία της εικόνας του μουσείου, μέσα από τις επιλογές τους επιβάλλουν μία κυρίαρχη αφήγηση. Μέσω της επιτελεστικής διαδικασίας, όμως, οι θεατές θέτουν σε αμφισβήτηση τον μονόλογο του μουσείου προβάλλοντας τις δικές τους αναμνήσεις και εμπειρίες και δημιουργούν ένα αφηγηματικό περιεχόμενο που διαφορετικά θα παρέμενε αγνοημένο (Garoian, 2001: 236-237).

Όπως έχει αναφερθεί για το αρχαιολογικό μουσείο (Μούλιου, 1999: 55), ο «λόγος» του είναι αμάγαλμα ποιητικής (δομής και φυσιογνωμίας) και πολιτικής (ιδεολογίας), χαρακτηρίζεται δε «από την παρουσία ανθρώπων και αντικειμένων, κτηρίων, κανόνων και μεθόδων διάταξης των πραγμάτων, αξιών και μέσων». Ανάλογα στοιχεία θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς και για τα μουσεία που προβάλλουν την πρόσφατη ιστορία, όπως είναι το ΕΙΜ, τόσο ως προς την ιδεολογία όσο και ως προς τον εκθεσιακό του λόγο. Η Lidchi (στο Mason, 2012: 53) ορίζει τους όρους «ποιητική» και «πολιτική» για τις μουσειακές σπουδές ως εξής: η «ποιητική» αναφέρεται στην «πρακτική παραγωγής νοήματος μέσω της εσωτερικής ταξινόμησης και σύναψης των διαφορετικών πλην όμως συνδεδεμένων μεταξύ τους, συστατικών στοιχείων μιας έκθεσης» καθώς και στον τρόπο με τον οποίο τα μουσεία εφαρμόζουν συγκεκριμένες στρατηγικές παρουσίασης επιδιώκοντας την αυθεντικότητα και τη μίμηση της πραγματικότητας. Η «πολιτική» αναφέρεται στον «ρόλο των εκθέσεων στην παραγωγή γνώσης».

Με βάση τα παραπάνω θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς πως η έννοια της επιτέλεσης (πώς δηλαδή οι επισκέπτες δομούν τα νοήματα στον χώρο του μουσείου) συνδυάζεται με τον «λόγο» του μουσείου και αυτή η συνύπαρξη οδηγεί τους επισκέπτες στην παραγωγή νοήματος. Ιδιαίτερος στα ιστορικά μουσεία, αυτή η «συνεύρεση» των επισκεπτών με την πρόσφατη ιστορία του έθνους – κράτους, όπως παρουσιάζεται από το μουσείο, τους κάνει κοινωνούς της σύγχρονης συλλογικής ταυτότητας.

2.2 Εθνικά Μουσεία στην Ευρώπη

Στη γηραιά ήπειρο τα εθνικά μουσεία κλήθηκαν να διαδραματίσουν έναν σημαντικό ρόλο σε περιόδους κατά τις οποίες διαμορφώνονταν τα εθνικά κράτη. Η υλικότητα

των ιστορικών αντικειμένων χρησιμοποιήθηκε για να «δέσει» τα εθνικά αφηγήματα και να δώσει υπόσταση στην εθνική μνήμη, όπως οι ιστορικοί πίνακες ζωγραφικής στην Πολωνία. Σε άλλες περιπτώσεις ήταν η λαϊκή κουλτούρα, όπως στη Σουηδία, ή οι αναφορές στη μουσική και στον χορό, όπως στο εθνικό μουσείο της Ιρλανδίας. Σε κάθε περίπτωση τονίζεται η διαχρονική επαφή του έθνους με τον συγκεκριμένο τόπο και το εθνικό μουσείο γίνεται ο χώρος όπου παρουσιάζεται και νομιμοποιείται η κυρίαρχη εθνική ιδέα (Knell, *et al.*, 2011: 11-12).

Μέσα από αυτή τη διαδικασία κατασκευάστηκαν νέες εθνικές ταυτότητες με αναφορές σε αρχαίους πολιτισμούς, στη μοναρχία και στο θαύμα του πολιτισμού. Οι πόλεμοι, οι θρησκευτικές διαφορές, οι διάφορες εθνότητες ήταν παράγοντες για τον σχηματισμό εθνικών κρατών στην Ευρώπη αλλά και εθνικών μουσείων. Οι παραδοσιακές, εδραιωμένες αντιλήψεις για τη γραμμικότητα της ιστορικής αφήγησης, για το πεπρωμένο του έθνους και την εξελικτική πορεία του είναι κατά κανόνα οι βάσεις πάνω στις οποίες θεμελιώνονται οι αφηγήσεις των εθνικών μουσείων (Aronsson, 2011: 30-31).

Επιπλέον, το πνευματικό κίνημα του Διαφωτισμού, η ιδεολογία του εθνικισμού ως απόρροια των Ναπολεόντειων πολέμων και η μετατροπή των υπηκόων σε πολίτες ορίζουν το πλαίσιο της δημιουργίας των εθνικών μουσείων. Η ιδέα της συλλογής και έκθεσης ήταν μια προσπάθεια για τακτοποίηση του κόσμου, για τιθάσευση του άγνωστου, για εξοικείωση με το θαυμαστό. Όμως, για τα εθνικά μουσεία όχι τόσο η επιθυμία για γνώση, αλλά η ανάγκη για παρουσία του έθνους και για πολιτική συγκρότηση έδρασαν καταλυτικά στη γένεση και την οργάνωσή τους. Τα νέα εθνικά κράτη που προέκυψαν από τη διάλυση μεγάλων αυτοκρατοριών αναζήτησαν τα κατάλληλα εθνικά σύμβολα για να στηρίξουν την εθνική αφήγηση και την υπόστασή τους. Αντίθετα, σε κράτη με ισχυρό αποικιοκρατικό παρελθόν τα εθνικά μουσεία, π.χ. όπως το Βρετανικό Μουσείο ή το Λούβρο, τονίζουν τις διαφορές από τον πρωτόγονο «άλλο» με σκοπό να χτίσουν την εθνική ταυτότητα, η οποία χαρακτηρίζεται από την οικουμενική θέση που κατέχουν τα αντίστοιχα έθνη (Μπούνια & Γκαζή, 2011: 9).

Την εποχή, λοιπόν, που δημιουργούνται τα μουσεία ως προϊόντα του Διαφωτισμού, συνδέονται με τη δημιουργία των εθνικών κρατών και έχουν τη δύναμη να οικοδομούν ταυτότητες. Η εθνική ταυτότητα οικοδομήθηκε στα ιστορικά

μουσεία, στις εθνικές πινακοθήκες, και στα στρατιωτικά και πολεμικά μουσεία, οι ταυτότητες των αυτοκρατοριών στα αποικιακά και στα εθνογραφικά μουσεία και οι σύγχρονες ταυτότητες στις διεθνείς εκθέσεις, στα μουσεία επιστημών και στα μουσεία μοντέρνας τέχνης. Τα μουσεία αποκτούν ένα συμβολικό νόημα για το έθνος σε τέτοιο βαθμό ώστε έχει παρατηρηθεί ότι η τάση να ιδρύονται εθνικά μουσεία συμπίπτει με ένα κύμα εθνικισμού και ανάδυσης εθνικών ταυτοτήτων. Αυτό ισχύει και για την περίπτωση του ΕΙΜ του οποίου η ιστορία ξεκινά με την ίδρυση της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας (βλ. Κεφ. 3, Ενότ. 2, σελ. 53). Οι αρχές της Εταιρείας ταυτίζονται με την εθνική ιδεολογία της εποχής, την προαγωγή δηλαδή «της μεσαιωνικής (βυζαντινής) και νεωτέρας ελληνικής ιστορίας» στηριγμένη στην ενιαία θεώρηση της Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους κατά τη διδασκαλία του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου» (Γκαζή, 2012: 52).

Οι αλλαγές, όμως, που συνέβησαν στις μεταγενέστερες περιόδους καθώς και σύγχρονα δεδομένα, όπως ο κλονισμός της πίστης στην ισχύ του έθνους – κράτους οδηγούν, ίσως, σε μία «μεταεθνική» εποχή (Πλεξουσάκη, 2014: 11). Στη σημερινή περίοδο η εικόνα ενός κόσμου συγκροτημένου από ομοιογενή εθνικά κράτη επαναξιολογείται υπό το πρίσμα νέων δεδομένων όπως είναι η «ασφάλεια». Αυτό φαίνεται από την έντονη παρουσία εθνικιστικών ιδεωδών την εποχή του «πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία» και από τους νέους ή ανασηματοδοτημένους εθνικισμούς. Μεταπλάσεις του εθνικιστικού λόγου στα συμφραζόμενα της παγκοσμιοποίησης και νεοεθνικιστικά κινήματα αποτελούν αντικείμενο της ανθρωπολογικής έρευνας (Πλεξουσάκη, 2014: 12-13).

Η στροφή προς την παγκοσμιοποίηση και στη μετα-ιμπεριαλιστική εποχή έδωσε έμφαση στις σχέσεις με τους άλλους, με τους άλλους λαούς, με τις άλλες παραδόσεις, τους άλλους πολιτισμούς. Το μουσείο παρουσίαζε τους άλλους μέσα από τον υλικό τους πολιτισμό και μέχρι πρόσφατα αυτό το έκανε τονίζοντας τη διαφορά ανάμεσα στα πολιτισμένα έθνη και τις πρωτόγονες φυλές. Λίγα μουσεία πια στη σημερινή εποχή μπορούν να συνεχίσουν αυτή την ιμπεριαλιστική προσέγγιση γιατί πλέον το μουσείο αντιμετωπίζεται ως σημαντικός θεσμός στη δημιουργία ιδεολογιών, κατηγοριοποιήσεων και ταυτοτήτων. Αυτό προέκυψε ως αποτέλεσμα της επίδρασης της Νέας Μουσειολογίας από τη δεκαετία του 1970. Με τη συνδρομή της εθνογραφίας και της ανθρωπολογίας το επίκεντρο του ενδιαφέροντος μετατοπίστηκε περισσότερο προς την κριτική μελέτη των ιδεολογικών προθέσεων των μουσείων και

προς την ανάδειξη του πολιτισμού των κατά τόπους ή ανά τον κόσμο ιθαγενών φυλών αναγνωρίζοντας το δικαίωμα σε αυτές να εκθέτουν τα αντικείμενα που τους ανήκουν και να μην παρουσιάζονται ως εξωτικές ή αξιοπερίεργες περιπτώσεις (McLean, 2008: 284-286). Οι μεγάλες ανακατατάξεις του τέλους του 20^{ου} αιώνα έφεραν στο προσκήνιο ζητήματα απο-αποικιοποίησης, πολυπολιτισμικότητας, σεβασμού της διαφορετικότητας και παγκοσμιοποίησης, αμφισβητώντας την έννοια του «εθνικού» και ανανεώνοντας την πρόσληψη της έννοιας του «άλλου». Η διαχείριση της λεγόμενης «δύσκολης κληρονομιάς» είναι ζήτημα που αρχίζει βαθμιαία να απασχολεί τη μουσειολογία και τα μουσεία (Μπούνια & Γκαζή, 2012: 11).

Προσπάθεια να παρουσιαστούν εξω-ευρωπαϊκοί πολιτισμοί έγινε από το Μουσείο του Λούβρου, το «μουσείο των μουσείων» (ιστότοπος Louvre). Εξάλλου το Λούβρο, όπως αναφέρουν χαρακτηριστικά οι Bodenstein και Poulot (2012: 184-189) υπηρέτησε σημαντικούς πολιτικούς και ιδεολογικούς στόχους καθ' όλη τη διάρκεια της ύπαρξής του. Στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα κάθε αυτοκράτορας, αλλά και κάθε πρόεδρος της Δημοκρατίας στη διάρκεια του 20^{ου}, άφηνε την ιδιαίτερη σφραγίδα του στο Μουσείο. Ο Ζακ Σιράκ χρησιμοποίησε επίσης το Λούβρο για να δηλώσει το οικουμενικό καθεστώς των επονομαζόμενων «πρωτόγονων τεχνών» προωθώντας έναν εκθεσιακό χώρο μέσα στο Λούβρο όπου εκτίθενται αντικείμενα των συλλογών του Μουσείου Τεχνών της Αφρικής και της Ωκεανίας «κάτω από την ίδια στέγη με την Αφροδίτη της Μήλου ή τη Νίκη της Σαμοθράκης». Η προσάρτηση τμήματος ισλαμικής τέχνης, το 2003, είχε ως στόχο να ενισχυθεί η οικουμενική αποστολή του Λούβρου. Παράλληλα, η δημιουργία του Μουσείου Quai Branly όπου «συνδιαλέγονται οι πολιτισμοί», όπως είναι το βασικό του σύνθημα (Quai Branly, χ.χ.), με συλλογές από την Ωκεανία, Αμερική, Αφρική και Ασία, αποτελεί μέρος της προσπάθειας να αποσυνδεθούν οι συλλογές από τα αποικιακά τους συμφραζόμενα (Bodenstein & Poulot, 2012: 186-187).

Όλες αυτές οι πρωτοβουλίες και καινοτομίες δεν συμβαίνουν χωρίς αντιπαραθέσεις, διαξιφισμούς και ενστάσεις για μια πληθώρα ζητημάτων, όπως για παράδειγμα σχετικά με την εθνολογική παρουσίαση ή την αισθητική θεώρηση των εξω-ευρωπαϊκών πολιτισμών. Η δεύτερη αυτή προσέγγιση θεωρήθηκε από πολλούς επικριτές ως μία μετατοπισμένη μορφή ευρωκεντρικής σκέψης (Bodenstein & Poulot, 2012: 187). Παρά τις ενστάσεις και τις διαφωνίες, το θετικό είναι ότι τα μουσεία

αλλάζουν, αμφισβητούν, προτείνουν, ανοίγονται στην πόλη και στο κοινό τους με έναν ριζικά νέο τρόπο.

Νέες προσεγγίσεις στη θεματολογία των μουσείων όπως το Μουσείο της Θρησκευτικής Ζωής και Τέχνης στη Γλασκώβη (Glasgowlife, 2014) αναδεικνύουν τον σεβασμό και την κατανόηση ανάμεσα σε ανθρώπους με διαφορετικές θρησκευτικές αντιλήψεις ή άθεους (McLean, 2008: 286). Στο Εθνικό Μουσείο της Φινλανδίας, επίσης, ολοκληρώθηκε στις αρχές Ιουνίου 2015 μία έκθεση αφιερωμένη στον «Κόσμο των Θρησκειών» που διοργανώθηκε από το Μουσείο των Πολιτισμών (Εθνικό Μουσείο Φινλανδίας, χ.χ.).

Αντίθετα, σε άλλες περιπτώσεις, όπως στην Ιταλία για παράδειγμα, οι ιστορικές συνθήκες ήταν διαφορετικές και δεν ευοδώθηκε το εγχείρημα της δημιουργίας ενός κεντρικού εθνικού μουσείου, αντίστοιχου με εκείνα άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Το Βασίλειο της Ιταλίας δημιουργήθηκε το 1861 με την κατάργηση των τοπικών κρατιδίων και με την οικοδόμηση ενός ενιαίου κράτους. Οι τοπικές ταυτότητες, όμως, παρέμειναν ισχυρές και μετά από τη δημιουργία του ιταλικού έθνους - κράτους. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα στα μουσεία αρχαιολογίας και αρχαίας και αναγεννησιακής τέχνης προστέθηκαν κάποια βιομηχανικά και εθνογραφικά. Σε γενικές γραμμές και υπό το βάρος των πολιτικών περιπετειών τα μουσεία στην Ιταλία αντιμετωπίστηκαν ως μέσο για την ανάδειξη μιας περιοχής και για την υπεράσπιση της τοπικής ταυτότητας (Troilo, 2012: 146-148).

Το 2002, έγινε μία ενδιαφέρουσα προσπάθεια για τη δημιουργία ενός νέου Μουσείου του Έθνους το οποίο θα προωθούσε τις ιδέες της αλληλεγγύης και της κοινωνικής συνοχής σε ένα κατακερματισμένο πολιτικό πλαίσιο εξαιτίας της προπαγάνδας για την αυτονομία στη Βόρεια Ιταλία. Το εγχείρημα ναυάγησε πολύ σύντομα «αποδεικνύοντας έτσι την αδυναμία ανάδειξης ενός κοινού παρελθόντος και μιας κοινής μνήμης και το ακατόρθωτο της προώθησης μιας ιδέας που ήταν παντελώς αποκομμένη από την κοινωνική πραγματικότητα» (Troilo, 2012: 158-159). Τα ιταλικά εθνικά μουσεία εξακολουθούν να αναπαράγουν ασαφείς και συντηρητικές αφηγήσεις γύρω από το ζήτημα της ταυτότητας. Αναφέρονται σε μία παράδοση ένδοξου παρελθόντος που δεν αμφισβητείται και δεν προωθεί την αλληλεγγύη και την κοινωνική συνοχή (Troilo, 2012: 159).

Η περίπτωση των μουσείων της Πορτογαλίας είναι διαφορετική: η ανάπτυξή τους κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα συνδέθηκε αφενός με τη νοσταλγία για μια ισχυρή παγκόσμια αυτοκρατορία και αφετέρου με την επιθυμία ενός μικρού έθνους να συμμετάσχει ισότιμα σε ένα ευρωπαϊκό σύνολο εθνών (Bodenstein & Guiral, 2012: 217). Η δημιουργία μουσείων επηρεάστηκε και από τη διαδικασία δημιουργίας έθνους-κράτους. Το 1893, σε μια δύσκολη συγκυρία για την Πορτογαλία και ενώ την προηγούμενη χρονιά η πορτογαλική κυβέρνηση είχε κηρύξει πτώχευση, ο Υπουργός Δημοσίων Έργων υποστήριξε τον φιλόλογο José Leite de Vasconelos προκειμένου αυτός να ιδρύσει ένα εθνικό μουσείο. Ο λόγος ήταν ότι αποστολή αυτού του μουσείου θα ήταν να προσφέρει μια εθνική αφήγηση της ιστορίας της ανθρώπινης κατοίκησης στη γεωγραφική επικράτεια της Πορτογαλίας από τις απαρχές της μέχρι τους μεσαιωνικούς χρόνους με μία προσέγγιση που επεδίωκε τον συνδυασμό φυσικής ανθρωπολογίας, εθνολογίας και αρχαιολογίας και με στόχο τη μετάδοση της γνώσης και της αγάπης για την πατρίδα, την προώθηση με άλλα λόγια της εθνικής ταυτότητας (Bodenstein & Guiral, 2012: 221-222). Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι λαϊκές τέχνες και τεχνικές, ο αγροτικός πολιτισμός και η λαϊκή αισθητική θεωρήθηκαν βασικός άξονας της εθνικής ταυτότητας και οδήγησαν στη δημιουργία του Μουσείου Λαϊκής Τέχνης στη Λισαβόνα. Το Μουσείο θα μπορούσε να θεωρηθεί έκφραση της κρατικής ιδεολογίας που ισχυριζόταν ότι προωθούσε την υλική πρόοδο από τη μία πλευρά αλλά που βάσιζε την ηθική και την πνευματική δύναμη του έθνους στην αναβίωση των αξιών του παρελθόντος. Η ίδρυση του Ναυτικού Μουσείου το 1962, σε ένα μοναστήρι, κοντά στο λιμάνι από όπου αναχωρούσαν οι μεγάλες εξερευνητικές αποστολές σηματοδότησε με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο την «ιδεολογικοποίηση της ιστορίας» (Bodenstein & Guiral, 2012: 224) και συμπύκνωνε όσα είχαν κάνει τη χώρα μεγάλη ναυτική δύναμη. Με την πτώση του δικτατορικού καθεστώτος το 1974 ο εκδημοκρατισμός της χώρας, η παραχώρηση της ανεξαρτησίας σε όλες τις αφρικανικές αποικίες της δεν βρήκαν την έκφρασή τους στον μουσειακό θεσμό. Εν τούτοις το Εθνικό Μουσείο Αρχαίας Τέχνης σήμερα στεγάζει «εθνικούς θησαυρούς», την πιο σημαντική δηλαδή κρατική συλλογή έργων τέχνης, που προέρχονται από την εκκλησιαστική περιουσία, από τα βασιλικά ανάκτορα και από δωρεές· περιλαμβάνει, επίσης, και εκθέματα διακοσμητικών τεχνών από την Ευρώπη, την Αφρική και την Άπω Ανατολή, όπως αναφέρεται στον ιστότοπο του μουσείου.

Επομένως, η διαδικασία για τη δημιουργία εθνικού μουσείου ποικίλλει από χώρα σε χώρα, καθώς σχετίζεται με τις συνθήκες που επικράτησαν σε κάθε περίπτωση και με τη διαδικασία δημιουργίας εθνικού κράτους. Υπό αυτό το πρίσμα, στην επόμενη ενότητα θα επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον στην Ελλάδα και θα εστιάσουμε στους παράγοντες δημιουργίας ελληνικών εθνικών μουσείων.

2.3 Εθνικά Μουσεία στην Ελλάδα

Το ιδεολογικό πλαίσιο λειτουργίας του μουσειακού θεσμού, λοιπόν, διαμορφώνεται τον 19^ο αιώνα σε μία εποχή που συγκροτούνται τα εθνικά κράτη και ωριμάζουν οι εθνικισμοί στην Ευρώπη (Βούρη, 2002: 57). Εξάλλου, και η αρχαιολογία ως οργανωμένη επιστήμη αναπτύσσεται αυτή την εποχή, που τα αναδυόμενα εθνικά κράτη χρειάζονταν να αποδείξουν την αρχαιότητα που διατείνονταν ότι διέθεταν, με υλικά τεκμήρια. Κατά συνέπεια, η αρχαιολογία αναπτύχθηκε ως απάντηση στην ανάγκη να παραχθεί η εθνική αρχαιολογική μαρτυρία. Ένας μηχανισμός, λοιπόν, της νεωτερικότητας, όπως αυτός της ανάπτυξης της αρχαιολογίας ως αυτόνομης επιστήμης, εξυπηρετεί τις ανάγκες της πιο κραταιάς ιδεολογίας αυτής της νεωτερικότητας, του εθνικισμού (Χαμηλάκης, 2012: 39).

Τα νεοσύστατα έθνη-κράτη όφειλαν να διαθέτουν ένα ιστορικό παρελθόν «μακράς διάρκειας» (Βούρη, 2002: 57). Η ιδέα της συνέχειας είναι βασική για τη θεμελίωση εθνικών ταυτοτήτων και συλλογικής συνείδησης, όπως είδαμε παραπάνω (Κεφ. 1.1, σελ. 22). Η κατασκευή ενός ενωμένου λαού στο διηνεκές ήταν η κυρίαρχη πολιτική ιδεολογία (Damaskos, 2011: 2). Μετά τον Αγώνα για την ανεξαρτησία προέβαλε έντονη η ανάγκη για εθνικό αυτοπροσδιορισμό, για ενότητα των διαφόρων ομάδων μέσα στο σώμα του έθνους, για καλλιέργεια μιας κοινής εθνικής συνείδησης και του αισθήματος του συνανήκειν σε μια κοινή παράδοση. Το ελληνικό κράτος για τον σκοπό αυτό οργάνωσε και συστηματοποίησε τα κατεξοχήν πεδία «εθνικής διαπαιδαγώγησης» με τη θέσπιση τελετουργιών, την επαναλαμβανόμενη χρήση συμβόλων (μεταξύ άλλων εθνικών εορτών, παρελάσεων, μνημείων, ηρώων και μουσείων), το εκπαιδευτικό σύστημα και την καθιέρωση της καθαρεύουσας (Βούρη, 2002: 58).

Η Ακρόπολη ανακαλύφθηκε εκ νέου και έγινε σύμβολο του ένδοξου 5^{ου} π. Χ. αιώνα, συνώνυμο της τέχνης, της δημοκρατίας και του ορθού λόγου. Η ιδιαιτερότητα της αρχαίας Ελλάδας έγκειται στο ότι αποτελεί εθνική ιστορία, όχι μόνο για την Ελλάδα, καθώς συνιστά ένα «υπερήφανο κεφάλαιο για το έθνος», αλλά και για όλη την ευρωπαϊκή ήπειρο καθώς οριοθετεί τη «δυτική» αντίληψη και αφήγηση για το παρελθόν (Aronsson, 2011: 32 και 33).

Επομένως, η καλλιέργεια εθνικής συνείδησης και η ανάδειξη της πορείας του έθνους μέσα στον χρόνο, θα έπρεπε υποχρεωτικά να ξεκινήσουν από την αρχαιότητα. Η νομιμοποίηση της ύπαρξης της σύγχρονης Ελλάδας ήταν ο δεσμός της με την κλασική Ελλάδα και η προφανής απόδειξη του δεσμού αυτού ήταν οι αρχαιότητες. Η προστασία των μνημείων αποτελούσε ηθική υποχρέωση, γιατί θα αποδείκνυε πως οι σύγχρονοι Έλληνες ήταν άξιοι της κληρονομιάς τους (Γκαζή, 1999: 46). Έτσι, η αρχαιολογία μπήκε από νωρίς στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του κράτους και ως επιστήμη διαμορφώθηκε από την αντίληψη πως ο υλικός πολιτισμός που μελετούσε ήταν ανώτερος και μοναδικός. Το ερευνητικό αντικείμενό της, δηλαδή οι κλασικές αρχαιότητες, στο πέρασμα των χρόνων σχετίστηκε μεταξύ άλλων με τη συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους, με τη διαμόρφωση εθνικής συνείδησης και ταυτότητας των Νεοελλήνων, με τον προσδιορισμό της έννοιας της ελληνικότητας ακόμα και με την κατοχύρωση της θέσης της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή οικογένεια (Μούλιου, 1999: 57-58).

Συνοφασμένη με την πορεία της αρχαιολογικής επιστήμης είναι η αντίστοιχη πορεία του αρχαιολογικού μουσείου, καθώς κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα τέθηκαν οι βάσεις για τη συστηματοποίηση των αρχαιολογικών ερευνών με τη δημιουργία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, την εφαρμογή του αρχαιολογικού νόμου, την ίδρυση της Αρχαιολογικής Εταιρείας, την ενεργοποίηση των ανασκαφών, την περισυλλογή των αρχαιοτήτων, τη λήψη προστατευτικών μέτρων για τις αρχαιότητες και την ίδρυση μουσείων (Βούρη, 2002: 59).

Το ελληνικό αρχαιολογικό μουσείο, επομένως, είναι η ενσάρκωση και ο καρπός των ιδεολογικών και πολιτικών διεργασιών που κυριαρχούν στην Ευρώπη και του τρόπου με τον οποίο αυτές εκφράστηκαν στην ελληνική συγκυρία του 19^{ου} αιώνα. Συνδέεται με τη διαδικασία ανάπτυξης του εθνικού κράτους και αποτελεί έναν από τους χώρους όπου το έθνος μπορούσε να κατασκευάζει την ιστορία του και να

παρουσιάζει τον εαυτό του ως «φανταστική κοινότητα» (Χουρμουζιάδη, 2006: 31). Εξάλλου, ο τρόπος έκθεσης, η «ευπρεπής» παρουσίαση των πολιτιστικών θησαυρών και των ιερών κειμηλίων (Γκαζή, 1999: 52) ήταν ενδεικτικός της αντίληψης που κυριαρχούσε για την αρχαιολογική κληρονομιά και υπογράμμιζε τη σημασία που αποδιδόταν στην προβολή της σχέσης μεταξύ αρχαίου και νέου ελληνισμού.

Θα μπορούσαμε λοιπόν να ισχυριστούμε ότι τις απαρχές της πορείας του έθνους στον χρόνο ανέλαβε να αποδείξει η επιστήμη της αρχαιολογίας και τα αρχαιολογικά μουσεία. Τι θα γινόταν όμως με την έννοια της συνέχειας; Όπως ήδη αναφέραμε παραπάνω (Κεφ. 1.3, σελ.31), η συνέχεια στον χρόνο είναι ένα από τα βασικά ιδεολογήματα του εθνικού κράτους. Το πρώτο μέρος της έννοιας αυτής θεμελιώθηκε στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό με τη βοήθεια της αρχαιολογίας. Άλλες κοινωνικές επιστήμες – προϊόντα και αυτές της συγκεκριμένης εποχής και των αντίστοιχων συγκυριών – όπως η ιστορία (με τον Κωνσταντίνο Παπαρρηγόπουλο) και η λαογραφία (με τον Νικόλαο Πολίτη), πήραν τη σκυτάλη και ανέλαβαν να τεκμηριώσουν θεωρητικά την ελληνικότητα της παράδοσης. Είδαμε παραπάνω (Κεφ. 1.3 σελ. 29) την προσπάθεια του ιστορικού να γεφυρώσει το χάσμα ανάμεσα στην αρχαία και στη νεότερη φάση του ελληνισμού αποκαθιστώντας την ιστορία του Βυζαντίου και ενώνοντας έτσι τους κρίκους μιας αρραγούς αλυσίδας. Αντίστοιχη προσπάθεια έγινε και στη λαογραφία με τη συλλογή λαογραφικού υλικού και την καταγραφή προφορικών και γραπτών μαρτυριών (Δερμιτζάκη, 2013: 159-163). Στον τομέα των μουσείων, μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα το ενδιαφέρον επικεντρωνόταν στα αρχαιολογικά. Η νέα, όμως, εκδοχή της εθνικής ταυτότητας, βασισμένη στις καινούριες εθνικές ανάγκες και επιδιώξεις, έθετε καινούρια δεδομένα: την αναγνώριση και προστασία των καταλοίπων τόσο του βυζαντινού πολιτισμού με την ίδρυση αντίστοιχου μουσείου, όσο και της νεότερης ιστορίας και παράδοσης με την ίδρυση μουσείων ιστορικού και λαογραφικού περιεχομένου. Η ίδρυση αυτών των μουσείων εντάσσεται στο ίδιο πλαίσιο, της τεκμηρίωσης της αδιάσπαστης συνέχειας του ελληνικού εθνικού βίου από την αρχαιότητα ως τους νέους χρόνους, αφού τα εκθέματά τους θα αποδείκνυαν «ότι οι νυν κατοικούντες εν Ελλάδι εισίν απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων» κατά τη διατύπωση του Κ. Πιττάκη (Βουδούρη, 2003: 76-77 και 86).

Είναι ενδεικτικό ότι στον τόμο για τα Εθνικά Μουσεία στη Νότια Ευρώπη, η Γκαζή (2012: 36-71) στη μελέτη που αφορά τα Εθνικά Μουσεία στην Ελλάδα

επικεντρώνεται στα τρία κατεξοχήν εθνικά μουσεία: Εθνικό Αρχαιολογικό, Βυζαντινό και Χριστιανικό, Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης. Παράλληλα αναφέρει και άλλα τρία μουσεία τα οποία έχουν συντελέσει στην ενίσχυση και στην προώθηση του καθιερωμένου εθνικού αφηγήματος —ή όψεων αυτού— σε διάφορες εποχές: το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, το Μουσείο Μπενάκη και το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης. Στο ίδιο άρθρο αναφέρονται πέντε μεγάλες περίοδοι στην ανάπτυξη των μουσείων στην Ελλάδα από το 1829 έως σήμερα: ο αιώνας της αρχαιολογίας (1829-1914), η επικύρωση της συνέχειας (1914-1940), η μεταπολεμική αναγέννηση (1940-1970), η άνθιση των μουσείων (1970-2000), η ανανέωση και αναδίπλωση (2000 και εξής). Ανάλογα με την ιδεολογική, πολιτική και πολιτισμική ατμόσφαιρα κάθε περιόδου επικρατούν άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο έντονα κάποια χαρακτηριστικά που συνυπάρχουν ή αλληλοεπικαλύπτονται: ο χρυσός κανόνας της Αρχαιότητας, η «αποκατάσταση» του Βυζαντίου, η αναζήτηση της «ελληνικότητας», το ιδεολόγημα της συνέχειας, η επιστροφή στις ρίζες, κ.λπ. (Γκαζή, 2012: 36). ορισμένα από αυτά τα χαρακτηριστικά διακρίνονται στις συλλογές του ΕΙΜ, όπως θα δούμε παρακάτω (Κεφ. 5).

Έχουμε ήδη αναφερθεί (βλ. Ενót. 1.2, σελ. 22-27) στο πώς και για ποιους λόγους δημιουργήθηκε και διαωνόστηκε το ιδεολόγημα της συνέχειας, το οποίο θα μας χρησιμεύσει στο σημείο αυτό ως ερμηνευτικό εργαλείο για την ανάπτυξη των εθνικών μουσείων στην Ελλάδα. Όπως, λοιπόν, σημειώνεται παραπάνω (Ενót. 2.3, σελ. 46) τα πρώτα χρόνια μετά την Επανάσταση η αρχαιολογία προσφέρει την ταυτότητα που αναζητούν οι Νεοέλληνες, και μέχρι την αρχή του 20^{ου} αιώνα έχει ήδη παρουσιαστεί η ανάγκη για την προβολή της Βυζαντινής περιόδου με την ίδρυση του αντίστοιχου μουσείου. Στο πλαίσιο αυτό και το Μουσείο Ελληνικών Χειροτεχνημάτων (ΜΕΛΤ, 2014) που ιδρύεται το 1918 φέρνει στο προσκήνιο τον λαϊκό πολιτισμό.

Στο ίδιο κλίμα του ενδιαφέροντος για την πολιτιστική κληρονομιά των νεότερων χρόνων ιδρύθηκε το 1882 η Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος στην Αθήνα. Η ίδρυση της Εταιρείας και του μουσείου της, του ΕΙΜ, σχετίζεται με τη διαδικασία συγκρότησης εθνικών κρατών που έδωσε το έναυσμα για την ανάπτυξη θεσμών και φορέων, όπως του μουσείου, που θα τεκμηρίωναν την ταυτότητα της εθνικής ομάδας και θα εμπλούτιζαν το ιδεολογικό της οπλοστάσιο (Δερμιτζάκη, 2013: 167). Το μουσείο αποτελεί μέρος μιας αφήγησης που διδάσκεται στο σχολείο,

που υποστηρίζεται στις δημόσιες εκδηλώσεις και τελετές, σύμφωνα με την οποία το σύγχρονο εθνικό κράτος είναι η έκφραση του κοινού πολιτισμού, της κοινής ταυτότητας και της ιστορίας όλων των ομάδων αυτής της εδαφικής επικράτειας. Το μεγαλύτερο μέρος της μόνιμης έκθεσης είναι αφιερωμένο στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα εξετάσουμε κατ' αρχάς τις συνθήκες, ιστορικές και κοινωνικές, κάτω από τις οποίες δημιουργήθηκε και ακολούθως θα αναφερθούμε στις συλλογές και τη μόνιμη έκθεση του Εθνικού και Ιστορικού Μουσείου.

Συμπεράσματα

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναζητήθηκε η σχέση μεταξύ μουσείων και εθνικής ταυτότητας. Ως δημιουργήματα της νεωτερικότητας τα μουσεία διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία ταυτοτήτων και σκιαγράφησαν, στα περισσότερα σύγχρονα κράτη, την εικόνα για το έθνος. Για την Ελλάδα τον ρόλο αυτό ανέλαβαν, κατά κύριο λόγο, τα αρχαιολογικά μουσεία, όμως, η απόδειξη της συνέχειας του έθνους καθώς και της αναβίωσής του στους νέους χρόνους έστρεψε το ενδιαφέρον προς την επιστήμη της λαογραφίας και της ιστορίας και την προστασία της νεότερης πολιτιστικής κληρονομιάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Μελέτη Περίπτωσης: Το Εθνικό και Ιστορικό Μουσείο

Η ίδρυση της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος το 1882 εντάσσεται μέσα στο κλίμα του ενδιαφέροντος για την πολιτιστική κληρονομιά και τις υλικές μαρτυρίες (Δερμιτζάκη, 2013: 167) και έχει σχέση με τη δημιουργία συλλόγων φιλεκπαιδευτικού χαρακτήρα. Η επιτυχία της «έκθεσης κειμηλίων του Ιερού Αγώνος», το 1884, ενέτεινε τις προσπάθειες της Εταιρείας για τη διαμόρφωση μια μόνιμης έκθεσης και την ίδρυση του μουσείου της Εταιρείας. Για να εξετάσουμε, επομένως, τις απαρχές της ίδρυσης του ΕΙΜ θα πρέπει να λάβουμε υπόψη το κλίμα της εποχής που ευνοούσε τη διάχυση της γνώσης, ιδιαίτερα της ιστορικής, σε ένα ευρύτερο κοινό, καθώς και την αλλαγή του Συντάγματος του 1864 που επέτρεπε τη δημιουργία κάθε είδους συλλογικοτήτων στο ελεύθερο ελληνικό κράτος (Δερμιτζάκη, 2013: 140). Σύλλογοι, όπως ο «Παρνασσός», που δημιουργήθηκαν αυτή την εποχή ή όπως μετεξελίχθηκαν αργότερα (ΙΕΕΕ) είχαν άμεση σχέση με τα πρώτα βήματα του ΕΙΜ.

3.1 Δημιουργία Συλλόγων

Στα τέλη του 18ου αιώνα στην Ευρώπη οι αρχές του Διαφωτισμού υποχωρούν και υπό την επίδραση των απόψεων του Γερμανού φιλοσόφου και ποιητή J. G. Herder, ο οποίος κήρυττε την ομορφιά της γερμανικής λαϊκής παράδοσης, δίνεται έμφαση στην ποικιλία της ανθρώπινης φύσης, στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε λαού, στα ιδιόμορφα ήθη και έθιμά του. Εξαιτίας της σύνδεσης τόπου και κουλτούρας το εθνικό κράτος αντιμετωπίζεται ως ένας φυσικός πολιτικός θεσμός, ως θεμελιακή και μόνη νόμιμη οργάνωση της ανθρώπινης κοινωνίας. Οι ιδέες αυτές αποτέλεσαν τη βασική έμπνευση για τη δημιουργία του καλλιτεχνικού και αισθητικού κινήματος που ονομάστηκε ρομαντισμός και ενθάρρυναν την επανεκτίμηση της λαϊκής ποίησης και παράδοσης· οδήγησαν δε, στη δημιουργία της αυτοαποκαλούμενης πλέον εθνικής λογοτεχνίας και τέχνης. Εδώ έγκειται και η συγγένεια του ρομαντισμού με το πολιτικό φαινόμενο του εθνικισμού (Πασχαλίδης, 2002: 34-36).

Οι αντιλήψεις αυτές επηρέασαν, όπως είδαμε, και την πορεία της επιστήμης της ιστορίας. Σε συνδυασμό με την αλλαγή των πολιτικών και οικονομικών συγκυριών, με τη δημιουργία δηλαδή των εθνικών κρατών στη διάρκεια του 19ου

αιώνα, ανέκυψε η ανάγκη για μια διαφορετική θεώρηση της Ιστορίας. Τα νεότευκτα κράτη έπρεπε να ανακαλύψουν και να στηρίξουν της ιστορικότητά τους, τη θέση τους ουσιαστικά μέσα στην πορεία της ανθρωπότητας.

Στην Ελλάδα την ίδια περίοδο και για παρόμοιους λόγους επιχειρήθηκε η διαμόρφωση της εικόνας του παρελθόντος: διαλέξεις, δημόσια μαθήματα, δημιουργία συλλόγων ήταν κάποιοι από τους τρόπους με τους οποίους το νεοσύστατο κράτος προσπαθούσε να σχηματίσει την εθνική ιστορία του και να τη διαχύσει στο ευρύ κοινό, ως μια «ειρηνική» εκδοχή της Μεγάλης Ιδέας (Δημαράς, 1994: 399). Εκτελεστικά όργανα αυτού του σχεδίου θα γίνουν οι Σύλλογοι, των οποίων η αρχή τοποθετείται στην Πόλη, το 1861. Ιδιαίτερα από την ψήφιση του Συντάγματος του 1864, το οποίο παραχωρούσε το δικαίωμα στους Έλληνες πολίτες να συνέρχονται και να συνεταιρίζονται, η δημιουργία κάθε είδους συσσωματώσεων αντιμετωπίστηκε ως ευκαιρία για την ενίσχυση της εθνικής συνείδησης τόσο στον απελευθερωμένο κορμό του έθνους όσο και σε αλύτρωτες ακόμη και διαφιλονικούμενες περιοχές, υποκαθιστώντας πολλές φορές τους κρατικούς θεσμούς. Οι Σύλλογοι ενθάρρυναν την αναζήτηση τεκμηρίων τοπικής και εθνικής ιστορίας και διέδιδαν ουσιαστικά το τριμερές σχήμα του Παπαρρηγόπουλου (βλ. Ενοτ. 1.3, σελ. 27). Ο ίδιος ο Κ. Παπαρρηγόπουλος πρωτοστάτησε στην ίδρυση και στη λειτουργία εταιρειών και συλλόγων (Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, Εθνική Άμυνα, «Αθήναιον», Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός», κ.ά.) οι οποίοι διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη φυσιογνωμία και στην πολιτική του ελληνικού βασιλείου (Καραμανωλάκης, 2011: 38 και 77). Τα δημόσια μαθήματα και οι διαλέξεις του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός» έγιναν θεσμός για την αθηναϊκή κοινωνία της εποχής. Η διδασκαλία της γλώσσας και τα έργα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας αποτελούσαν τα βασικά συστατικά στα προγράμματα των περισσότερων τέτοιων Συλλόγων. Εξέχουσα θέση κατείχε η εθνική ιστορία. Η διδασκαλία της είχε στόχο τη γνώση του παρελθόντος και την ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας των ακροατών. Πολλοί λόγοι με τη συμμετοχή τους σε ένα πλήθος συλλογικών σχηματισμών συνέβαλαν στη διαμόρφωση της ταυτότητας του νεοελληνικού κράτους αναλαμβάνοντας οι ίδιοι τον ρόλο των διαμορφωτών της κοινής γνώμης και κατ' επέκταση των δημιουργών εθνικής συνείδησης.

Η «συλλογομανία» (Κιτρομηλίδης, 1999:94 και Καραμανωλάκης, 2011:75), λοιπόν, της εποχής δεν είχε μόνο στόχο την αναβάθμιση της πνευματικής ζωής, αλλά

στήριζε την πίστη στο προγονικό μεγαλείο, στα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη και διέδιδε τη Μεγάλη Ιδέα. Οργανώθηκε μάλιστα το 1879 συνέδριο ελληνικών συλλόγων στην Κωνσταντινούπολη με απώτερο στόχο την απελευθέρωση ολόκληρου του ελληνισμού και τη δημιουργία ενός μεγάλου ελληνικού κράτους (Δερμιτζάκη, 2011: 168). Σταδιακά οι Σύλλογοι εξειδικεύουν τους στόχους και τις δραστηριότητές τους και το παρελθόν, κυρίως η βυζαντινή και η νεότερη περίοδος, μπαίνει στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος.

Οι εξελίξεις στην επιστήμη της ιστορίας (βλ. Ενότ. 1.3) το ίδιο διάστημα χρησιμοποιούνται με ανάλογο τρόπο: ορισμένοι πανεπιστημιακοί καθηγητές ιστορίας επικεντρώθηκαν στην έρευνα των αρχείων και των πηγών. Κυρίως ο Σπ. Λάμπρος έδωσε προσοχή σε κάθε είδους τεκμήρια, τα οποία είτε εξέδωσε αυτούσια είτε χρησιμοποίησε ως πηγές στη συγγραφή ιστορικών μελετών θεμελιώνοντας τη μεθοδολογία της επιστήμης και μώντας τους φοιτητές του στην αρχειακή τεκμηρίωση. Ενώ μέχρι τότε το ενδιαφέρον είχε επικεντρωθεί σχεδόν αποκλειστικά στην αρχαιότητα, με αποτέλεσμα να αναπτυχθεί σημαντικά η επιστήμη της αρχαιολογίας και να ευνοηθεί η ίδρυση αρχαιολογικών μουσείων (Μούλιου, 1999: 54), δεν υπήρχε ανάλογο ενδιαφέρον για τους νεότερους χρόνους και ιδιαίτερα για την Επανάσταση του 1821, που θεωρήθηκε το πιο ένδοξο γεγονός της πρόσφατης ελληνικής ιστορίας. Ήταν διάχυτη, επομένως, η ανάγκη για τη συγκέντρωση, καταγραφή και τεκμηρίωση εγγράφων, χειρογράφων, προσωπικών αντικειμένων και κάθε είδους υλικών καταλοίπων που σχετίζονταν με τον μεσαιωνικό και νεότερο ελληνισμό, ώστε να αναδειχθεί τόσο η ποικιλία όσο και η πνευματική ενότητα του ελληνικού πολιτισμού γενικότερα (Δερμιτζάκη, 2011: 149).

3.2 Η Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία Ελλάδος

Το 1882 η ίδρυση από ιδιώτες της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος (ΙΕΕΕ) ήταν ένα σημαντικό βήμα για την προώθηση του σκοπού που περιγράψαμε. Στους ιδρυτικούς στόχους της Εταιρείας περιλαμβανόταν η «περισυναγωγή ιστορικής και εθνολογικής ύλης και αντικειμένων συντελούντων εις διαφώτισιν της μέσης και νεωτέρας ελληνικής ιστορίας και φιλολογίας, του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού και σύστασιν μουσείου και αρχείου περιλαμβάνοντος τα τοιαύτα μνημεία του εθνικού βίου». Στα ιδρυτικά της μέλη μπορεί να βρει κανείς

πανεπιστημιακούς (Σπ. Λάμπρος, Νικόλαος Πολίτης, Γ. Κρέμος, Σπ. Σακελλαρόπουλος), λογίους, όπως ο Δημ. Καμπούρογλου, ποιητές όπως ο Γ. Δροσίνης, κ.ά. Ήταν κατά κύριο λόγο εκπρόσωποι μιας νεότερης γενιάς που ήθελαν να στηρίζουν και να προβάλλουν την εθνική ιστορία, ιδιαίτερα κατά τα χρόνια που ακολούθησαν την ίδρυση της Εταιρείας (Καραμανωλάκης, 2011: 58). Η σχέση της ΙΕΕΕ με τον φιλολογικό Σύλλογο «Παρνασσός» ήταν πολύ στενή, αφού μέλη της Εταιρείας δραστηριοποιούνταν και στον Σύλλογο. Εξάλλου και των δύο η αποστολή ήταν η αναβάθμιση της πνευματικής ζωής του τόπου, με την ΙΕΕΕ να επικεντρώνεται στη «διαφώτισιν της μέσης και νεωτέρας ελληνικής ιστορίας και φιλολογίας, του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού» (Λάμπας, 1982: 8). Στην αναγγελία της ίδρυσής της αναφέρεται ως στόχος η ίδρυση μουσείου που θα περιλαμβάνει «έγγραφα δημόσια και ιδιωτικά, συμβάλλοντα εις την γνώσιν της ιστορίας του ημετέρου έθνους», αλλά και «σκεύη, ενδυμασίας, όπλα, έργα τέχνης, και τιαύτα», ώστε να δοθεί ζωντανή η εικόνα του βίου του ελληνικού λαού αλλά και η τέχνη «κατά τους μέσους και νέους χρόνους», δηλαδή μιας περιόδου που δεν είχε τύχει της απαιτούμενης μέχρι τότε προσοχής. Όπως σημειώνει ο Λάμπας (1982: 12), ο βασικός στόχος της Εταιρείας ήταν η ίδρυση μουσείου στα πρότυπα των σύγχρονων ευρωπαϊκών, όπως το Kensington Museum στο Λονδίνο, το Hôtel de Cluny στο Παρίσι, το Museo Civico στη Βενετία, το Germanisches Museum και το Kunst-Gewerbe Museum στη Γερμανία.

Η καινοτομία της ΙΕΕΕ ήταν ότι στόχευε όχι πλέον στο αρχαιοελληνικό παρελθόν, αλλά στην τεκμηρίωση της σύνδεσης των σύγχρονων κατοίκων του ελλαδικού χώρου με το Βυζάντιο και τη νεότερη εποχή. Η ίδρυση της ΙΕΕΕ έρχεται, επομένως, να καλύψει ένα κενό, αφού δεν υπήρχε μέχρι τότε ενδιαφέρον για τους μέσους και νεότερους χρόνους εξαιτίας της έντονης αρχαιολατρίας. Εξάλλου, τα γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης που οδήγησαν στην αποτίναξη του τουρκικού ζυγού δεν ήταν τότε ευρέως γνωστά και η προβολή τους θεωρούνταν ότι θα λειτουργούσε ως πρότυπο προς μίμηση για τη νέα γενιά. Την εποχή αυτή, ήταν διάχυτη μια νοσταλγία για την ένδοξη εποχή των αγώνων του 1821, η οποία οφειλόταν στην απογοήτευση για την πορεία της Ελλάδας στα χρόνια που είχαν μεσολαβήσει από την Επανάσταση. Η στροφή προς τη λαογραφία και την ανάδειξη του λαϊκού βίου ήταν ένας επιπλέον παράγοντας ο οποίος συνέβαλε στη δημιουργία της ΙΕΕΕ (Δερμιτζάκη, 2013: 170-179).

Σύμφωνα με το άρθρο 9 του κανονισμού της Εταιρείας, «όλα τα προσκτήματα του εν στενή εννοία μουσείου καθώς και του αρχείου της Εταιρείας θεωρούνται εθνικά» (Λάμπας, 1982: 12). Σε διάφορα ντοκουμέντα σχετικά με την ίδρυση της Εταιρείας αναφέρεται ως αναγκαία η περισυλλογή και διάσωση ακόμη και των «σμηκρίστων» και «ασημάντων» λειψάνων του εθνικού βίου (Βουδούρη, 2003:78). Επιπλέον, δημοσιεύματα της εποχής αναφέρουν ότι τα οικογενειακά κειμήλια, που σχετίζονταν με τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας, είχαν εθνική σημασία και παρακινούσαν τους κατόχους τους να μην τα κρατήσουν για τον εαυτό τους. Στο πρώτο δελτίο της ΙΕΕΕ, αλλά και στις υπόλοιπες αναγγελίες για τη σύστασή της φαίνεται πως στόχος της Εταιρείας ήταν να παρουσιάσει ένα κοινό για όλους τους πολίτες παρελθόν (Δερμιτζάκη, 2013: 180).

Το 1883 ο ιστορικός Σπ. Λάμπρος, ιδρυτικό μέλος της ΙΕΕΕ, πρότεινε στον δήμαρχο της Αθήνας, Δ. Σούτσο, τη μεταφορά των αποκτημάτων της Εταιρείας από το υπόγειο του Κοινοβουλίου, όπου βρίσκονταν, στο Πολυτεχνείο. Η μεταφορά συνέπεσε με την πρώτη προσωρινή δημόσια έκθεση της συλλογής (Cataroti, 2011: 141). Έτσι, τον επόμενο χρόνο, το 1884 σε συνεργασία με τον Φιλολογικό Σύλλογο «Παρνασσός» (Καραμανωλάκης, 2011α: 79) πραγματοποιήθηκε η πρώτη έκθεση κειμηλίων του Αγώνα του 1821. Η «Έκθεσις Μνημείων του Ιερού Αγώνος», όπως ονομάστηκε, άνοιξε τις πύλες της στο κοινό στις 25 Μαρτίου. Στεγάστηκε σε μία αίθουσα του Πολυτεχνείου, διήρκεσε δεκατέσσερις ημέρες και περιβλήθηκε με μεγάλη λαμπρότητα, καθώς στα επίσημα εγκαίνια παρευρέθηκε ο βασιλιάς, η βασιλική οικογένεια, ο πρωθυπουργός και μέλη του υπουργικού συμβουλίου. Η έκθεση υλοποιήθηκε στο πλαίσιο της ανάδειξης της ιστορίας των βυζαντινών και νεότερων χρόνων. Τα εκθέματα προέρχονταν από τις οικογένειες των αγωνιστών, με σκοπό στη συνέχεια να δωρηθούν στην Εταιρεία για να αποτελέσουν τη βάση ενός σχετικού μουσείου και αρχείου. Ένα σημαντικό τμήμα των εκθεμάτων προήλθε και από κρατικούς φορείς, όπως η Βουλή, διάφορα Υπουργεία, κ.λπ., το μεγαλύτερο όμως τμήμα προήλθε πράγματι από ιδιώτες, συγγενείς, παιδιά και εγγόνια των αγωνιστών του 1821, ανάμεσά τους και μέλη της ΙΕΕΕ.

Η επιτυχία της έκθεσης ήταν πολύ μεγάλη και αποτέλεσε το αποκορύφωμα μίας προσπάθειας συγκρότησης και απεικόνισης μίας «επίσημης» συλλογικής μνήμης: το 1838 είχε καθιερωθεί ο εορτασμός της 25^{ης} Μαρτίου εγκαινιάζοντας ένα συγκεκριμένο τελετουργικό, στη δεκαετία του 1840 οργανώθηκαν από τη Βουλή τα

αρχαία τα σχετικά με την Επανάσταση, εκδόθηκε ο πρώτος τόμος της σειράς «Αρχαία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας», και από το 1853 και μετά εμφανίζεται η Ελληνική Επανάσταση στα σχολικά βιβλία. Το 1871 γιορτάστηκαν τα πενήντα χρόνια από την έναρξη της Επανάστασης με την αποκάλυψη του ανδριάντα του Ρήγα Φεραίου και την επόμενη χρονιά του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄ στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου.

Μέσα σε αυτό το γενικότερο πλαίσιο της αναγνώρισης της πρόσφατης ιστορίας, λειτούργησε και η έκθεση των κειμηλίων. Με τον δικό της τρόπο συνέβαλε στην αφήγηση για την Επανάσταση, ανέλαβε να συνενώσει τα επιμέρους τμήματά της και να οπτικοποιήσει το πρόσφατο παρελθόν. Σηματοδότησε την αρχή μιας νέας περιόδου, κατά την οποία ο Αγώνας του '21 αντιμετωπίζεται συναινετικά και οι παλιές συγκρούσεις και αντιπαλότητες ξεπερνιούνται. Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα οι ιστορικοί φροντίζουν για την τεκμηρίωση και την ανάδειξη των αρχειακών πηγών.

Η δράση της ΙΕΕΕ συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια και τα αποκτήματά της συνεχώς πλήθαιναν. Η ανάγκη για εύρεση μόνιμης στέγης για τη συλλογή γινόταν ολοένα μεγαλύτερη. Προτάθηκαν λύσεις, όπως το Μέγαρο της Δουκίσσης Πλακεντίας και το Ζάππειο. Το 1935 προτάθηκε για πρώτη φορά το Μέγαρο της Παλαιάς Βουλής, αλλά πέρασαν άλλα είκοσι πέντε χρόνια μέχρι να υλοποιηθεί η πρόταση. Στη διάρκεια της Κατοχής τα εκθέματα της ΙΕΕΕ χρειάστηκε να κρυφτούν και να αποθηκευτούν στα υπόγεια του Πανεπιστημίου και σε σπίτια ιδιωτών. Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου η ΙΕΕΕ στεγάστηκε προσωρινά στη Στέγη Απορων Κορασίδων και από το 1962 στο Μέγαρο της Παλαιάς Βουλής. Με την ευκαιρία της επετείου των ογδόντα χρόνων από την ίδρυση της Εταιρείας (21-6-1962) έγιναν τα εγκαίνια του «Εθνολογικού Μουσείου» (Cataroti, 2011: 142-143).

3.3 Το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο σήμερα: Περιγραφική Παρουσίαση

Το κτίριο στο οποίο στεγάζεται το Μουσείο αποτελεί ιστορικό μνημείο. Ο εξωτερικός περίβολος είναι εναρμονισμένος με το ιστορικό πνεύμα του Μουσείου. Σ' αυτόν δεσπόζει ο χάλκινος ανδριάντας του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη στη βάση του οποίου υπάρχουν δύο ανάγλυφες πλάκες με σκηνές από τη μάχη των Δερβενακίων

και τη Συνέλευση της Πελοποννησιακής Γερουσίας (Οδηγός του Μουσείου, 1994: 103).

Το κτίριο οικοδομήθηκε το 1832 ως κατοικία, μέσα σε ένα μεγάλο κήπο, του Χιώτη τραπεζίτη Αλέξανδρου Κοντόσταυλου. Μετά την εγκατάσταση της πρωτεύουσας του νεοπαγούς ελληνικού κράτους στην Αθήνα, το 1834, η οικία αυτή χρησιμοποιήθηκε για δύο περίπου έτη ως προσωρινό ανάκτορο του Όθωνα (με την προσθήκη μιας κυκλικής αίθουσας). Μετά την άφιξη της Αμαλίας, το βασιλικό ζεύγος εγκαταστάθηκε στην οικία του (επίσης Χιώτη τραπεζίτη) Σταμάτιου Δεκόζη Βούρου, στην πλατεία Κλαυθμώνος, ώσπου να οικοδομηθούν τα οριστικά ανάκτορα. Η ολοκλήρωση των τελευταίων συνέπεσε με την Επανάσταση του 1843 και η Συντακτική Συνέλευση του 1844 συνήλθε στην οικία Κοντόσταυλου, στην οποία κατόπιν συνεδρίαζαν επί μια δεκαετία η Βουλή και η Γερουσία, μέχρι την πυρκαγιά του 1854 που κατέστρεψε τελείως το κτίριο. Μετά από αυτό (και ενώ τα νομοθετικά σώματα εγκαταστάθηκαν προσωρινά σε μία πτέρυγα του Πανεπιστημίου), ανατέθηκε στον Γάλλο αρχιτέκτονα François Boulanger (1802-1875), η εκπόνηση μελέτης για την ανέγερση νέου κτιρίου στην ίδια θέση, με πρόβλεψη δύο αμφιθεάτρων. Ο θεμέλιος λίθος τέθηκε από την Αμαλία τον Αύγουστο του 1858, αλλά η οικοδομή διακόπηκε ένα χρόνο αργότερα, ελλείψει πόρων. Μετά την έξωση του Όθωνα, ανατέθηκε το 1863 στον αρχιτέκτονα Παναγιώτη Κάλκο (1810-1878) η αναθεώρηση των σχεδίων, καθώς στο μεταξύ είχε καταργηθεί ο θεσμός της Γερουσίας, και παράλληλα αποφασίστηκε για λόγους οικονομίας η μετατροπή της πρόσοψης από διώροφη σε μονώροφη (Αρχαιολογία της Πόλης των Αθηνών, χ.χ.). Το κτίριο, νεοκλασικού ρυθμού, περατώθηκε το 1875 και έκτοτε στέγαζε τη Βουλή των Ελλήνων μέχρι το 1935 και, στη συνέχεια, το Υπουργείο Δικαιοσύνης.

Στις 11 Αυγούστου 1835 πραγματοποιείται η επίσημη έναρξη των συνεδριάσεων της Βουλής με πρωθυπουργό τον Χαρίλαο Τρικούπη. Για εξήντα ολόκληρα χρόνια το κτίριο της οδού Σταδίου στεγάζει την πολυτάραχη πολιτική ζωή της χώρας. Το 1935 η Βουλή των Ελλήνων μεταστεγάζεται στα Παλαιά Ανάκτορα στην Πλατεία Συντάγματος, όπου λειτουργεί έκτοτε. Το κτίριο της Παλαιάς, πλέον, Βουλής παραχωρείται με απόφαση του πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου στην Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος προκειμένου να στεγάσει το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. Το γεγονός επικυρώθηκε αργότερα με διάταγμα, αλλά η ίδρυση καθυστέρησε να υλοποιηθεί λόγω του πολέμου και των γεγονότων που

επακολούθησαν. Τελικά, η Εταιρεία εγκαθίσταται στο Μέγαρο της Παλαιάς Βουλής το 1960 και δύο χρόνια αργότερα ανοίγει για το κοινό η νέα έκθεση του Μουσείου της στην οριστική του στέγη.

Σήμερα η Παλαιά Βουλή και ιδιαίτερα η μεγαλόπρεπη αίθουσα των συνεδριάσεων αποτελεί χώρο ιστορικής μνήμης, αλλά και κατάλληλη στέγη για σημαντικές εκδηλώσεις ιστορικού και πολιτιστικού περιεχομένου. Οι αίθουσες που την περιβάλλουν στεγάζουν τη μόνιμη έκθεση του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου (στο εξής ΕΙΜ), ενώ το υπερώο αποτελεί τον χώρο περιοδικών εκθέσεων (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, χ.χ.). Η μόνιμη έκθεση περιλαμβάνει τα αντιπροσωπευτικότερα κειμήλια της ιστορίας του νεότερου Ελληνισμού, με χρονολογική διαδοχή από τον 16^ο μέχρι και τον 20^ο αιώνα.

Το Μουσείο ανήκει στην ΙΕΕΕ, Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, η οποία ιδρύθηκε το 1882. Με τη σύσταση και λειτουργία του Μουσείου της από το 1884, του Αρχείου και της Βιβλιοθήκης της η Εταιρεία ανταποκρίνεται στην ανάγκη «να γνωρίσει το έθνος εαυτό» (Μινώτος, 2015: 7). Με την παραχώρηση του κτιρίου της Παλαιάς Βουλής για τη στέγαση του Μουσείου ανελήφθησαν συγχρόνως ορισμένες υποχρεώσεις από την Ελληνική Πολιτεία για την επιχορήγηση της Εταιρείας ώστε να είναι δυνατή η φύλαξη και η απρόσκοπτη λειτουργία του Μουσείου (Παπασπύρου, 2015: 11 και από τη συνέντευξη στη γράφουσα, βλ. Παράρτημα). Στις δώδεκα αίθουσές του και στους ενδιάμεσους διαδρόμους παρουσιάζεται ένα μεγάλο μέρος από τα ιστορικά κειμήλια που η Εταιρεία έχει συγκεντρώσει από την ίδρυσή της, το 1882. Στόχος είναι να γίνει εύληπτα γνωστή η ιστορική πορεία του νεότερου Ελληνισμού, από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι τον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο (Οδηγός του Μουσείου, 1994: 11).

Προκειμένου να διερευνηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας εργασίας αναφορικά με τα ζητήματα εθνικής ταυτότητας και την προβολή τους στο μουσείο (βλ. Εισαγωγή, σελ.8), έχουμε προβεί σε επιτόπια έρευνα και μελέτη της μόνιμης έκθεσης του ΕΙΜ, καθώς και στη διεξαγωγή ημιδομημένων συνεντεύξεων με την κα Ευθυμία Παπασπύρου, διευθύντρια του ΕΙΜ, την κα Ιφιγένεια Βογιατζή, υπεύθυνη της μόνιμης έκθεσης και τον κ. Φίλιππο Μαζαράκη επιμελητή του ΕΙΜ. Για να κατανοηθεί καλύτερα ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιήθηκε η επιτόπια έρευνα και για να γίνουν αντιληπτά τα μεθοδολογικά εργαλεία που αξιοποιήθηκαν, στο

επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζεται αναλυτικά η μεθοδολογία έρευνας που ακολουθήθηκε για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας δίνοντας έμφαση στην έρευνα πεδίου και στη μελέτη περίπτωσης, καθώς επίσης και στις γενικές αρχές για τη συνέντευξη ως μέσο συλλογής δεδομένων.

Συμπεράσματα

Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρήθηκε η παρουσίαση της δημιουργίας του ΕΙΜ η οποία συνδέεται με την ίδρυση της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας το 1882 και αυτή με τη σειρά της εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο της συγκρότησης και της διάδοσης της εθνικής ιστορίας στο ευρύτερο κοινό. Προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα οι συλλογικοί σχηματισμοί που προωθούσαν τη διάχυση της ιστορικής γνώσης ήταν πολύ διαδεδομένοι στους κύκλους των διανοούμενων και των πανεπιστημιακών και συνέβαλαν στην παρουσίαση των περιόδων της ελληνικής ιστορίας ως διαδοχής γεγονότων μέσα στον χρόνο. Κατ' επέκταση διαδραμάτισαν αποφασιστικό ρόλο στη συγκρότηση της εθνικής συνείδησης. Καθώς τα αρχαιολογικά μουσεία είχαν αναλάβει την παρουσίαση της αρχαίας ελληνικής ιστορίας, η έλλειψη σχετικά με την προβολή της πρόσφατης εθνικής ιστορίας ήταν εμφανής. Το κενό αυτό ήρθε να καλύψει η ΙΕΕΕ με τη δράση της και με την ίδρυση του ΕΙΜ που ακολούθησε.

Η έναρξη και η λειτουργία του Μουσείου σχετίζεται με την πρώτη επίσημη παρουσία της Εταιρείας, την 25^η Μαρτίου 1884, όταν με τη συνεργασία του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός» οργανώθηκε η «Έκθεση Μνημείων του Ιερού Αγώνος». Η έκθεση αποσκοπούσε στην παρουσίαση υλικών τεκμηρίων σχετικών με την Ελληνική Επανάσταση. Τα εκθέματα αυτά αποτέλεσαν την πρώτη μόνιμη έκθεση, η οποία συνεχώς εμπλουτιζόταν και μετά από διάφορες περιπέτειες, το Μουσείο στεγάστηκε στο κτίριο της Παλαιάς Βουλής το 1960. Σήμερα, στις αίθουσές του το Μουσείο απεικονίζει τον Αγώνα για την ανεξαρτησία και διαφυλάσσει κειμήλια του νεότερου ελληνισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Μεθοδολογία έρευνας

Για τη μελέτη της προσέγγισης ζητημάτων εθνικής ταυτότητας από το ΕΙΜ ακολουθήθηκε η ποιοτική ερευνητική προσέγγιση διότι θεωρήθηκε καταλληλότερη για να απαντηθεί το ερευνητικό ερώτημα. Οι ποιοτικές μέθοδοι εφαρμόζονται σε ερευνητικά εγχειρήματα και προσεγγίσεις που έχουν ως βασικό στόχο τη διερεύνηση των νοημάτων και των αναπαραστάσεων που αποδίδουν τα υποκείμενα σε κοινωνικά φαινόμενα και διαδικασίες. Η ποιοτική έρευνα στοχεύει στην περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση κοινωνικών φαινομένων, καταστάσεων και χαρακτηριστικών κοινωνικών ομάδων απαντώντας κυρίως στα ερωτήματα «πώς» και «γιατί». Ιδιαίτερος όταν βασικός στόχος είναι όχι η απλή αναγωγή σε μετρήσιμες ποσότητες αλλά η διερεύνηση και η ανάλυση της δομής και λειτουργίας τέτοιων κοινωνικών φαινομένων, η ποιοτική έρευνα προκρίνεται ως η πλέον κατάλληλη (Ιωσηφίδης, 2008: 21-22). Εξάλλου, η ποιοτική έρευνα βασίζεται σε μεθόδους παραγωγής δεδομένων οι οποίες είναι ελαστικές και ευαίσθητες απέναντι στο κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο παράγονται αυτά τα δεδομένα, δεν είναι αυστηρά τυποποιημένες ή δομημένες, ή και απομακρυσμένες από την «πραγματική ζωή» ή το «φυσικό» κοινωνικό περιβάλλον (Mason, 2003: 20).

Για τους λόγους αυτούς στην παρούσα εργασία επιλέχθηκε η εφαρμογή της ποιοτικής έρευνας για τη διερεύνηση του ζητήματος της ταυτότητας, καθώς πρόκειται για ένα ζήτημα το οποίο αφενός είναι πολύ ευρύ και αφετέρου είναι δύσκολο να ποσοτικοποιηθεί. Ένα από τα κεντρικά χαρακτηριστικά της ποιοτικής έρευνας είναι το βάθος, τόσο της περιγραφής όσο και της ανάλυσης κοινωνικών φαινομένων και διαδικασιών. Βάθος σημαίνει έμφαση στη λεπτομέρεια, ολιστική οπτική και πολυδιάστατη προσέγγιση, διερεύνηση των μηχανισμών παραγωγής συγκεκριμένων νοηματικών και κοινωνικοπολιτισμικών πλαισίων κοινωνικής δράσης (Ιωσηφίδης, 2008: 24-25). Καθώς η ποιοτική έρευνα διερευνά σε βάθος συγκεκριμένες περιπτώσεις (cases) περιγράφοντας, κατανοώντας και αναλύοντας τους μηχανισμούς και τις διαδικασίες νοηματοδότησης της κοινωνικής δράσης (Ιωσηφίδης, 2008: 25)

αλλά και τα κοινωνικοπολιτικά πλαίσια παραγωγής νοημάτων, κρίθηκε κατάλληλη για την ανάλυση των εννοιών και των συμβολισμών που προβάλλονται στο ΕΙΜ. Η ανάλυση και η αναζήτηση της δημιουργίας νοήματος εκ μέρους του Μουσείου προκρίθηκαν έναντι της έρευνας κοινού, καθώς αυτή θα αναζητούσε τον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνουν τα δεδομένα του Μουσείου οι επισκέπτες του.

Το πρώτο στάδιο της έρευνας περιλάμβανε τη θεωρητική επεξεργασία του θέματος ώστε να αποσαφηνιστεί το ερευνητικό αντικείμενο και τα ερευνητικά ερωτήματα. Ο σχεδιασμός προέβλεπε τη βιβλιογραφική επισκόπηση για ζητήματα έθνους, εθνικισμού, εθνικής ταυτότητας και μουσείου καθώς και βιβλιογραφική μελέτη σχετικά με την ίδρυση, την ιστορία και την εγκατάσταση της συλλογής του ΕΙΜ στο κτίριο της Παλαιάς Βουλής. Καταρτίστηκε ένα σχέδιο πρωτογενούς και δευτερογενούς έρευνας, πράγμα που θεωρείται απαραίτητο προκειμένου να αναπτυχθεί με συνέπεια και συνοχή η μελέτη (Mason, 2003: 31). Το σχέδιο περιλάμβανε: βιβλιογραφική μελέτη για το Μουσείο, καθορισμό των πηγών δεδομένων, διασφάλιση πρόσβασης και άδειας φωτογράφισης, καθορισμό των επισκέψεων στην έκθεση και των συνεντεύξεων. Καθορίστηκαν οι πηγές για την παραγωγή των δεδομένων και αυτές ήταν:

- το μοντέλο αξιολόγησης Framework for assessing excellence, (Serrell, 2006: 41-46) για τη μουσειολογική ανάλυση της έκθεσης
- ο Οδηγός του Μουσείου
- το CD της ξενάγησης
- οι παρατηρήσεις και οι σημειώσεις από την επιτόπια παρατήρηση
- οι ημιδομημένες συνεντεύξεις με τους ανθρώπους του ΕΙΜ προκειμένου να διερευνηθεί ο επίσημος λόγος του φορέα.

Στη συνέχεια διασφαλίστηκε η πρόσβαση και η άδεια φωτογράφισης στους χώρους της έκθεσης ύστερα από συνεννόηση με την κα Ευθυμία Παπασπύρου, διευθύντρια του ΕΙΜ, την κα Ιφιγένεια Βογιατζή, επιμελήτρια της μόνιμης έκθεσης και τον επιμελητή του ΕΙΜ, κ. Φ. Μαζαράκη. Προγραμματίστηκαν οι επισκέψεις στο ΕΙΜ ανάμεσα στον Ιανουάριο και τον Απρίλιο του 2015. Κατά τη διάρκεια των τριών επισκέψεων καταγράφονταν τα δεδομένα, τα οποία συμπληρώνονταν και αναλύονταν μεταξύ των επισκέψεων (Robson, 2010: 228).

Τα ποιοτικά δεδομένα ήταν σε μορφή κειμένου. Επρόκειτο, δηλαδή, για τις σημειώσεις από το πεδίο, για τις συνεντεύξεις, για την ανάλυση της αφήγησης στο CD της ξενάγησης, τις πληροφοριακές πινακίδες των εκθεμάτων, καθώς και του κειμένου του Οδηγού του Μουσείου. Σχετικά με το τελευταίο αυτό δεδομένο, η διαδικασία που ακολουθήθηκε ήταν η εξής: έγινε ακρόαση και ανάγνωση αντίστοιχα, ώστε να επισημανθεί ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται οι πληροφορίες για τα εκθέματα και στις δύο περιπτώσεις. Δεν επεκταθήκαμε σε ανάλυση περιεχομένου διότι τα διαθέσιμα γραπτά τεκμήρια ήταν περιορισμένα (Ιωσηφίδης, 2008: 148), αλλά επισημάνθηκαν οι αναλογίες και οι ομοιότητες και εντοπίστηκαν οι αντιστοιχίες και οι συσχετίσεις των εκφραστικών μέσων με τα αντίστοιχα των πληροφοριακών πινακίδων.

Η μέθοδος της παρατήρησης προτιμήθηκε γιατί προσφέρει δεδομένα που προϋποθέτουν τη διείσδυση του ερευνητή σε ένα ερευνητικό πλαίσιο και τη συστηματική παρατήρηση κάποιων διαστάσεων αυτού του πλαισίου – διαδράσεων, σχέσεων, πράξεων, γεγονότων, κ.λπ. – που εκτυλίσσονται μέσα σε αυτό (Mason, 2003: 134). Τα βασικότερα πλεονεκτήματα αυτής της μεθόδου είναι η άμεση άντληση πληροφορίας, η κατανόηση του πλαισίου εντός του οποίου λαμβάνει χώρα κάποιο φαινόμενο (Ιωσηφίδης, 2008: 125), όπως στην προκειμένη περίπτωση η προβολή της εθνικής ταυτότητας στον χώρο του ΕΙΜ.

Όσον αφορά τις σημειώσεις, αυτές είχαν αδρομερώς συστηματοποιηθεί ήδη κατά τη συλλογή τους από το ερευνητικό πεδίο και αντιστοιχούσαν σε καθεμία από τις αίθουσες του Μουσείου. Οι κατηγορίες στις οποίες κατατάχθηκαν τα ποιοτικά δεδομένα και στις οποίες βασίστηκε η ανάλυση ήταν σχετικές με: α) το κτίριο και τους συμβολισμούς του, β) τη διάρθρωση των αιθουσών και τις συνδηλώσεις τους και γ) τον τρόπο έκθεσης των αντικειμένων και το ιδεολογικό πλαίσιο υπό το οποίο συγκροτείται ο εκθεσιακός λόγος του μουσείου. Για καθεμία από τις αίθουσες, οι κατηγορίες ήταν ίδιες και αφορούσαν τα εκθεσιακά μέσα και τη διάταξη των εκθεμάτων. Για τη μουσειολογική ανάλυση με βάση το μοντέλο αξιολόγησης (Framework for assessing excellence) της Serrell ακολουθήθηκαν οι οδηγίες και συμπληρώθηκε το ερωτηματολόγιο.

Ακολουθήθηκε η διαδικασία περιορισμού των δεδομένων (Ιωσηφίδης, 2008: 173) ώστε να παραμείνουν αυτά που είναι καταλληλότερα για την απάντηση των

ερευνητικών ερωτημάτων και στη συνέχεια η απόδοση νοήματος στα δεδομένα, δηλαδή η δόμηση του ερμηνευτικού πλαισίου. Το πλαίσιο αυτό στηριγμένο στη μουσειολογική βιβλιογραφία επικεντρώθηκε στους τρόπους με τους οποίους συγκροτείται η μουσειακή αφήγηση με βάση τις αναφορές στο έθνος και στις εθνικές ομάδες, σε ζητήματα ταυτότητας, θρησκείας, τοπικότητας, στάσεων και συμπεριφορών (π.χ. του ηρωισμού).

Σύμφωνα με τον Black (2009: 11 και 231), η μουσειακή εμπειρία συγκροτείται από διάφορους και ποικίλους παράγοντες. Όλες οι παράμετροι της επίσκεψης πρέπει να ληφθούν υπόψη: ο τρόπος με τον οποίο προβάλλονται οι συλλογές, επικοινωνείται η πληροφορία και διαρθρώνεται ο λόγος του Μουσείου. Όπως σημειώνει η Macdonald (2012: 317), «η αρχιτεκτονική του μουσείου, η εξωτερική μορφή του, καθώς και η εσωτερική διάταξη των εκθετηρίων του, από κοινού με τον σχεδιασμό των εκθέσεων και παρουσιάσεων, σκιαγραφούν τους τρόπους με τους οποίους γίνονται αντιληπτά το μουσείο και τα περιεχόμενά του». Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στα στοιχεία και τις έννοιες που συγκροτούν τον τρόπο με τον οποίο το ΕΙΜ «διαμορφώνει» τον λόγο περί έθνους και αντανακλώνται στις θεωρίες περί έθνους και συγκρότησης εθνικής ταυτότητας.

4.1 Το κτίριο

Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική των μουσείων σύμφωνα με την Pearce (2002: 157) εκφράζει την αντίληψη που ήθελε το μουσείο ναό ή κατοικία των μουσών, λαμπρή ενσάρκωση της ηθικής αρτιότητας του κράτους και μνημείο που παρουσιάζει το παρόν ως διάδοχο του παρελθόντος. Τα πρώτα μουσεία του 19^{ου} αιώνα, κυρίως στο Βερολίνο και στο Λονδίνο (MacLeod, 2005: 12), δανείζονταν αρχιτεκτονικές φόρμες από τις μνημειακές κατασκευές που προορίζονταν να φιλοξενήσουν τελετές και οι προσόψεις τους θυμίζουν ελληνικούς και ρωμαϊκούς ναούς (Duncan, 2002: 9). Είναι κοινός τόπος ότι τα πρώτα μουσεία ως κτίρια σχεδιάστηκαν ώστε να μοιάζουν με ανάκτορα ή ναούς και αυτό δείχνει πως με βάση την παραδοσιακή αντίληψη, το κτίριο του μουσείου οφείλει να είναι μεγαλοπρεπές και επιβλητικό και ως τέτοιο να παίζει έναν εξέχοντα ρόλο στην κοινωνία (Χουρμουζιάδη, 2006: 153).

4.2 Η χωρική κατασκευή

Η Χουρμουζιάδη (2006: 151) αναφερόμενη κατά κύριο λόγο στο αρχαιολογικό μουσείο, ορίζει το μουσείο ως το πλαίσιο μέσα στο οποίο μεθοδεύεται η επικοινωνιακή σχέση ανάμεσα στον εκθέτη, στον επισκέπτη και στα αρχαία πράγματα. Θεωρεί το μουσείο ως ένα σύστημα λειτουργικά ανοικτό, ως κοινωνικό χώρο, που είναι διαπερατός και επιτρέπει την εισροή και εκροή ιδεών για το παρελθόν από και προς το ευρύτερο περιβάλλον του κοινωνικού σχηματισμού στο πλαίσιο του οποίου λειτουργεί. Οι ιδέες και οι αντιλήψεις για το παρελθόν αντικειμενοποιούνται εντός των ορίων του, οργανώνονται και παίρνουν συγκεκριμένη μορφή.

Η υλική υπόσταση των εκθεμάτων, η χωρική διάρθρωση, η αντιληπτική οργάνωση του μουσείου καθορίζουν τις κινήσεις των επισκεπτών και με τον τρόπο αυτό προσδίδεται συγκεκριμένη χωρική και χρονική παράμετρος στην αλληλεπίδραση του επισκέπτη με το έκθεμα και τους υπόλοιπους επισκέπτες. Το μουσείο, δηλαδή, αποτελεί τη «χωροποίηση» της ανάπτυξης συγκεκριμένων κοινωνικών σχέσεων και της διαδικασίας μέσω της οποίας συγκροτείται η γνώση (Χουρμουζιάδη, 2006: 151)

Επομένως, ο χώρος του μουσείου είναι φορτισμένος ιδεολογικά και εξυπηρετεί την αφήγηση που διατυπώνεται. Η εξωτερική μορφή του κτιρίου, η «εικόνα» του, αλλά και η εσωτερική του διαμόρφωση συμβάλλουν στην εμπειρία που συνθέτει για το μουσείο ο επισκέπτης. Συμβάλλουν, επίσης, στις σχέσεις που αναπτύσσει ο επισκέπτης και οι οποίες έχουν να κάνουν τόσο με το περιεχόμενό του, τα εκθέματα δηλαδή του μουσείου, όσο και με τους άλλους επισκέπτες (Χουρμουζιάδη, 2006: 152).

Τα μνημειακά κτίσματα μουσείων που ιδρύθηκαν στη Γερμανία το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα διαμόρφωναν την ίδια γραμμική πορεία προκειμένου να αποτυπωθεί στον χώρο η θεωρία της τέχνης του J. J. Winckelmann (Μούλιου, 1999: 57 και Τζώρτζη, 2012: 17). Ενδεικτικό αυτής της προσέγγισης είναι το παράδειγμα και από τα μουσεία του Λονδίνου του τέλους του 19^{ου} αιώνα: το Εκθετήριο Πτηνών στο Λονδίνο είχε μείνει σχεδόν απaráλλακτο από το 1881 που σχεδιάστηκε. Η εμπειρία του επισκέπτη στηριζόταν στη διάταξη χώρων διατεταγμένων εκατέρωθεν ενός κεντρικού διαδρόμου ο οποίος υπογράμιζε τη συγχρονικότητα και την

ιεραρχική τάξη και αντανakλούσε την ιεραρχία των ταξινομικών ιδεών περί φύσης οι οποίες κυριαρχούσαν στην επιστημονική σκέψη κατά τον 18^ο αιώνα. Αντίθετα, το Μέγαρο Ανθρώπινης Βιολογίας είχε ενστερνιστεί και αντανakλούσε με τη χωρική διάταξη των εκθεμάτων του τη θεωρία της εξέλιξης⁶ που επικράτησε από τον 19^ο αιώνα και έπειτα. Εδώ, η διαιρεμένη και κατακερματισμένη εκθεσιακή διάταξη αντανakλούσε την πεποίθηση των επιμελητών τόσο για την εξατομίκευση της γνώσης όσο και για τους τρόπους διάδοσης της επιστημονικής γνώσης (Hillier & Tzortzi, 2012: 403-404). Διαπιστώνουμε ότι η αλλαγή του θεωρητικού πλαισίου άλλαξε την εκθεσιακή αφήγηση.

Η διάταξη, επομένως, συμπεριλαμβάνεται στα μέσα έκφρασης, όπως και στις μεθόδους μετάδοσης και αναπαραγωγής της γνώσης (Peronis & Hedin, 1982: 25). Η αρχιτεκτονική επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο βιώνουμε τα μουσεία και έχει άμεση σχέση με τον εκθεσιακό σχεδιασμό. Η συσχέτιση της οργάνωσης του χώρου με την οργάνωση των αντικειμένων μπορεί να μεταδώσει ένα συγκεκριμένο μήνυμα και να συγκροτήσει μια πλούσια χωρική εμπειρία (Τζώρτζη, 2010: 11).

Ο Χαμηλάκης (2012: 72), μιλώντας για τα αρχαιολογικά μουσεία αναφέρει πως μέσα από τον τρόπο με τον οποίο εκτίθενται οι αρχαιότητες στα μουσεία, «η άρρηκτη συνέχεια του έθνους υποστασιοποιείται και αποκτά την πειστικότητα και τη δύναμη του ενσώματου και του συγκεκριμένου». Η διάταξη υποδηλώνει και υπαγορεύει σιωπηρά μια συγκεκριμένη κατεύθυνση, την πορεία της εθνικής συνέχειας και ιστορίας.

4.3 Για την έκθεση και τα αντικείμενα

Βασικό στοιχείο της επικοινωνίας του μουσείου είναι η εικόνα, και η έκθεση των συλλογών του είναι το βασικό όργανο με το οποίο το μουσείο προσφέρει αυτή την «οπτική» παιδεία στο κοινό του (Αντζουλάτου-Ρετσίλα, 2005: 204, Χουρμουζιάδη, 2006: 316-317). Οι μελετητές συμφωνούν πως τα αντικείμενα είναι η ουσία του μουσείου και πως οι περισσότεροι επισκέπτες έρχονται για να δουν αυτά (Falk-Dierking, 1992: 67 και 77). Εκείνο που πραγματικά μετράει είναι το βάθος και η

---

⁶ Βλ. και Τζώρτζακη, (2012: 7) όπου αναφέρεται η επίδραση που προκάλεσε η θεωρία του Δαρβίνου στα μουσεία και τις εκθέσεις με κυριότερο παράδειγμα εφαρμογής το έργο του συλλέκτη Pitt Rivers.

ποιότητα της «συνάντησης» του επισκέπτη με τα εκθέματα. Ο κύριος ρόλος των εκθέσεων είναι να προκαλέσουν την «εμπλοκή» του κοινού με τις συλλογές, να τραβήξουν την προσοχή του επισκέπτη, να τη διατηρήσουν, να ενθαρρύνουν τον αναστοχασμό. Πολλοί παράγοντες συνεργούν σε αυτή τη διαδικασία και ο καθένας παίζει τον ρόλο του: από τη γενική εικόνα και το σκεπτικό της έκθεσης ως την ανάδειξη των επιμέρους θεμάτων, την ιεράρχηση στην παρουσίαση, την επιλογή και χρήση της σχετικής ερμηνευτικής υποστήριξης και των μέσων σχεδιασμού, τη θέση του συγκεκριμένου αντικειμένου στην έκθεση, την προσθήκη, ή όχι, σχετικής επιγραφής (Black, 2009: 318-319).

Βασικό χαρακτηριστικό των μουσειακών αφηγήσεων είναι η πρωτοκαθεδρία των αντικειμένων και των εικόνων, τόσο ως ιστορικών μαρτυριών όσο και ως μέσων με τα οποία δομείται η αφήγηση. Τα αντικείμενα, περισσότερο από τα κείμενα προσελκύουν την περιέργεια και το ενδιαφέρον των περισσότερων επισκεπτών. Ωστόσο, κάθε ερμηνευτική προσέγγιση των αντικειμένων δεν μπορεί να θεωρηθεί ως απλή και αυτόματη διαδικασία. Είναι μία σύνθετη λειτουργία που προϋποθέτει δεξιότητες, κριτική σκέψη και γνώση. Τα μουσεία στηρίζονται στην υλικότητα και την αμεσότητα των αντικειμένων και εισάγουν με αυτόν τον τρόπο το κοινό τους στις ερμηνευτικές μεθόδους της ιστορίας. Χρησιμοποιούν έτσι τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος ως μαρτυρίες για το παρελθόν. Τα αντικείμενα ως προς την ιστορική προσέγγιση του παρελθόντος έχουν ορισμένα πλεονεκτήματα σε σύγκριση με τον γραπτό λόγο καθώς είναι αξιόπιστα, επειδή αποτελούν μέρος του παρελθόντος (Νάκου, 2009: 29-31).

Τα αντικείμενα μιας εκθεσιακής ενότητας δεν αποτελούν ένα ουδέτερο και χωρίς σημασία άθροισμα «πραγμάτων» (Vergo, 1999: 51). Όσα αντικείμενα συμμετέχουν λειτουργούν ως ομάδες και ο επισκέπτης συνειδητά ή ασυνείδητα αναζητά ένα «νοητικό πλαίσιο οργάνωσης» μέσα στο οποίο προσπαθεί να εντάξει κάθε νέα πληροφορία. Το νοητικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσονται τα εκθέματα όχι μόνο συνδέει τις πληροφορίες μεταξύ τους αλλά τους προσθέτει και επιπλέον νόημα, μέσα από τους συσχετισμούς που πυροδοτεί και ενισχύει (Χουρμουζιάδη, 2006: 232).

Από τη στιγμή που μπαίνουν στο μουσείο τα αντικείμενα έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: στερούνται την αρχική τους χρήση. Αποκτούν περιεχόμενο σε ένα

περιβάλλον εντελώς διαφορετικό από αυτό στο οποίο δημιουργήθηκαν και δεν επιτελούν την αρχική τους λειτουργία. Η τοποθέτηση και η έκθεσή τους συχνά μαρτυρούν μία επιστημονική αρχή ή ένα μοντέλο κατηγοριοποίησης που έχουν χρησιμοποιήσει οι επιμελητές προκειμένου να οργανώσουν τη γνώση. Η έκθεσή τους εκφράζει επίσης, συχνά υποσυνείδητα, συγκεκριμένες αξίες και υποδηλώνει μία ιδεολογική στάση από την πλευρά του μουσείου ή του οργανωτή της έκθεσης (Οικονόμου, 2003: 59).

Ο τρόπος με τον οποίο το μουσείο αντιμετωπίζει τα αντικείμενα, τα χρησιμοποιεί για να δομήσει τα νοήματά του είναι ενδεικτικός των προθέσεών του. Η Νάκου (2009: 24-25) διακρίνει τα μουσεία σε παραδοσιακά, μοντέρνα και μεταμοντέρνα. Στα πρώτα κυριαρχούν τα αντικείμενα, στα δεύτερα προσεγγίζονται πλευρές του παρελθόντος με βάση τον διάλογο της κοινωνίας του παρόντος με τα αντικείμενα του παρελθόντος, ενώ στα μεταμοντέρνα, καθώς λειτουργούν στο πλαίσιο του αποδομισμού, επικεντρώνεται το ενδιαφέρον στα διαφορετικά υποκείμενα που συγκροτούν το κοινό τους.

Με κριτήριο τη σχέση τους με την έννοια του χρόνου η ταξινόμηση είναι ανάλογη. Στα «παραδοσιακά» μουσεία κυριαρχεί το παρελθόν και η αντίληψη ότι τα μουσεία αυτά παρέχουν την αντικειμενική γνώση του παρελθόντος χωρίς τη διαμεσολάβηση του παρόντος και με βάση την «αντικειμενικότητα» των αντικειμένων και την εξίσου «αντικειμενική» ακαδημαϊκή γνώση των ειδικών. Στα «μοντέρνα» μουσεία αμφισβητείται η δυνατότητα αντικειμενικής γνώσης του παρελθόντος και στα «μεταμοντέρνα» τα διαθέσιμα ίχνη του παρελθόντος μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο παρόν για την κατασκευή εναλλακτικών και διαφορετικών μεταξύ τους όψεων του παρελθόντος (Νάκου, 2009: 24-25).

Οι διαφορετικές αντιλήψεις για τον ρόλο των αντικειμένων, για την έννοια του χρόνου, για τις διαφοροποιήσεις στον χώρο της ίδιας της Ιστορίας, αντανακλώνονται στις εκθέσεις των μουσείων· γιατί πίσω από την επιλογή των εκθεμάτων, την εκθεσιακή πρακτική και την παραγόμενη αφήγηση κρύβεται μια σειρά από επιλογές που υπαγορεύονται από συγκεκριμένες ιδεολογικές και πολιτικές τοποθετήσεις.

Από τα παραπάνω έγινε φανερό πως ούτε η αρχιτεκτονική του κτιρίου, ούτε οι επιλογές των εκθεμάτων, ούτε η διάταξή τους είναι άμοιρες συμβολισμών ή

επιλογών. Ακαδημαϊκές απόψεις, σχολές ιστοριογραφίας, ιδεολογικές και πολιτικές επιλογές υπάρχουν, συνειδητά ή ασυνείδητα, πίσω από την εικόνα της έκθεσης. Ως φορείς γνώσης και μηνυμάτων, οι εκθέσεις εμπλέκονται με την πολιτική και την ιδεολογία του μουσείου και αντίστοιχα το μουσείο είναι ένα πολιτιστικό προϊόν που παράγεται από ανθρώπους-φορείς συγκεκριμένων οπτικών και θέσεων (Μούλιου & Μπούνια, 1999: 56-57).

4.4 Για τα κείμενα

Οι εκθέσεις είναι ένας από τους κυριότερους τρόπους με τους οποίους το μουσείο επικοινωνεί με το κοινό του (Spencer, 1999: 156 στο Ravelli, 2006: 2). Οι εκθέσεις, όμως, δεν απαρτίζονται μόνο από αντικείμενα, αλλά και από τα κείμενα που τις πλαισιώνουν. Τα κείμενα στο μουσείο, ιδιαίτερα τα κείμενα της έκθεσης, είναι σημαντικά γιατί αποτελούν βασικό συστατικό της επικοινωνιακής πολιτικής του μουσείου (Ravelli, 2006: 3).

Ανήκουν στα ερμηνευτικά μέσα και αποτελούν το βασικό μέσο γλωσσικής επικοινωνίας. Τα κείμενα που βρίσκουμε στις εκθέσεις αποτελούν μία πολύ ξεχωριστή κατηγορία κειμένων και απαιτούν ιδιαίτερη αντιμετώπιση. Σχετίζονται άμεσα με την πολιτική του μουσείου και αντανακλούν τις πεποιθήσεις του/της γράφοντος, -ουσας/επιμελητή, -τριας. Ως κείμενο στο μουσείο νοείται κάθε μορφή πληροφορίας ή ερμηνείας που παρέχεται μέσω της γλώσσας: μία ενημερωτική πινακίδα, οι οδηγίες χρήσης ενός διαδραστικού εκθέματος, η αφήγηση που συνοδεύει ένα βίντεο αποτελούν μορφές γλωσσικής επικοινωνίας. Επιπλέον, το κείμενο είναι ένας από τους βασικότερους φορείς ερμηνείας εκθεμάτων ή/και θεμάτων μιας έκθεσης. Είναι, επίσης, φορέας μηνυμάτων – ηθελημένων ή αθέλητων, και βασικό «εργαλείο» για τη δόμηση νοήματος εκ μέρους των επισκεπτών (Γκαζή & Νικηφορίδου, 2004: 2-3).

Σύμφωνα με τη Serrell (1996: 21-24), κάθε κείμενο πινακίδας στο μουσείο έχει έναν ειδικό σκοπό, ο οποίος, όμως, πρέπει να εντάσσεται και να υπακούει στον σκοπό του ευρύτερου συνόλου. Τα κείμενα των πινακίδων πρέπει να έχουν εσωτερική συνοχή, οργάνωση και σωστό σχεδιασμό ώστε να μπορούν να διαβαστούν ως ανεξάρτητα κείμενα, γιατί δεν μπορεί να γνωρίζει κάποιος πότε θα τα

«συναντήσει» ο επισκέπτης. Ταυτόχρονα, όμως, οφείλουν να οργανώνουν με τέτοιο τρόπο την πληροφορία, ώστε να συμβάλουν στο να ακολουθείται μια λογική σειρά και να παρουσιάζεται ολοκληρωμένα το σκεπτικό της έκθεσης. Πρέπει να υπάρχει ομοιομορφία στον σχεδιασμό ώστε οι επισκέπτες να προσανατολίζονται μέσα στην έκθεση. Το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται πρέπει να είναι κατανοητό από την πλειοψηφία των επισκεπτών και το νόημα σαφές. Μία λεζάντα, για παράδειγμα, που αναφέρεται σε μία ομάδα εκθεμάτων πρέπει να καθιστά σαφή την αιτία για την οποία ομαδοποιήθηκαν τα συγκεκριμένα εκθέματα, έτσι ώστε να μην έχουν οι επισκέπτες την εντύπωση ότι δεν έχουν αντιληφθεί κάτι. Μάλιστα θα μπορούσε να υπάρχει και μία άλλη πινακίδα που να παρουσιάζει εναλλακτικές οπτικές σε σχέση με την κυρίαρχη άποψη της έκθεσης ή μια σειρά από διαφορετικές φωνές, απόψεις ή εικασίες αναφορικά με ένα συγκεκριμένο θέμα.

Στο EIM διακρίνονται οι εξής κατηγορίες κειμένων:

- τίτλοι αιθουσών,
- τίτλοι ενοτήτων,
- εισαγωγικά κείμενα θεματικών ενοτήτων,
- κείμενα συνόλων αντικειμένων (επίτοιχα και προθηκών),
- κείμενα μεμονωμένων εκθεμάτων,
- λεζάντες.

Οι ενότητες της έκθεσης αντιστοιχούν περίπου στις αίθουσες του κτιρίου. Έτσι, στην είσοδο κάθε αίθουσας υπάρχει ένα κείμενο που ενημερώνει τον επισκέπτη για τη χρονολογική περίοδο στην οποία εντάσσονται τα εκθέματα που θα δει στη συνέχεια. Στο κείμενο αναφέρονται, επίσης, τα σημαντικότερα γεγονότα – πολιτικά, στρατιωτικά, κ.λπ. – της περιόδου (Εικ.3). Ανάλογα με το έκθεμα, υπάρχουν κείμενα εκθεμάτων, συνόλων και λεζάντες (Εικ. 4, 5, 6).

Το ύφος των κειμένων και το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται, μελετώνται στη συνέχεια της εργασίας, ενώ για τη συνολική εκτίμηση λαμβάνονται υπόψη και τα κείμενα του Οδηγού του EIM, καθώς και το κείμενο που συνοδεύει την οπτικοακουστική ξενάγηση, όπως προαναφέρθηκε.

4. 5 Οι συνεντεύξεις

Μία από τις μεθόδους παραγωγής δεδομένων στην ποιοτική έρευνα είναι η συνέντευξη. Ο όρος «ποιοτική συνέντευξη» (Mason, 2003: 89) περιλαμβάνει τις σε βάθος συνεντεύξεις, τις ημιδομημένες και τις χαλαρά δομημένες μορφές συνέντευξης. Αυτά τα είδη συνέντευξης χαρακτηρίζονται από μία θεματική προσέγγιση κατά την οποία ο ερευνητής δεν διαθέτει έναν δομημένο κατάλογο ερωτήσεων, αλλά έχει συνήθως ένα συγκεκριμένο εύρος θεμάτων που επιθυμεί να καλύψει. Η συνέντευξη επιτρέπει να αντληθούν πληροφορίες σε βάθος, προϋποθέτει την αμεσότητα της σχέσης μεταξύ του ερευνητή και του ερωτώμενου και διευκολύνει την κατανόηση συμπεριφορών, στάσεων και αντιλήψεων (Ιωσηφίδης, 2008: 113).

Διεξήχθησαν τρεις ημιδομημένες συνεντεύξεις, πράγμα που σημαίνει πως ενώ είχε σχεδιαστεί ένα σύνολο προκαθορισμένων ερωτήσεων, υπήρχε η δυνατότητα ευελιξίας ως προς τη σειρά των ερωτήσεων, ως προς την τροποποίηση του περιεχομένου των ερωτήσεων ανάλογα με τον ερωτώμενο και ως προς την προσθαφαίρεση ερωτήσεων και θεμάτων για συζήτηση (Ιωσηφίδης, 2008: 113).

Οι συνεντεύξεις θεωρήθηκαν απαραίτητη πηγή δεδομένων για τις ανάγκες της εργασίας καθώς ήταν ουσιώδες να διερευνηθεί ο επίσημος λόγος του Μουσείου μέσα από την οπτική τριών μελών του προσωπικού με διαφορετικές θέσεις και καθήκοντα. Επιπλέον, η έρευνα αποσκοπούσε στην αναζήτηση του σύγχρονου λόγου του Μουσείου προερχόμενου από τους ανθρώπους που το υπηρετούν σε σχέση με την εικόνα που προβάλλεται μέσα από τα εκθέματα και τα κείμενα του Μουσείου. Επελέγησαν τρία πρόσωπα ως εκπρόσωποι του ΕΙΜ προκειμένου να ανιχνευθεί ο επίσημος λόγος του μουσείου αλλά και να αναδειχθούν οι πιθανές διαφορές απόψεων ανάμεσα σε επιστημονικούς υπεύθυνους του μουσείου με διαφορετικές αρμοδιότητες. Έτσι, διεξήχθησαν τρεις συνεντεύξεις: η πρώτη με τη διευθύντρια του ΕΙΜ, κα Ευθυμία Παπασπύρου, η δεύτερη με την επιμελήτρια της μόνιμης έκθεσης και υπεύθυνη της ιστορικής οικίας Λάζαρου Κουντουριώτη, κα Ιφιγένεια Βογιατζή και την τρίτη μας την παραχώρησε ο επιμελητής του ΕΙΜ, κ. Φίλιππος Μαζαράκης-Αινιάν.

Τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα των συνεντεύξεων είναι τα ακόλουθα:

- Η αποστολή του ΕΙΜ σήμερα

- Η αντίληψη του κοινού σχετικά με την εικόνα που εκπέμπει το ΕΙΜ
- Ποια κατά τη γνώμη τους είναι η εικόνα που προσλαμβάνουν οι επισκέπτες από την έκθεση του ΕΙΜ
- Περιορισμοί – δεσμεύσεις εξαιτίας της σχέσης με τον κρατικό φορέα
- Προοπτικές για ανανέωση του λόγου του Μουσείου ώστε να διαφανεί όσο το δυνατόν η πρόθεση για αλλαγές.

Η μεθοδολογία που υιοθετήθηκε ήταν ημιδομημένες συνεντεύξεις με χρήση σημειώσεων στην πρώτη περίπτωση και με χρήση μαγνητοφώνου και σημειώσεων στη δεύτερη και στην τρίτη.

Εισαγωγικά εξηγήσαμε τον σκοπό της συνέντευξης, ζητήθηκε άδεια για τη μαγνητοφώνηση και την καταγραφή σημειώσεων και στη συνέχεια οι συνεντευξιζόμενοι κλήθηκαν να αναφέρουν τα καθήκοντά τους στον χώρο του ΕΙΜ και τις ακριβείς αρμοδιότητές τους. Το κύριο μέρος της συνέντευξης κάλυψε τα βασικά ερωτήματα της έρευνας που αφορούσαν, κυρίως, πώς αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι του Μουσείου την εικόνα που έχουν για το Μουσείο οι επισκέπτες του και το ευρύ κοινό. Επιπλέον, μας ενδιέφερε να αναζητήσουμε την εικόνα για το έθνος που θεωρούν οι άνθρωποι του Μουσείου ότι εκπέμπεται μέσω της μόνιμης έκθεσης, των εκθεμάτων και των κειμένων. Τα ζητήματα αυτά θα αναλυθούν εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο στο οποίο μελετάται και ερμηνεύεται η μουσειακή αφήγηση του ΕΙΜ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Κριτική Ανάλυση της Εκθεσιακής Πρακτικής του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται η παρουσίαση και ανάλυση της μουσειακής αφήγησης του ΕΙΜ, με την αξιοποίηση των μεθοδολογικών εργαλείων που παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο. Σύμφωνα με τη μεθοδολογία έρευνας που παρουσιάσαμε και με βάση τις παρατηρήσεις που καταγράφηκαν, εδώ θα επιχειρηθεί να εξεταστεί η ερμηνευτική προσέγγιση του ΕΙΜ με κριτήριο τα κείμενα, τα εκθεσιακά μέσα και την οργάνωση των εκθεμάτων.

Καθώς πλησιάζει κάποιος το Μέγαρο της Παλαιάς Βουλής, παρατηρεί ότι, παρόλο που το κτίριο δεν σχεδιάστηκε για να στεγάσει μουσείο, η αρχιτεκτονική του συμβαδίζει με τα σαφή και πρόδηλα μηνύματα που ήθελαν να εκπέμψουν προς το κοινό τα μουσεία του 19^{ου} αιώνα (Pearce, 2002: 157). Είναι προφανές πως το συγκεκριμένο κτίριο έχει τον δικό του συμβολισμό και εκπέμπει τα δικά του μηνύματα ως τοπόσημο στο κέντρο της Αθήνας αλλά και εξαιτίας του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού του (Χουρμουζιάδη, 2006: 153, Τζώρτζη, 2010: 28). Μιλήσαμε παραπάνω (βλ. Ενότ. 3.3) για το κτίριο της Παλαιάς Βουλής, το ιστορικό της εγκατάστασης της συλλογής της ΙΕΕΕ στο σημερινό κτίριο και τις ανάγκες που την προκάλεσαν. Το κτίριο αποτελεί σύμβολο της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, του εκσυγχρονισμού και της πορείας του νεότερου ελληνικού κράτους προς την πρόοδο και την ευημερία. Με το άγαλμα του Θ. Κολοκοτρώνη στο προαύλιό του (βλ. Εικ. 1) ενώνει συμβολικά τον αγώνα για την ανεξαρτησία από την Οθωμανική Αυτοκρατορία με τη δημιουργία του σύγχρονου ελληνικού κράτους.

Από τον ιστοχώρο του ΕΙΜ (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, 2015) πληροφορούμαστε πως το Μέγαρο είναι άμεσα συνδεδεμένο με την ελληνική ιστορία καθώς πρόκειται για την πρώτη μόνιμη στέγη του ελληνικού Κοινοβουλίου και πως σήμερα η Παλαιά Βουλή είναι «αρχιτεκτονικό κόσμημα στο κέντρο των Αθηνών» και αποτελεί «ιστορικό μνημείο» (Οδηγός του Μουσείου, 11). Το κτίριο καθεαυτό, επομένως, φέρει συμβολισμούς που σχετίζονται με την πρόσφατη ιστορία του

κράτους. Επιπλέον, είναι ένα διατηρητέο κτίριο που λειτουργεί ως τοπόσημο στο κέντρο της πόλης, είναι αναγνωρίσιμο από τους κατοίκους και τους επισκέπτες της.

Το υφιστάμενο κέλυφος (Τζάκου, 2013: 96) που στεγάζει τη συλλογή του ΕΙΜ φέρει, λοιπόν, τους δικούς του ιδιαίτερους συμβολισμούς. Ήδη από την πρώτη επαφή επομένως, ο επισκέπτης μπορεί να αισθανθεί αυτό που η Gurian (2004 στο Black, 2009: 232) ονομάζει «φόβο της εισόδου» και το αποδίδει στην εξωτερική εικόνα του μουσείου και στην καταπιεστική επίδραση της αρχιτεκτονικής τύπου «ναού», την οποία συνδέουμε με πολλά μουσεία που ιδρύθηκαν τον 19^ο αιώνα. Ο φόβος πρέπει να αντικατασταθεί από την αίσθηση της καλής υποδοχής αλλά και ικανοποίησης των προσδοκιών (Black, 2009: 233 και 136). Μένει να δούμε στις επόμενες ενότητες αν αυτό επιτυγχάνεται με την ολοκλήρωση της επίσκεψης.

Όσον αφορά τη διάταξη των αιθουσών, το ΕΙΜ στεγάστηκε σε υφιστάμενο κέλυφος, όπως αρκετά ελληνικά μουσεία, πράγμα που δημιουργεί ορισμένους περιορισμούς (Τζάκου, 2014: 96). Οι αίθουσες που φιλοξενούν τη μόνιμη έκθεση διατάσσονται γύρω από τη μεγαλοπρεπή αίθουσα συνεδριάσεων κι αυτό διαμορφώνει μία γραμμική πορεία που ενισχύει τη χρονολογικά οργανωμένη πορεία της αφήγησης και επιβάλλει στον επισκέπτη να βιώσει την «εξέλιξη» της πορείας του ελληνικού έθνους. Οι επισκέπτες του ΕΙΜ, όπως προαναφέρθηκε, είναι υποχρεωμένοι να ακολουθήσουν μια καθορισμένη γραμμική πορεία ξεκινώντας από την αριστερή πλευρά της εισόδου (Εικ. 2) και να δουν τα εκθέματα του Μουσείου να ξετυλίγονται μπροστά τους με χρονολογική, γραμμική διάταξη (Χαμηλάκης, 2012: 71). Αυτό τους υποδεικνύεται από το προσωπικό του Μουσείου και τους επιβάλλεται αναγκαστικά από τη διάταξη των αιθουσών. Η αυστηρή πορεία δίνει σαφώς λίγες επιλογές κίνησης και η διαδοχή των αιθουσών παραπέμπει στην αντίληψη σχετικά με τη γραμμικότητα του ιστορικού χρόνου αλλά και με τη συνέχεια του ελληνικού έθνους μέσα στον χρόνο.

Αναφέρθηκε παραπάνω (Ενót. 4.2) σχετικά με τα αρχαιολογικά μουσεία πώς «η άρρηκτη συνέχεια του έθνους υποστασιοποιείται και αποκτά την πειστικότητα και τη δύναμη του ενσώματου και του συγκεκριμένου» (Χαμηλάκης, 2012: 72). Κάτι ανάλογο θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι ισχύει και για τα εκθέματα που φιλοξενεί στις προθήκες του το ΕΙΜ. Μέσα από τον τρόπο που εκτίθενται, συγκροτούν και αναπαριστούν την εθνική ιστορία υπό την εξής έννοια: η διάταξη των

αιθουσών - και άρα η κίνηση των επισκεπτών - ακολουθεί μία σειρά στον χρόνο (από τη Βυζαντινή εποχή, τη Φραγκοκρατία, την Τουρκοκρατία, την Επανάσταση του 1821, την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, τους Βαλκανικούς Πολέμους, τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τέλος, τον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο). Η διάταξη, επομένως, υποδηλώνει και υπαγορεύει σιωπηρά μία συγκεκριμένη κατεύθυνση, την πορεία της εθνικής συνέχειας και ιστορίας (Χαμηλάκης, 2012: 72). Αυτός, όπως είδαμε (Κεφ.1.3), ήταν και ο βασικός άξονας της ιστοριογραφίας του 19^{ου} αιώνα.

Ακολουθώντας, επομένως, συγκεκριμένη διαδρομή, οι επισκέπτες, μετά την είσοδό τους στο Μουσείο, έχουν την επιλογή να επισκεφτούν ή όχι την αίθουσα συνεδριάσεων της Παλαιάς Βουλής. Είναι η πρώτη αίθουσα του ελληνικού κοινοβουλίου και όπως προέκυψε από την έρευνα EuNaMus σε Εθνικά Μουσεία της Ευρώπης, ένας αριθμός επισκεπτών του ΕΙΜ της προσδίδει εθνική σημασία (Bounia *et al.*, 2012: 90). Για τους Έλληνες επισκέπτες, που την έχουν ταυτίσει με την ελαιογραφία του Ν. Ορλώφ (Εικ.7), είναι πόλος έλξης, αλλά και οι τουρίστες μπαίνουν στο εσωτερικό τους για να τη θαυμάσουν. Το φυλλάδιο του Μουσείου την παρουσιάζει ως «Ιστορική Αίθουσα Συνεδριάσεων Ελληνικού Κοινοβουλίου 1875-1935».

5.1 Ο πρώτος διάδρομος

Προσπερνώντας την είσοδο της αίθουσας συνεδριάσεων, ξεκινά κάποιος στην περιήγησή του από τον πρώτο διάδρομο της έκθεσης. Εδώ δεσπόζει ο μαρμαρίνος ανδριάντας (έργο σύγχρονο, του γλύπτη Νικόλα, δωρεά Ιω. Μελετόπουλου) σε φυσικό μέγεθος του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, του τελευταίου αυτοκράτορα του Βυζαντίου.

Αναφέρθηκε και παραπάνω (Ενότη. 1.2) σχετικά με την αναζήτηση της εθνικής ταυτότητας ο ρόλος που επιφύλαξε η εθνική ιστοριογραφία στον τελευταίο αυτοκράτορα του Βυζαντίου. Ο Οδηγός του Μουσείου αναφέρει τον τίτλο του Μαρμαρωμένου Βασιλιά, «όπως έχει σωθεί στην ελληνική λαϊκή παράδοση», ενώ το κείμενο στην είσοδο του διαδρόμου ενημερώνει τον επισκέπτη πως το σημερινό ελληνικό κράτος ως τμήμα της Βυζαντινής –Ανατολικής Ρωμαϊκής– Αυτοκρατορίας ανέδειξε σημαντικά πολιτιστικά κέντρα. Σύμφωνα με το εισαγωγικό κείμενο «η

ελληνική γλώσσα και γραμματεία καθώς και ο χριστιανισμός, του οποίου κορυφαίο κέντρο ευρύτερης ακτινοβολίας υπήρξε το Άγιο Όρος» αποτέλεσαν τα κύρια χαρακτηριστικά της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Είναι σαφές πως το κείμενο απευθύνεται στον ενημερωμένο επισκέπτη και γνώστη των κυριότερων γεγονότων της ελληνικής ιστορίας. Ένας αλλοδαπός επισκέπτης θα δυσκολευόταν να κατανοήσει τι ακριβώς είναι το Άγιο Όρος, τον ρόλο που αυτό έπαιξε στην ακτινοβολία του χριστιανισμού αλλά και τη σημασία της αναφοράς αυτής σε ένα Ιστορικό Μουσείο.

Το εισαγωγικό κείμενο αναφέρεται με συντομία στην πτώση της Κωνσταντινούπολης σημειώνοντας πως το γεγονός αυτό σήμανε «την απαρχή της νέας ελληνικής ιστορίας» και συμπεραίνοντας πως «η ανάμνηση της βυζαντινής δόξας συνέβαλε στη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων και στην Ελληνική Επανάσταση του 1821». Ο ρόλος της θρησκείας υπογραμμίζεται με τον σιδερένιο σταυρό τον οποίο ο αυτοκράτορας κρατά στο δεξί χέρι. Έμμεσα δηλώνεται ότι το κράτος και η θρησκεία συνυπάρχουν, διατηρούν την εθνική ενότητα και οδηγούν στην εθνική ανεξαρτησία.

Εδώ δεν περνούν απαρατήρητα τα στοιχεία στα οποία κατά τον 19^ο αιώνα, όπως αναφέραμε (βλ. Ενότ. 1.2), βασίστηκε η ελληνική εθνική αφήγηση – και στα οποία εξακολουθεί, σε μεγάλο βαθμό, να βασίζεται μέχρι σήμερα. Τα στοιχεία αυτά έπλεκαν μία σύνθεση που εμπεριείχε ένα ισχυρό πολιτικό μήνυμα εθνικού πεπρωμένου και τελεολογίας, που ωστόσο μπορούσε να εκπληρωθεί μόνο στη βάση της εθνικής ενότητας. Στο σημείο αυτό της έκθεσης δεν γίνεται κάποια αναφορά στο πώς προέκυψαν και καθιερώθηκαν τα στοιχεία αυτά και οι αντίστοιχοι συμβολισμοί. Η έκθεση, επομένως, στηρίζεται σε προϋπάρχουσες γνώσεις του κοινού προκειμένου να γίνουν αντιληπτά τα νοήματα, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με το δεύτερο κριτήριο αξιολόγησης της Serrell, το σχετικό με την εμπλοκή του κοινού, το οποίο κρίνει μία έκθεση ως προς το ενδιαφέρον που παρουσιάζει ανεξαρτήτως της προέλευσης των επισκεπτών.

Η σύνθεση αυτή εκφράστηκε επίσης, το 1852 με την εισαγωγή του όρου «ελληνοχριστιανικός» από τον Σπυρίδωνα Ζαμπέλιο, ο οποίος ήταν λαογράφος, ιστορικός και πρωτεργάτης μαζί με τον Κ. Παπαρρηγόπουλο του εγχειρήματος της γεφύρωσης του ελληνισμού με τον χριστιανισμό (βλ. Ενότ. 1.2). Ο όρος δήλωνε μια

οντότητα η οποία είχε προέλθει από τη συγχώνευση του κλασικού ελληνισμού με τον ορθόδοξο χριστιανισμό. Με δεδομένο τον σημαντικό ρόλο που διαδραμάτιζε ο χριστιανισμός στους βυζαντινούς θεσμούς, η ενσωμάτωση του βυζαντινού παρελθόντος στον κορμό της εθνικής αφήγησης προήγαγε περαιτέρω τη συγχώνευση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας με την ορθοδοξία (Χαμηλάκης, 2012: 144 και 146). Αυτή η συγχώνευση απεικονίζεται πολύ ζωηρά για τον επισκέπτη με τους συμβολισμούς που συγκεντρώνονται στο άγαλμα του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου που περιγράψαμε.

Επιπλέον, στον τοίχο που βρίσκεται δεξιά του αγάλματος είναι τοποθετημένο ένα χαρακτηριστικό της Κωνσταντινούπολης και από την αριστερή πλευρά του αγάλματος ένα χαρακτηριστικό της Αδριανούπολης (Εικ. 8), ίσως για να υπογραμμιστεί η σύνδεση του Βυζαντίου με δύο σημαντικές πόλεις της εποχής που εξακολουθούν και σήμερα να αποτελούν σύμβολα του αλύτρωτου ελληνισμού στη λαϊκή συνείδηση.

Εξάλλου, για την Κωνσταντινούπολη αναφέρεται στο εισαγωγικό κείμενο πως υπήρξε το σημαντικότερο πνευματικό και οικονομικό κέντρο του απανταχού ελληνισμού. Αυτό που υποδηλώνεται με τη διάταξη αυτή είναι μια ευθεία παραπομπή στο όραμα της Μεγάλης Ιδέας (βλ. και Ενότ. 1.3), σύμφωνα με την οποία ως εθνικό κέντρο νοείται η Κωνσταντινούπολη και κύρια επιδίωξη είναι η επέκταση των συνόρων, «η απελευθέρωση της ελληνικής χώρας και ο καταρτισμός του ενιαίου ελληνικού κράτους περιλαμβάνοντας άπαν το ελληνικό έθνος».⁷ Ο Κιτρομηλίδης (1999: 74) επεκτείνει τη σημασία του μεγαλοϊδεατισμού: υποστηρίζει πως ο προσανατολισμός του νεοσύστατου ελληνικού κράτους προς τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπου ζούσαν ελληνικοί πληθυσμοί και θεωρούνταν αναπόσπαστα τμήματα της ιστορικής κληρονομιάς του ελληνισμού, διαμόρφωσε τον ελληνικό εθνικό αυτοπροσδιορισμό.

Με την τοποθέτηση αυτού του αγάλματος σε αυτό το σημείο γίνεται σαφής η πρόθεση να υιοθετήσει το Μουσείο αφενός τις αντιλήψεις περί αλυτρωτισμού που ήταν δημοφιλείς στα τέλη του 19^{ου} αιώνα (Βερέμης, 2006: 536) και αφετέρου τις αντιλήψεις περί της ιστορικής συνέχειας του ελληνισμού την οποία υποστηρίζει το τρίσημο σχήμα του Κ. Παπαρρηγόπουλου όπως προαναφέρθηκε. Ο επισκέπτης αισθάνεται πως η αρχή της ιστορίας του νεότερου ελληνικού κράτους προκύπτει

---

⁷ Απόσπασμα από λόγο του Χ. Τρικούπη του 1875 (παρατίθεται από τη Σκοπετέα, 1988: 270).

αβίαστα ως φυσική συνέχεια του τέλους του Βυζαντίου, ακριβώς γιατί καλύπτονται τα χρονικά ασυνεχή. Ο Λιάκος (1992: 173) υποστηρίζει πως η εθνική ταυτότητα έχει χρονική δομή και η αντίληψη του χρόνου γι' αυτήν οργανώνεται ως αφήγηση και αφηγείσθαι. Αυτή την οργάνωση του χρόνου και την αφήγησή του επιχειρεί να αναπλάσει το ΕΙΜ.

Επιπλέον, δεν μπορεί να μην παρατηρήσει κανείς πώς ένα σύγχρονο έργο, όπως το άγαλμα του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου επενδύεται με παραδοσιακές αναφορές και συμπυκνώνει με αξιοθαύμαστη αποτελεσματικότητα όλα τα σύμβολα και τις υποδηλώσεις με τα οποία κατά καιρούς έχει ταυτιστεί.

Παρόλα αυτά, μια άλλη ματιά στην ιστορία του Βυζαντίου είναι δυνατή και «μια άλλη πολιτική είναι εφικτή»,⁸ χωρίς να διαιωνίζονται τα υπάρχοντα στερεότυπα της αφήγησης μιας εθνικής ιστορίας. Αν και το Βυζάντιο είναι συνδεδεμένο με τον χριστιανισμό μπορεί η σχετική αφήγηση να σχεδιαστεί «με στόχο το έκθεμα και όχι το εύρημα» (Κωνσταντίνος, 2007: 7). Κάτι τέτοιο έχει συμβεί με το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο (ΒΧΜ) και είναι εμφανές στην αλλαγή της φυσιογνωμίας του. Μέχρι πριν την επανέκθεση που ολοκληρώθηκε το 2008 η έκθεση επικεντρωνόταν στα αριστουργήματα της βυζαντινής και μεταβυζαντινής τέχνης που παρουσιάζονταν κατά υλικό και με γραμμική χρονολογική λογική. Υπακούοντας σε καινοτόμες προσεγγίσεις του υλικού πολιτισμού, το μουσείο επέλεξε τη θεματική παρουσίαση όψεων του Βυζαντίου, έδωσε έμφαση στον κοινωνικό του ρόλο και προσπάθησε να είναι ουσιαστικά και όχι τυπικά ανοιχτό στο κοινό (Κωνσταντίνος, 2007: 7 και 10). Το ΒΧΜ σήμερα προτείνει μέσω της μουσειακής εκπαίδευσης πολλαπλές αναγνώσεις του υλικού πολιτισμού, προσπαθεί να προσφέρει στις διαφορετικές κατηγορίες κοινού τα κατάλληλα ερμηνευτικά εργαλεία για την κατανόηση των εκθεμάτων, απευθύνεται σε διαπολιτισμικές ομάδες (Γκότσης, 2011: 60). Η προσέγγιση αυτή καταδεικνύει ένα παράδειγμα καλής πρακτικής από την πλευρά του ΒΧΜ, δείχνει δηλαδή πώς μπορεί ένα μουσείο να αναδείξει την πολιτιστική κληρονομιά και ταυτόχρονα να ακολουθεί σύγχρονες προσεγγίσεις ώστε να είναι φιλικό στο κοινό του.

5.2 Στην αίθουσα Α΄

---

⁸Η φράση προέρχεται από τον τίτλο του άρθρου του Δ. Κωνσταντίνου το 2007, τότε διευθυντή του ΒΧΜ, που παρουσιάζει το σκεπτικό της επανέκθεσης των συλλογών του ΒΧΜ.

Λόγω του ότι η έκθεση αναπτύσσεται στις αίθουσες που βρίσκονται περιμετρικά της κεντρικής αίθουσας συνεδριάσεων της Παλαιάς Βουλής, ο επισκέπτης είναι υποχρεωμένος να τις επισκεφτεί διαδοχικά ακολουθώντας μία συγκεκριμένη γραμμική πορεία. Η διάταξη αυτή δεν επιτρέπει εναλλακτικές διαδρομές που θα ενθάρρυναν ένα πιο διερευνητικό μοντέλο επίσκεψης (Hillier & Tzortzi, 2012: 403). Ο επισκέπτης βλέπει με τη σειρά κάθε αίθουσα, τα εκθέματα της οποίας αντιπροσωπεύουν μία χρονική περίοδο του ελληνισμού και συγκροτούν, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, μία αφήγηση με άξονα τον χρόνο που αντικατοπτρίζει την πορεία του έθνους. Υποβάλλεται, έτσι, στον επισκέπτη τόσο η εξέλιξη του έθνους στον χρόνο όσο και η αδιάσπαστη συνέχειά του. Η έκθεση των αντικειμένων ακολουθεί, ούτως ή άλλως, μία χρονολογική ταξινόμηση, που προϋποθέτει τη γραμμική σειρά. Στο σημείο, όμως, αυτό και στην αρχή της έκθεσης, είναι ιδιαιτέρως εμφανής. Η παρουσίαση δηλαδή της σύνδεσης του Βυζαντίου με την ιστορία του νεότερου Ελληνισμού είναι ευκρινέστατη και αδιαπραγμάτευτη, χωρίς να αφήνεται περιθώριο για διαφορετική προσέγγιση. Έτσι, μετά τον πρώτο διάδρομο και την αναφορά στο «τέλος του Βυζαντίου», τα εκθέματα της πρώτης κυρίως αίθουσας του Μουσείου αναφέρονται στη μεταβυζαντινή περίοδο του ελληνισμού και αυτά θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

Η αίθουσα περιέχει αντικείμενα που καλύπτουν τη χρονική περίοδο από τον 13^ο έως τον 15^ο αιώνα. Το εισαγωγικό κείμενο ενημερώνει τον επισκέπτη με συντομία για τα γεγονότα που οδήγησαν στη Λατινοκρατία και στην Τουρκοκρατία στον ελληνικό χώρο. Ως λόγος της οριστικής παρακμής του Βυζαντίου, εκτός από τη «συνεχή πίεση των Λατίνων και των Τούρκων», αναγνωρίζεται «η εσωτερική αποσάθρωση». Στην τελευταία, όμως, παράγραφο του κειμένου διατυπώνεται η άποψη πως «σε όλο αυτό το διάστημα των ταραγμένων αιώνων ο ελληνισμός αγωνίστηκε για την ύπαρξη και τη συνοχή του και κατόρθωσε όχι μόνο να επιβιώσει αλλά και να δημιουργήσει τους όρους για την αναγέννησή του, εθνική και πνευματική, στους επόμενους αιώνες». Παρατίθεται εδώ η ρητορική της εθνικής ιστοριογραφίας σχετικά με τον αγώνα για την επιβίωση του έθνους, αλλά και για την «αναγέννηση» που θα έρθει μετά τους ταραγμένους αιώνες.

Ενδεικτικά εκθέματα της Λατινοκρατίας στην Ελλάδα είναι τα κράνη που βρίσκονται στην προθήκη 1 (αίθουσα Α'). Το κείμενο του Οδηγού του Μουσείου επιχειρεί ενδεχομένως μία σύνδεσή τους με την αρχαία Ελλάδα αναφέροντας πως

«μερικά από αυτά θυμίζουν αρχαίες ελληνικές περικεφαλαίες» και βρέθηκαν σε μία κρύπτη του φρουρίου της Χαλκίδας που είναι «αρχαιότατη πόλη» (Οδηγός του Μουσείου, 1994: 17-18). Οι αναφορές ίσως αποσκοπούν στο να υποδηλώσουν τη συνέχεια του ελληνισμού ανάμεσα σε δύο σημαντικές περιόδους: την αρχαιότητα και τα νεότερα χρόνια, συνέχεια που δεν διαταράσσεται ούτε σε αυτή τη μεταβατική περίοδο της Λατινοκρατίας κατά την οποία ο ελλαδικός χώρος βρίσκεται υπό κατοχή. Ταυτόχρονα, η έμμεση αναφορά στο «συμβολικό κεφάλαιο» (Hamilakis & Yalouri, 1996: 119) της αρχαιότητας προσδίδει κύρος στα αντικείμενα των νεότερων χρόνων.

Η πρώτη αίθουσα περιλαμβάνει ακόμα πανοπλίες, ακόντια, αιχμές βελών, πυροβόλα συμπληρώνοντας την αναφορά στον οπλισμό της προεπαναστατικής περιόδου. Τοποθετημένος ακριβώς απέναντι από την είσοδο της αίθουσας βρίσκεται ο ζωγραφικός πίνακας που απεικονίζει τη ναυμαχία της Ναυπάκτου, έργο του 16^{ου} αιώνα. Στη λεζάντα αναφέρονται οι «ενωμένες χριστιανικές δυνάμεις που νίκησαν τον οθωμανικό στόλο σε μία από τις περιφημότερες ναυμαχίες της παγκόσμιας ιστορίας», και υπογραμμίζεται ο ρόλος της θρησκείας ως στοιχείου ταυτότητας και αντιπαράθεσης στη διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας στον ελλαδικό χώρο.

Η ορθόδοξη Εκκλησία στα Βαλκάνια πράγματι συνέβαλε στη διατήρηση της χριστιανικής εθνικής ταυτότητας υπό την οθωμανική εξουσία, καθώς θεσμοποίησε και διασφάλισε τη διάκριση των χριστιανών υπηκόων από τους μουσουλμάνους δυνάστες τους. Η διάκριση αυτή όμως είχε θρησκευτικό και όχι εθνικό περιεχόμενο (Κιτρομηλίδης, 1999: 105). Ο επισκέπτης έχει μόλις πριν λίγο διαβάσει στο εισαγωγικό κείμενο πώς ο ελληνισμός πέτυχε την επιβίωσή του κατά τη Λατινοκρατία και την Τουρκοκρατία και η αναφορά στις συγκρούσεις μεταξύ Ευρωπαίων Χριστιανών και Οθωμανών προκαλεί σύγχυση.

Η ταύτιση των Ελλήνων με τους άλλους Ευρωπαίους και η διάκρισή τους από τους Τούρκους αποτέλεσε συστατικό στοιχείο του ελληνικού εθνικού κινήματος. Οι Τούρκοι ήταν αλλόθρησκοι και αλλόγλωσσοι, ξένοι προς τους Έλληνες αλλά και την Ευρώπη. Όμως, η ταύτιση των ελληνόφωνων χριστιανών ορθόδοξων πληθυσμών με τους ετερόδοξους Ευρωπαίους είναι εξίσου προβληματική (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2006: 45-46).

Στο ίδιο πλαίσιο, η επεξηγηματική πινακίδα στον τοίχο αλλά και ο Οδηγός του Μουσείου στρέφουν την προσοχή του αναγνώστη-επισκέπτη στο «ευχαριστήριο

αφιέρωμα των νικητών προς τους προστάτες αγίους που παρουσιάζονται μέσα στη δόξα τους, τη χρυσή ζώνη που στεφανώνει την εικόνα» (Οδηγός του Μουσείου, 1994: 21), αναμιγνύοντας την έννοια της θρησκευτικής πίστης (ανεξαρτήτως δόγματος) με τη στρατιωτική νίκη και την αναχαίτιση του οθωμανικού επεκτατισμού. Τουλάχιστον για την Ελλάδα η ιστοριογραφία του 19^{ου} αιώνα, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω (Ενότ. 1.2), θεώρησε την ορθοδοξία ως το κύριο συνεκτικό στοιχείο της ελληνικής εθνικής ταυτότητας από τον Μεσαίωνα και εξής. Η ορθοδοξία και η πατρίδα συμφύρονται στην έννοια του ελληνικού έθνους (Καραμανωλάκης, 2011α: 96) και αυτή η άποψη λανθάνει εδώ. Μία άλλη ερμηνευτική προσέγγιση, θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί καλύτερα τη δύναμη του έργου ως ιστορικής μαρτυρίας. Θα μπορούσε να τονιστεί, παραδείγματος χάριν, η ανάγκη αλλά και η ελπίδα των ορθόδοξων υπηκόων του Σουλτάνου, για βοήθεια από τη χριστιανική Ευρώπη.

Στην αίθουσα Α' ο επισκέπτης μπορεί επίσης να δει την προσωπογραφία του Γεώργιου Καστριώτη Σκεντέρμπεη (Εικ. 9), ο οποίος ήταν «τιμαριούχος της περιοχής της Ηπείρου στη σημερινή Αλβανία και αντιστάθηκε στην επέκταση των Οθωμανών το 15^ο αιώνα», όπως μας πληροφορεί η λεζάντα. Η «παρουσία» του εθνικού ήρωα της Αλβανίας στο σημείο αυτό της έκθεσης ίσως εξηγείται από το γεγονός ότι η δράση του (15^{ος} αιώνας) εντάσσεται στο χρονικό πλαίσιο της ενότητας αυτής. Από την άλλη πλευρά, όμως, η παρουσίασή του είναι υπερβολικά ουδέτερη και μένει μετέωρη, καθώς ο επισκέπτης δεν αντιλαμβάνεται τη σημασία της (η λέξη τιμαριούχος δεν ερμηνεύεται) και η απορία του (γιατί χρειαζόταν η αναφορά στον συγκεκριμένο τιμαριούχο;) παραμένει αναπάντητη. Το Μουσείο δεν εμβαθύνει στη δράση του και δεν αναφέρει την αναγνώρισή του ως «εθνικού ήρωα» της γειτονικής Αλβανίας, όπως και τις έριδες για την καταγωγή του, ενώ αφήνει επίσης συγκεχυμένα τα εδαφικά όρια της επικράτειάς του («στην περιοχή της Ηπείρου στη σημερινή Αλβανία»).

Το γεγονός μπορεί να ερμηνευτεί από την αντίληψη ότι ο ήρωας του «άλλου» πρέπει να μείνει στο σκοτάδι, αντίληψη που συνδέεται με τον 19^ο αιώνα, οπότε σημειώνεται μια αλλαγή στην εικόνα του «άλλου», ο οποίος συνδέεται πλέον με την εθνική ομάδα και όχι με τη θρησκεία (Κωνσταντοπούλου, 1999: 17). Επιπλέον, εξαιτίας των αλληλοσυγκρουόμενων εθνικισμών (Κιτρομηλίδης, 1999:58) που αναδύονταν στα Βαλκάνια αυτή την περίοδο, ο «άλλος» πρέπει να αντιμετωπιστεί τουλάχιστον με επιφυλακτικότητα, καθώς προβάλλει διεκδικήσεις για εθνική

συγκρότηση που ίσως έρχονται σε αντιπαράθεση με τις εθνικές διεκδικήσεις των «δικών μας ηρώων».

Τα μουσεία αποσκοπούν στην αναπαραγωγή μιας στεγανής ιστορίας και οι ιστορικές τους αφηγήσεις αναγνωρίζονται από την κοινή γνώμη (Νάκου, 2009: 102-103). Η εκθεσιακή πρακτική του ΕΙΜ, χωρίς να ξεφεύγει από αυτόν τον κανόνα, απηχεί ιδεολογήματα της εποχής της ίδρυσής του, τα οποία εξυπηρετούσαν συγκεκριμένες απαιτήσεις, όπως προαναφέρθηκε (βλ. Ενότ. 1.3). Στο πλαίσιο μίας πιο σύγχρονης προσέγγισης, στην περίπτωση του Σκεντέρμπεη, θα μπορούσε να γίνει μία αναφορά όχι μόνο στην προσωπικότητα και στις επιτυχίες του, αλλά και στο ιστορικό πλαίσιο και στην έννοια των εθνοτικών ταυτοτήτων και των εθνοτικών ομάδων, αποτελώντας ένα παράδειγμα αναγνώρισης από πλευράς ΕΙΜ στις ικανότητες των ανθρώπων που εξέφρασαν τη συλλογικότητα άλλων λαών. Αυτό θα ήταν, επιπλέον, σύμφωνο με το τέταρτο κριτήριο αξιολόγησης της Serrell, το οποίο εξετάζει κατά πόσο μία έκθεση είναι εποικοδομητική. Σύμφωνα με αυτό θα πρέπει η έκθεση να απηχεί μηνύματα πανανθρώπινα και να μην αποφεύγει τη διαπραγμάτευση αμφιλεγόμενων ζητημάτων.

5.3 Στην αίθουσα Β΄

Ακολουθείται η χρονολογική παράθεση των εκθεμάτων, όπως προαναφέρθηκε, κι έτσι η αίθουσα Β΄ περιέχει κειμήλια από την ελληνική ιστορία του 18^{ου} και της πρώτης εικοσαετίας του 19^{ου} αιώνα. Ο τίτλος του εισαγωγικού κειμένου, που βρίσκεται στην είσοδο της αίθουσας, είναι «Η αφύπνιση της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων (1670-1821)» και στο κείμενο διαβάζουμε ότι η αποσταθεροποίηση των δομών της οθωμανικής αυτοκρατορίας «επέτρεψε την ανάπτυξη των δυνάμεων του Ελληνικού Έθνους». Στη συνέχεια, το κείμενο αναφέρει –σχηματικά και απλουστευτικά– τους παράγοντες εκείνους που διατήρησαν «άσβεστη» την εθνική συνείδηση και καλλιέργησαν την ιδέα της εθνικής ενότητας, ενώ στον Οδηγό του Μουσείου (σελ. 23) υιοθετείται ο θρησκευτικής προέλευσης μεταφυσικός όρος «ανάσταση» του Γένους.

Η έννοια της «εθνικής αφύπνισης» εντάσσεται στην προσπάθεια των ιστορικών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης να προικίσουν τα κράτη τους με μακρά

ιστορία εθνικότητας και αισθητής εθνικής παρουσίας πριν από την επίτευξη κρατικής υπόστασης, γράφει ο Κιτρομηλίδης (1999: 55) συγκαταλέγοντας μέσα σε αυτούς τους ιστορικούς τον Κ. Παπαρρηγόπουλο για την περίπτωση της Ελλάδας. Για το έργο του και το αφηγηματικό σχήμα που καθιέρωσε έγινε λόγος παραπάνω (βλ. Ενότ. 1.3). Εδώ πρέπει μόνο να σημειώσουμε πως η υιοθέτηση της αντίληψης αυτής και του αντίστοιχου λεξιλογίου («αφύπνιση του έθνους», «Γένος», «ανάσταση») από το Μουσείο στηρίζει υπόρρητα ένα συγκεκριμένο θεωρητικό πλαίσιο και συμβάλλει στην αναπαραγωγή του παραδοσιακού εθνικού αφηγήματος σύμφωνα με τα προτάγματα της εθνικής ιστοριογραφίας.

Οι παράγοντες που συνέβαλαν στη διατήρηση της εθνικής ενότητας, όπως αναφέρεται στο κείμενο του Μουσείου, είναι ο θεσμός των κοινοτήτων, ο κλεφταρματολισμός, η ελληνική γλώσσα, η ορθόδοξη θρησκεία και η παράδοση. Οι παράγοντες αναφέρονται χωρίς να αναλύονται, χωρίς να εξηγείται ο τρόπος με τον οποίο συνέβαλαν οι παράγοντες αυτοί στην εθνική ενότητα και κυρίως χωρίς να ορίζεται ακριβώς η σημασία τους (τι σημαίνει π.χ. «παράδοση» για τον κάτοικο του ελλαδικού χώρου στα τέλη του 18^{ου} αιώνα;).

Ιδιαίτερος για την έννοια της «παράδοσης», θα μπορούσε να αναφερθεί ότι ο Hobsbawm (2004: 9-10) κάνει λόγο για επινοημένες παραδόσεις, εννοώντας ένα σύνολο πρακτικών οι οποίες επιδιώκουν να ενσταλάξουν ορισμένες αξίες και κανόνες συμπεριφοράς μέσω της επανάληψης, γεγονός που αυτόματα συνεπάγεται τη συνέχεια με το παρελθόν. Για ποιες παραδόσεις γίνεται λόγος εδώ δεν διευκρινίζεται, ούτε προσδιορίζεται γεωγραφικά η έκταση εντός της οποίας διασφαλίστηκε η εθνική ενότητα.

Παρατίθενται, επιπλέον, ομογενοποιημένες κάποιες κοινωνικές ή επαγγελματικές ομάδες (Φαναριώτες, Έλληνες της Διασποράς, Διδάσκαλοι του Γένους), οι οποίες εμφανίζονται να παίζουν έναν ομοιόμορφο αλλά διακριτό ρόλο στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης αποστολής, της ανάκτησης δηλαδή της ελευθερίας του Γένους.

Οι Φαναριώτες συγκεκριμένα αναφέρονται ως μία από τις ισχυρές δυνάμεις του Ελληνικού Έθνους, η οποία προστάτευε τους Ορθόδοξους Χριστιανούς και στήριζε την πολιτισμική υπόσταση των υποδούλων (Οδηγός του Μουσείου, 1994: 24). Οι προσωπογραφίες Φαναριωτών ηγεμόνων που διακοσμούν περιμετρικά την

αίθουσα αυτή και τα προσωπικά τους αντικείμενα, όπως όπλα, σφραγίδες, ρολόγια, κ.λπ. προσπαθούν να δώσουν πληροφορίες και να ανασυστήσουν την εικόνα του κύρους και της ευμάρειας που γνώριζαν τα μέλη της τάξης αυτής.

Οι Βερέμης και Κολιόπουλος (2006: 36) τους παρουσιάζουν ως μία ηγετική ομάδα των Ελλήνων της Τουρκοκρατίας. Αναφέρουν πως πρόκειται για μια ιδιότυπη αριστοκρατία με μεγάλη εξουσία, την οποία αποκτούσαν, όπως και οι ιεράρχες, με πλειοδοσία αργυρίου. Ήταν όργανα της κεντρικής εξουσίας, απόλυτα εξαρτημένοι από αυτήν, λογοδοτούσαν δε για τις πράξεις τους στον Σουλτάνο. Αυτή η παράμετρος, η θέση δηλαδή της φαναριώτικης αριστοκρατίας στην περίοδο της Τουρκοκρατίας και η συσχέτιση των αξιωμάτων τους με την εύνοια του Σουλτάνου, αποσιωπάται. Τα αντικείμενα των Φαναριωτών παρουσιάζουν οπωσδήποτε μια προσωπική πτυχή τους. Οι αυστηρές προσωπογραφίες τους, από την άλλη, δίνουν μια εικόνα στον επισκέπτη για τον άνθρωπο πίσω από το όνομα. Όμως, τόσο τα αντικείμενα όσο και τα πορτρέτα είναι αποκομμένα από τα συμφραζόμενά τους, οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά, και δεν εντάσσονται σε ένα ενιαίο ερμηνευτικό σύνολο.

Η προσπάθεια που γίνεται πάντως από το Μουσείο ενέχει μία αντίφαση: ενώ επιχειρείται ενός είδους προσωποκεντρική προσέγγιση μέσω των προσωπικών αντικειμένων και των προσωπογραφιών των Φαναριωτών, εντούτοις αυτοί παρουσιάζονται ως ομοιογενής ομάδα. Αν δεχτούμε ότι «τα φτιαγμένα ή επιλεγμένα από τον άνθρωπο αντικείμενα αντανακλούν, συνειδητά ή ασυνείδητα, έμμεσα ή άμεσα, τις αντιλήψεις των ανθρώπων που τα παρήγγειλαν, τα κατασκεύασαν, τα αγόρασαν, ή τα χρησιμοποίησαν» (Μπούνια & Νικονάνου, 2008: 71), θα μπορούσαν στην προκειμένη περίπτωση, τα αντικείμενα ενταγμένα σε σύνολα να αφηγηθούν ιστορίες ανθρώπων.

Στην ίδια αίθουσα υπάρχουν αναφορές μέσω συγκεκριμένων εκθεμάτων, π.χ. των όπλων του Αλή Πασά, ελαιογραφιών που αποδίδουν σκηνές από την επαναστατική δράση του Λάμπρου Κατσώνη, προσωπικών αντικειμένων του Κοραή, της Χάρτας του Ρήγα και διαφόρων ενθυμίων των Ελλήνων της Διασποράς, σε όλους όσοι προεπαναστατικά συνέβαλαν στο να διατηρηθεί «άσβεστη η εθνική συνείδηση του υποδούλου Ελληνισμού» και «εξέφραζαν τον άσβεστο πόθο του Γένους για την αποτίναξη του βάρβαρου ζυγού» (Οδηγός του Μουσείου, 1994: 29).

Αρκετές πληροφορίες δίνονται για τη δραστηριότητα του Ρήγα τόσο στη λεζάντα για τη Χάρτα του όσο και στο κείμενο του Οδηγού του Μουσείου, όπου αναφέρεται πως ο Ρήγας οραματίστηκε την ελεύθερη ελληνική χερσόνησο «εμπνευσμένος από την αρχαία ελληνική παράδοση». Εν τούτοις, δεν γίνεται κάποια αναφορά στην επαναστατική έκκληση του Ρήγα Βελεστινλή προς τις υποτελείς εθνότητες των Βαλκανίων και της Μικράς Ασίας, χωρίς να εξαιρούνται οι Μουσουλμάνοι, για ξεσηκωμό κατά του οθωμανικού δεσποτισμού (Κιτρομηλίδης, 1999: 64). Αντ' αυτού προτιμάται η θρησκευτικής προέλευσης λέξη «πρωτομάρτυρας» με την οποία χαρακτηρίζεται ο Ρήγας στη λεζάντα, εξαιτίας της πρόωρης θανάτωσής του, πριν ακόμα ξεκινήσει ο Αγώνας για την ελευθερία.

Η προσωπογραφία του – μαζί με αυτή του Υψηλάντη – βρίσκεται πάνω ακριβώς από την πόρτα ανάμεσα στις αίθουσες Β' και Γ' σε μεγαλύτερο ύψος από το οπτικό πεδίο του επισκέπτη, πράγμα που τον τοποθετεί και συμβολικά σε ξεχωριστή θέση από τους υπόλοιπους εικονιζόμενους Φαναριώτες στην προετοιμασία της επανάστασης. Γενικά, οι προσωπογραφίες στο ΕΙΜ (βλ. και στη συνέχεια Ενότ. 5.4) δεν είναι τοποθετημένες στο ύψος των ματιών (Dean, 1994: 43), πράγμα που θα ικανοποιούσε ταυτόχρονα το κριτήριο περί άνεσης στην έκθεση που υιοθετεί η Serrell. Η επιλογή αυτή ίσως στοχεύει στο να παρουσιαστούν οι εικονιζόμενοι απόμακροι και σεβάσμιοι.

Μέρος της αίθουσας Α' αφιερώνεται, όπως είναι φυσικό, στη Φιλική Εταιρεία που, ως μυστική οργάνωση, προετοίμασε την Επανάσταση. Η σημαία με τα σύμβολά της προβάλλει επιβλητική, εξαιτίας του μεγέθους αλλά και της θέσης της, καθώς είναι αναρτημένη ψηλά στον τοίχο της αίθουσας. Στην προθήκη 3 υπάρχουν ο σταυρός και το κερί στα οποία ορκίζονταν τα μέλη της Φιλικής και τα οποία χαρακτηρίζονται ως «ιερά κειμήλια» (Οδηγός του Μουσείου, 1994: 31), παραπέμποντας σε έναν χώρο λατρείας του εθνικού παρελθόντος (Καραμανωλάκης, 2011β: 280). Η άμεση σύνδεση της απελευθέρωσης με τη θρησκεία και τα σύμβολά της είναι φανερή εδώ. Το κυρίαρχο σύμβολο του σταυρού επανέρχεται στη σημαία της Φιλικής και στα «εφοδιαστικά» έγγραφα, ενώ στην ελαιογραφία του Δ. Τσόκου εικονίζεται ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης να ορκίζεται στο Ευαγγέλιο μέσα «σε κατανυκτική ατμόσφαιρα», φράση με εξίσου θρησκευτική βαρύτητα.

Αυτή είναι μία από τις αναφορές του ΕΙΜ με όρους θρησκευτικούς. Ο Χαμηλάκης (2012: 64-65) αναφέρει ότι οι αρχαιότητες στην Ελλάδα έχουν καταστεί μία ιεροποιημένη οντότητα και κάνει λόγο για κοσμική θρησκεία. Αν και τα μουσεία ανήκουν στο πεδίο της κοσμικής γνώσης, όχι μόνο εξαιτίας των επιστημονικών καταβολών τους, αλλά και γιατί διατηρούν την επίσημη πολιτιστική μνήμη της κοινωνίας μέσα στην οποία βρίσκονται, αρκετές θρησκευτικού τύπου τελετές γίνονται στους χώρους τους (Duncan, 1995: 8). Ομοιότητες με το θρησκευτικό τελετουργικό και αναφορά στο θρησκευτικό συναίσθημα γίνεται σε αρκετές περιπτώσεις στο ΕΙΜ. Όροι όπως «πτώση», «θάνατος», «ανάσταση» που είναι κοινοί στη χριστιανική παράδοση έχουν σημαντικό ρόλο στην αφήγηση του Μουσείου αλλά και στην εθνική αφήγηση (Catapoti, 2011: 148). Η ερμηνευτική προσέγγιση που επιλέγει το μουσείο, παραδείγματος χάριν, για την προσωπικότητα του Ρήγα όταν χρησιμοποιεί τον όρο «πρωτομάρτυρας» (Βλ και παρακάτω Ενότητα 5.4. όπου αναφέρεται ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ ως «εθνομάρτυρας») δείχνει τη σχέση με τη θρησκεία που θέλει να υπογραμμίσει. Το αίσθημα της ιερότητας μεταφράζεται στο Μουσείο με κοσμικούς όρους (Pearce, 2002: 160).

Συνεχίζοντας, κάτω από το πορτρέτο Αλέξανδρου Υψηλάντη το κείμενο πληροφορεί τον επισκέπτη ότι εικονίζεται ο «ηγέτης της Φιλικής Εταιρείας και αρχηγός της ελληνικής Επανάστασης το 1821», χωρίς να γίνεται αναφορά στο ότι αρχικά είχε προσφερθεί η αρχηγία από τους Φιλικούς στον Ιω. Καποδίστρια ο οποίος δεν την αποδέχτηκε και με πλάγια υπόδειξή του έκανε τους Φιλικούς να στραφούν προς τον άλλο επιφανή Έλληνα στην υπηρεσία της Ρωσίας, τον Αλέξανδρο Υψηλάντη (Δεσποτόπουλος, 1975: 13). Ενδεχομένως είναι μια επουσιώδης πληροφορία που ίσως βάραινε το κείμενο και κούραζε τον επισκέπτη. Από την άλλη πλευρά, όμως, θα μπορούσε να λειτουργήσει και ως έμμεση και χρήσιμη αναφορά, που θα αποκάλυπτε πως οι πρωταγωνιστές των ιστορικών γεγονότων δεν προχωρούν πάντα με βεβαιότητες και αλάνθαστες επιλογές. Κάνουν λάθη, απογοητεύονται, προσπαθούν ξανά (όπως στην προκειμένη περίπτωση ο Ξάνθος που δοκίμασε δύο φορές να μεταπείσει τον Καποδίστρια [Δεσποτόπουλος, 1975: 13]), λειτουργούν δηλαδή με ανθρώπινες αδυναμίες. Αντίθετα, η αποσιώπηση τέτοιου είδους περιστατικών, ίσως στοχεύει στο να εμφανίσει τους Έλληνες ως ένα αρραγές σύνολο, στο οποίο υποτάσσει ο καθένας την ατομική του βούληση και τις τυχόν σκοπιμότητές

του, προκειμένου να επιτευχθεί ο κοινός σκοπός. Έτσι, κάθε διαφωνία ή αμφισβήτηση αντιμετωπίζεται με επιφυλακτικότητα.

Η ιστοριογραφία δεν καταγράφει, όπως είναι φυσικό, τους Έλληνες εμπόρους, τους ιεράρχες, τους λογίους ως ένα ομογενοποιημένο και συμπαγές σύνολο που είχε κοινό στόχο την απελευθέρωση της πατρίδας από τον οθωμανικό ζυγό. Από τις βασικές διαπιστώσεις της ιστορικής έρευνας είναι ότι οι μεγάλοι Έλληνες έμποροι αντιμετώπισαν την κίνηση για ελευθερία και εθνική ανεξαρτησία με αμηχανία ή και με εχθρότητα. Επιπλέον, η Φιλική Εταιρεία στελεχώθηκε αρχικά από νέους εμπόρους, αδημιούργητους ή και αποτυχημένους, που οδηγήθηκαν σε αυτήν από πατριωτικά κίνητρα ως επί το πλείστον και σε ορισμένες περιπτώσεις από καιροσκοπισμό. Οι λόγιοι από την άλλη είχαν από την αρχή εκφράσει τις επιφυλάξεις τους γιατί ήταν πεπεισμένοι πως η ελληνική κοινωνία της εποχής δεν διέθετε τη μόρφωση και την παιδεία που απαιτούνταν για να ευδοκιμήσει ένα φιλελεύθερο καθεστώς (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2006: 39).

Στο ΕΙΜ, λοιπόν, προκρίνεται η συγκεκριμένη εκθεσιακή πρακτική που περιγράφηκε παραπάνω. Αυτή η επιλογή έχει ως αποτέλεσμα την ομαδοποίηση ανθρώπων, στάσεων και συμπεριφορών, η οποία δεν ενθαρρύνει τον κριτικό αναστοχασμό ούτε οδηγεί στη βαθύτερη γνώση των οικονομικών και κοινωνικών δομών και των παραγόντων εκείνων που συνέβαλαν στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας.

5.4. Στην αίθουσα Γ΄

Στις επόμενες αίθουσες (Γ΄-Ζ΄) παρουσιάζεται η Ελληνική Επανάσταση από την κήρυξή της μέχρι τη ναυμαχία του Ναυαρίνου (1821-1827). Η Επανάσταση εικονοποιείται για τον επισκέπτη μέσα από προσωπογραφίες αγωνιστών και φιλελλήνων, όπλα, προσωπικά αντικείμενα, ζωγραφικά και χαρακτηριστικά έργα που αποδίδουν μάχες ή ναυμαχίες.

Ιδιαίτερως, τα πορτρέτα αγωνιστών, φιλελλήνων, πολιτικών, εκπροσώπων της Εκκλησίας, (όπως και των Φαναριωτών στην αίθουσα Β΄, βλ. σχετικά Ενότ. 5.3) καταλαμβάνουν μεγάλο τμήμα των τοίχων του μουσείου, στις αίθουσες και στους διαδρόμους. Τα πορτρέτα αποτελούν μια ιδιαίτερη κατηγορία εκθεμάτων, αναφέρει η Jordanova (2006, στο Stefanou, 2008: 232) γιατί προορίζονται να ικανοποιήσουν

διάφορες ομάδες ανθρώπων: τον καλλιτέχνη, τον αρχικό κάτοχο, τους θαυμαστές του πορτρέτου την εποχή που αυτό δημιουργήθηκε, όπως επίσης και τους θαυμαστές του στη σύγχρονη μουσειακή του έκθεση. Η απεικόνιση στο μουσείο ερεθίζει την όραση και τη φαντασία συχνά εξιδανικεύοντας και αισθητικοποιώντας το παρελθόν.

Στην αίθουσα Γ΄ οι προσωπογραφίες όσων πήραν μέρος στον Αγώνα δεν παρατάσσονται με κάποια ιεραρχία, όπως αναφέρεται ότι συνέβη με τη διαδοχή των πορτρέτων των αγωνιστών στην πρώτη έκθεση «μνημείων του Ιερού Αγώνος» (Καραμανωλάκης, 2010: 281). Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται, όπως θα αναφέρουμε παρακάτω, στον αρχιστράτηγο Κολοκοτρώνη. Μία ξεχωριστή προθήκη περιλαμβάνει τα όπλα του Γ. Καραϊσκάκη με το όνομά του και χαρακτηριστικά αποδίδουν τη μορφή και σκηνές από τη δράση του. Αυτό, όμως, παρατηρείται και για άλλους γνωστούς ή λιγότερο γνωστούς αγωνιστές και δεν μπορεί να γίνει λόγος για κάποιου είδους αξιολογική ταξινόμηση.

Ομάδες που συμμετείχαν στον Αγώνα, όπως Αρματολοί και Σουλιώτες παρουσιάζονται στον Οδηγό του Μουσείου (1994: 37) με ιδιαίτερα δυνατές και φορτισμένες φράσεις, όπως «ηρωικοί», «ένδοξοι αγωνιστές-ήρωες του '21», «αδούλωτοι». Η χρήση παρόμοιου λεξιλογίου εξιδανικεύει τους πρωταγωνιστές των γεγονότων και επιβεβαιώνει τις αξίες της ανδρείας και της γενναιότητας (Cataroti, 2011: 149).

Στην αίθουσα Γ΄ εκτίθενται ακόμα οκτώ πίνακες που έγιναν από το 1836-1839 «κατά στοχασμόν και έμπνευση» του στρατηγού Μακρυγιάννη από τον αγιογράφο Π. Ζωγράφο. Ο στρατηγός περιέγραψε στον καλλιτέχνη τις μάχες του Αγώνα «με σκοπό να γνωρίσουν εικονογραφικά οι Έλληνες τα στρατιωτικά γεγονότα της Επανάστασης του 1821». Είναι ενδιαφέρουσα η αντίληψη ότι χρειάζεται μια εικονογράφηση των γεγονότων για να τα γνωρίσουν όσοι δεν συμμετείχαν και για να λειτουργήσουν ως διδάγματα στους νεότερους. Ο Μακρυγιάννης εξάλλου διακατεχόταν από ένα τέτοιο είδος διδακτισμού.

Από την άλλη, μία εικόνα γίνεται σύμβολο και τυποποιείται στη συλλογική μνήμη χωρίς απαραίτητα να είναι ακριβής και τεκμηριωμένη. Άλλωστε, ο Μακρυγιάννης στις περισσότερες από τις μάχες που «υπαγόρευσε» δεν συμμετείχε προσωπικά. Άρα, οι δημιουργίες στόχευαν περισσότερο στην αποτύπωση των ανδραγαθημάτων των Ελλήνων και στην τόνωση του φρονήματος κατά τα

μετεπαναστατικά χρόνια παρά στην πιστή καταγραφή της πραγματικότητας, σύμφωνα και με το πνεύμα του ρομαντισμού της εποχής.

Ενδιαφέρον από αυτή την άποψη παρουσιάζει η σειρά συνθέσεων με γεγονότα από τον Αγώνα και με προορισμό τους βασιλιάδες και πρέσβεις των «προστάτιδων» δυνάμεων της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας, που τύπωσε στην Ιταλία το 1839 ο Αλ. Ησαΐας και εκτίθενται στην αίθουσα Δ΄. Η προσπάθεια αυτή είχε στόχο να κάνει γνωστά τα γεγονότα της Επανάστασης στους Ευρωπαίους και να απευθυνθεί στα φιλελληνικά τους αισθήματα. Το γεγονός ότι τυπώνονται στη Βενετία, όπου υπήρχε ισχυρή ελληνική παροικία και ελληνικά τυπογραφεία (Beaton, 1996: 54), δείχνει την πρόθεση των Ελλήνων να γνωστοποιήσουν τον Αγώνα τους για Ανεξαρτησία, να συγκινήσουν τους Ευρωπαίους και ίσως να ζητήσουν τη συνδρομή τους για το νεοσύστατο κράτος. Παρόλο που εκτίθενται τα έργα αυτά, δεν πλαισιώνονται ερμηνευτικά ώστε να δοθούν κάποιες σχετικές πληροφορίες (πότε ακριβώς έγινε, από ποιους, με ποιον σκοπό, τι αποτέλεσμα είχε;).

Οι συμβολισμοί, όμως, που περικλείονται στα έργα αυτά και τα νοήματα που συμπυκνώνονται φαίνεται να είναι επιλεγμένα με τέτοιον τρόπο ώστε να έχουν τα επιθυμητά για τους επαναστατημένους Έλληνες αποτελέσματα: να ευαισθητοποιήσουν δηλαδή την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η αναπαράσταση της Καταστροφής του Δράμαλη (Εικ.10), καθώς οι στρατιές των Ελλήνων και των Οθωμανών παρουσιάζονται ανάμεσα σε αρχαία ερείπια. Διακρίνεται μία ελληνική σημαία με τον σταυρό στην άκρη του κονταριού της και στην πεδιάδα κόκκινες μικρές σημαίες οθωμανικές. Τα τρία βασικά στοιχεία του εθνικού αφηγήματος, τα ερείπια του αρχαίου ναού, η Ορθοδοξία που σηματοδοτεί τη βυζαντινή περίοδο και η σημαία που αντιπροσωπεύει το σύγχρονο κράτος συγκεντρώνονται σε ένα σύνολο σκιαγραφώντας αδρομερώς αλλά με σαφήνεια την εθνική συνέχεια, πριν καν η θεωρία της διατυπωθεί επισήμως.

«Το παράδοξο της επίκλησης της αρχαιότητας από το έθνος (παρά τη νεωτερικότητά του) αντανακλάται στο παράδοξο της ανάγκης ενός νεωτερικού έθνους για αρχαία ερείπια», σημειώνει ο Χαμηλάκης (2012: 319). Η συνειδητοποίηση από την πλευρά των Ελλήνων ότι δεν αρκούσε ο ένοπλος αγώνας, αλλά χρειαζόταν και η γνωστοποίησή του στις αυλές της Ευρώπης προερχόταν από την ανάγκη του νεοσύστατου κράτους για βοήθεια από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις. Το γεγονός, όμως,

ότι για την ικανοποίηση αυτής της ανάγκης χρησιμοποίησαν την υλική κληρονομιά ως συμβολικό και πολιτισμικό κεφάλαιο (Χαμηλάκης, 2012: 13), είναι ενδεικτικό της χρήσης που θα έχουν οι αρχαιότητες από τότε και στο εξής.

Κάτι ανάλογο θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς και για τη σημαία με το κεφάλι της Αθηνάς και με την ασπίδα με τη Μέδουσα που εκτίθεται σε προθήκη αριστερά και στο βάθος της ίδιας αίθουσας. Επιπλέον, μία από τις λιθογραφίες, έχει στο πάνω μέρος την επιγραφή «η δικαία απόφασις του Θεού» (Εικ. 11). Ο συνειρμός που επιβάλλεται στον θεατή του πίνακα είναι ότι ο Θεός αποφάσισε υπέρ της επικράτησης των Ελλήνων επί των εχθρών τους. Η θρησκευτική πίστη και πάλι μπλέκεται με την πολεμική επιτυχία και κατ' επέκταση με ένα πολιτικό αίτημα, όπως αυτό της εθνικής ανεξαρτησίας και της δημιουργίας κράτους. Μέσω όμως αυτής της ρητορικής το αίτημα φαντάζει δίκαιο και ταυτόχρονα αποκτά μια πνευματική διάσταση που εξυψώνει τους αγωνιστές και νομιμοποιεί τις πολεμικές τους ενέργειες.

Στο εισαγωγικό κείμενο της αίθουσας Γ' δίνονται με σαφήνεια και συντομία τα γεγονότα της περιόδου και αναφέρεται ότι ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ύψωσε σταυρό στην πλατεία Αγίου Γεωργίου στην Πάτρα και ευλόγησε τα όπλα (για τη σχέση θρησκείας και εθνικής συνείδησης, βλ. Ενót. 5.1). Αναφέρονται, ακόμα, οι προστριβές μεταξύ προκρίτων, στρατιωτικών, Φαναριωτών, εμπόρων, κλήρου και λαού που κατέληξαν το 1824 σε εμφύλια σύρραξη.

Είναι αξιοσημείωτο πως στην έκθεση δεν γίνεται καμία αναφορά στον εμφύλιο πόλεμο, ο οποίος ξέσπασε στη διάρκεια της Επανάστασης (Κατηφόρη, 1975α: 324 κ. εξ. και Κατηφόρη, 1975β: 353 κ. εξ.). Αναμφισβήτητα είναι ένα κενό που «αντιπροσωπεύει μεγάλες ιστορικές σιωπές» (Jenkinson, 1989: 145) καθώς δεν αναδεικνύονται οι τομές και οι ασυνέχειες. Τα Ιστορικά Μουσεία είναι συχνά προσανατολισμένα στην προβολή των ηρωικών στιγμών της εθνικής πορείας και στην ανάδειξη της «εθνικής ταυτότητας» (Χατζηνικολάου, 2010: 44). Στην Ελλάδα, παρόλο που το τοπίο της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι «κορεσμένο από κατάλοιπα λαμπρού παρελθόντος» (Χουρμουζιάδη, 2010: 82), απουσιάζουν στοιχεία που θα μπορούσαν να συνδεθούν με δυσάρεστα γεγονότα. Τα μουσεία αποφεύγουν να καταπιάνονται με αυτό που έχει καθιερωθεί να ονομάζεται «δύσκολη κληρονομιά» (Macdonald, 2010: 14) μέχρις ότου επέλθει μία κάποια ιδεολογική μετατόπιση, μέχρις ότου επιλυθούν τα ζητήματα αυτά ή μέχρις ότου κάποια επόμενη γενιά

ανθρώπων παύσει να τα θεωρεί ως ζωτικής σημασίας (Μαζαράκης-Αινιάν, 2012: 73).⁹

Από την άλλη μεριά, όταν αποφεύγεται η πολιτική κριτική και δεν τίγονται ζητήματα «τραυματικής μνήμης» (Κόκκινος, 2010: 19), είναι σαν να ευθυγραμμίζονται τα μουσεία με την κυρίαρχη αντίληψη, με τον πολιτισμό των νικητών (Jenkinson, 1989: 145). Ο εμφύλιος πόλεμος είναι μια τραυματική ανάμνηση (Whitmarsh, 2001: 6) αλλά η αποσιώπησή του από το Μουσείο δεν προσφέρει στη συμφιλίωση. Αντίθετα, το Μουσείο επιλέγοντας έναν αποστασιοποιημένο ρόλο, φαίνεται να αποφεύγει την αμφισβήτηση και τη διαμάχη και να ενδιαφέρεται για την αντικειμενικότητα και την παραγωγή μίας μοναδικής αφήγησης για τη διαφώτιση του κοινού (Jenkinson, 1989: 145). Με αυτόν τον τρόπο δεν καλύπτεται το τέταρτο κριτήριο αξιολόγησης της Serrell καθώς η έκθεση δεν διαπραγματεύεται σημαντικά ή αμφιλεγόμενα θέματα (βλ. και Ενότ. 5.4), ούτε προσφέρει μία ευκαιρία για διαφορετική προσέγγιση των γεγονότων και άρα ενδεχόμενη αλλαγή στάσεων και αντιλήψεων ώστε να γίνει η επίσκεψη περισσότερο επικοινωνιακή.

5.5 Στην αίθουσα Δ΄

Η αίθουσα Δ΄ είναι αφιερωμένη στα όπλα των αγωνιστών. Τα περισσότερα από τα όπλα ανήκαν σε επώνυμους ήρωες της Ελληνικής Επανάστασης και μέσω αυτών επιχειρείται μια ανασύσταση της προσωπικότητάς τους (βλ. σχετικά παρακάτω στην ίδια Ενότ.). Τονίζεται η πολεμική αρετή και ο ηρωισμός τους, αλλά δεν πληροφορούμαστε τίποτε σχετικό με τον χαρακτήρα τους και την προσωπικότητά τους. Για τα έργα ζωγραφικής που τους απεικονίζουν (Εικ. 12) μαθαίνουμε από τον Οδηγό του Μουσείου (1994: 115) ότι αποδίδουν πιστά τις φυσιογνωμίες τους, τις ενδυμασίες και την πολεμική τους εξάρτυση. Πράγματι, οι επίσημες ενδυμασίες με τις οποίες έχουν απαθανατιστεί και το σοβαρό ύφος των αγωνιστών αποπνέουν μια μεγαλοπρέπεια. Τα πορτρέτα τους που είναι πολλά και επιβλητικά, δεσπόζουν στην αίθουσα, καθώς κρέμονται σε μεγάλο ύψος και περιμετρικά. Το μόνο, όμως, που απομένει ως πληροφορία στον επισκέπτη του Μουσείου είναι πως «τα πορτρέτα των

---

⁹ όπου και σχετική συζήτηση για το συνέδριο που είχε διοργανωθεί στο Ελσίνκι τον Ιούνιο του 2011 με θέμα «Μουσεία και δύσκολη πολιτιστική κληρονομιά».

σημαντικότερων πολεμιστών που εκτίθενται φιλοτεχνήθηκαν κατά παραγγελία της ΙΕΕΕ στα τέλη του 19^{ου} αιώνα».

Καθώς ο επισκέπτης αφήνει πίσω του την αίθουσα Γ', το πρώτο σημείο που αντικρίζει καθώς εισέρχεται στην αίθουσα Δ' είναι μία εσοχή στον απέναντι τοίχο, η οποία, εξαιτίας του φωτισμού και της περιοπτης θέσης της, τραβάει ασυναίσθητα την προσοχή του. Η εσοχή αυτή περιέχει την περικεφαλαία, τον θώρακα, τις επωμίδες, το γιλέκο και τα όπλα του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη (Εικ. 13). Στο πάνω μέρος της και σε αρκετό ύψος από το έδαφος δεσπόζει η προσωπογραφία του στρατηγού. Η πρωτοκαθεδρία του «Γέρου του Μοριά» μεταξύ των αγωνιστών είναι ευδιάκριτη σε αυτή την αίθουσα. Τα προσωπικά του αντικείμενα απαρτίζουν ένα σύνολο που έχει εκτεθεί με επιμέλεια προκειμένου να δοθούν στοιχεία για την προσωπικότητά του.

Είναι μια πολεμική εξάρτυση με την οποία έχει ταυτιστεί καθώς την έφερε επί σειρά ετών και με αυτήν έχει απαθανατιστεί τόσο στη συνοδευτική ελαιογραφία όσο και στη μνήμη του λαού. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η χάλκινη νεκρική προσωπίδα του που αποτυπώνει τα χαρακτηριστικά του προσώπου του με στόχο τη διαίωνα της μνήμης του (Αντζουλάτου-Ρετσίλα, 2009: 108). Η συνολική σύνθεση αποπνέει μια συμμετρία καθώς δύο προσωπογραφίες αγωνιστών και δύο παρόμοιοι πίνακες που έχουν στο κέντρο τους όμοια λάβαρα δημιουργούν ένα ομοιόμορφο πλαίσιο-υπόβαθρο για να αναδειχθεί και να υπογραμμιστεί το περιεχόμενο της προθήκης που είναι αφιερωμένη στον Κολοκοτρώνη.

Παρόμοια, με μία μικρότερη και λιγότερο πλούσια προθήκη παρουσιάζεται στον επισκέπτη ο Αθανάσιος Διάκος ο οποίος χαρακτηρίζεται ως ήρωας. Εξαιρείται η προσπάθειά του «να αναχαιτίσει την κάθοδο του τουρκικού στρατού προς νότον, όπως ο αρχαίος πρόγονός του Σπαρτιάτης Λεωνίδα το 480 π. Χ. τους Πέρσες» (Οδηγός του Μουσείου, 1994: 48). Η απευθείας σύνδεση του γεγονότος των νεότερων χρόνων με την αρχαιότητα και μάλιστα μέσω δεσμών συγγένειας («πρόγονος»), υποβάλλει την ιδέα για τη συνέχεια του Ελληνισμού, ίσως και για την ανδρεία των ηρώων του. Ο θάνατος του Διάκου χαρακτηρίζεται μαρτυρικός, χωρίς περαιτέρω διευκρινίσεις, άρα η πληροφορία θεωρείται ευρέως γνωστή, και οι όροι «παλικάρι» και «πρωτοπαλλήκαρο» για τον συμπολεμιστή του δεν ερμηνεύονται. Σε ξεχωριστές προθήκες βρίσκονται τα όπλα άλλων αγωνιστών (Μακρυγιάννη,

Καραϊσκάκη, Βάσσου Μαυροβουνιώτη, Γενναίου Κολοκοτρώνη, κ.λπ.) χωρίς αυτό να υποδηλώνει κάποια αξιολόγηση ή ιεράρχηση των πολεμιστών.

Στις δύο αίθουσες που προηγήθηκαν κυρίαρχη είναι, όπως είδαμε (βλ. παραπάνω Ενότ. 5.3) η παρουσία αντικειμένων: προσωπικά αντικείμενα που ανήκαν σε πρωταγωνιστές της προεπαναστατικής περιόδου, σε αγωνιστές της Επανάστασης, κάθε είδους αντικείμενα, καθημερινά, μέρη της πολεμικής εξάρτυσης, ρούχα, ως μέρη της στολής, μουσικά όργανα, σημαίες, και διάφορα άλλα. Δίνεται, δηλαδή, ιδιαίτερη σημασία στην προβολή των αντικειμένων ίσως γιατί, όπως σημειώνει η Νάκου (2009: 37), τα αντικείμενα συνδέονται με πολλούς τομείς του εαυτού μας, σχετίζονται με την κοινωνική θέση, λειτουργούν ως σύμβολα των σχέσεών μας με τους άλλους. Είναι σημάδια κοινωνικής καταξίωσης, ευμάρειας, ισχύος.

Στο EIM κυριαρχούν τα αντικείμενα που αντιμετωπίζονται ως εθνικά κειμήλια, όπως ανέφερε και η κα Ιφιγένεια Βογιατζή (βλ. Παράρτημα). Στην έρευνα μάλιστα του EuNaMus μάλιστα το κοινό απάντησε πως θεωρεί το EIM εθνικό μουσείο γιατί «καλύπτει την ιστορία του σύγχρονου ελληνικού έθνους» «γιατί μέσα από τα αντικείμενα ξεδιπλώνεται η ιστορία του έθνους», ή γιατί «περιέχει μία μεγάλη γκάμα πολύ σημαντικών ιστορικών κειμηλίων που αποτελούν εθνικό θησαυρό» (Bounia, *et al.* 2012: 126).

Η ερμηνευτική προσέγγιση που διακρίνεται είναι ότι τα αντικείμενα διαμορφώνουν τη βάση για την αντικειμενική γνώση της πραγματικότητας του παρελθόντος και την αφήγηση της μίας και απόλυτα αντικειμενικής εθνικής ιστορίας, που παρέχεται ως έτοιμη γνώση. Το εθνικό αυτό αφήγημα προβάλλει τη συνεχή πορεία του έθνους, βασίζεται στη γραμμή του χρόνου (βλ. Ενότ. 1.3,) που οδηγεί από το απώτερο παρελθόν στο παρόν χωρίς κενά και ασυνέχειες. Μέσα στη συμπαγή ιστορική διαδρομή του έθνους ξεχωρίζουν μόνο οι μεγάλες προσωπικότητες που με τη δράση τους συνέβαλαν στη συνεχή και ένδοξη πορεία του (Νάκου, 2006: 24). Επιπλέον, τα απομονωμένα αντικείμενα που παρουσιάζονται αποκομμένα από τις αντίστοιχες διασυνδέσεις τους δεν μπορούν από μόνα τους να αποκαλύψουν ούτε ουσιαστικές πλευρές της προσωπικότητας και της ζωής των κατόχων τους ούτε να την πολυπλοκότητα των ατομικών και κοινωνικών διαστάσεων της ζωής που είναι γεμάτη αντιθέσεις (Νάκου, 2006: 37).

Τα προσωπικά αντικείμενα των οπλαρχηγών της Επανάστασης, που βρίσκονται σε αυτή την ενότητα της έκθεσης, στέκουν, όπως είπαμε, ως «ιερά κειμήλια» στο ΕΙΜ περισσότερο για να υποδηλώσουν τον σεβασμό που οφείλουμε στον κάτοχό τους εξαιτίας του ιστορικού ρόλου που διαδραμάτισε. Δεν μας βοηθούν να γνωρίσουμε ανθρώπινες πλευρές, να ακούσουμε προσωπικές ιστορίες, να μάθουμε συνήθειες και αδυναμίες των ανθρώπων στους οποίους ανήκαν. Θα ήταν πολύ ενδιαφέρον αν οι μελλοντικοί επιμελητές αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις που θέτει η πολυσημία των αντικειμένων, καθώς τα νοήματά τους μπορεί να είναι πολλά και να διαφέρουν ανάλογα με τα ερωτήματα που θέτουμε. Καθώς δεν είναι η μοναδική πηγή για τη διαμόρφωση ιστορικών αφηγήσεων, θα ήταν χρήσιμο να συνδέονται με τους ανθρώπους, τον πολιτισμό και τον χώρο μέσα στον οποίο λειτούργησαν. Επιπλέον, πρέπει να ληφθεί υπόψη η συναισθηματική αντίληψη των πραγμάτων. Δεν αντιλαμβανόμαστε τα αντικείμενα, το παρελθόν και το παρόν μόνο σε σχέση με τη νόηση, αλλά συνολικά σε σχέση με τους εαυτούς μας, τις εμπειρίες, τις φαντασιώσεις και τις μνήμες μας (Νάκου, 2006: 40). Προτιμότερη από πολλές απόψεις θα ήταν μία ερμηνευτική προσέγγιση που θα χρησιμοποιούσε τα αντικείμενα ως μέσα για την κατασκευή και την αφήγηση προσωπικών και ανθρώπινων ιστοριών των κατόχων τους στις οποίες θα μπορούσε να εμπλακεί συναισθηματικά ο επισκέπτης. Αυτή η εμπλοκή είναι και το ζητούμενο σύμφωνα με το πλαίσιο αξιολόγησης της Serrell, όπου στο δεύτερο κριτήριο εξετάζεται κατά πόσο τα εκθέματα έλκουν την προσοχή και προκαλούν για περαιτέρω εξερεύνηση. Εδώ, βέβαια, θα πρέπει να σημειωθεί πως αυτό, ως έναν βαθμό επιτυγχάνεται στο ΕΙΜ, καθώς τα αντικείμενα των αγωνιστών αποτελούν σημαντικό κομμάτι της έκθεσης.

5.6. Στον διάδρομο Ε΄

Αφήνοντας την αίθουσα Δ΄ ο επισκέπτης βρίσκεται σε έναν μακρύ διάδρομο (Εικ. 14), ο οποίος στην αρχή και στο τέλος του έχει δύο μικρότερους κάθετους διαδρόμους. Μπορεί επομένως να επιλέξει αν θα τους επισκεφτεί ή αν θα συνεχίσει την κύρια πορεία του. Στον κεντρικό διάδρομο Ε΄ βρίσκονται χαρακτηριστικά που απεικονίζουν γεγονότα της Επανάστασης. Ένα από αυτά αναφέρεται στον Οδηγό του Μουσείου με τον τίτλο «η θυσία των γενναίων Σουλιωτισσών» υπογραμμίζοντας με αίσθημα υπερηφάνειας την πράξη τους, δηλαδή τον «χορό του Ζαλόγγου». Το

γεγονός, όμως, δεν τεκμηριώνεται, ενώ κάποιες επιπλέον λεπτομέρειες γι' αυτό δίνονται στον μη εξοικειωμένο επισκέπτη μόνο από το κείμενο του οδηγού.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης και το πορτρέτο του ποιητή Δ. Σολωμού (Εικ. 15), η συνοδευτική πινακίδα του οποίου ενημερώνει πως είναι «ο εθνικός ποιητής των Ελλήνων» και έγραψε τον «Ύμνο εις την Ελευθερίαν», που καθιερώθηκε ως εθνικός ύμνος της χώρας. Άλλα πατριωτικά έργα του είναι «Εις τον θάνατον του λόρδου Μπάιρον» και (...) «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι». Τα έργα του Σολωμού χαρακτηρίζονται «πατριωτικά», επειδή αντλούν τα θέματά τους από γεγονότα του Αγώνα της Ανεξαρτησίας και τονίζουν την αυτοθυσία των πρωταγωνιστών. Η προσωπικότητα και η λογοτεχνική παρουσία του επιλέγεται να αποσιωπηθούν για να προβληθεί μία συγκεκριμένη πλευρά του Δ. Σολωμού, αυτή του εθνικού ποιητή, ο οποίος μετουσιώνει ποιητικά τον Αγώνα των Ελλήνων για ελευθερία. Ο προβληματισμός για την ένταξή του στο κίνημα του Ρομαντισμού (Beaton, 1996: 37 και 59-61) δεν αναφέρεται στην επεξηγηματική πινακίδα. Θα μπορούσε ίσως να οργανωθεί από το Μουσείο μία πιο ολοκληρωμένη παρουσίαση της προσωπικότητας και του έργου του προκειμένου να αποκτήσει ο επισκέπτης επιπλέον πληροφορίες. Αντ' αυτού, το Μουσείο επιλέγει να τον εντάξει σε ένα μονοδιάστατο νοηματικό πλαίσιο που προβάλλει τον ηρωισμό των Ελλήνων και τις διεκδικήσεις της εποχής.

Ο πρώτος από τους μικρότερους διαδρόμους είναι αφιερωμένος στους «Διδασκάλους του Γένους», οι οποίοι «εργάστηκαν στη Δύση για την πνευματική αφύπνιση των Ελλήνων». Για την παρουσία των λογίων στην προετοιμασία του αγώνα για την ανεξαρτησία έγινε λόγος και παραπάνω (βλ. Ενότ. 5.3). Αξίζει να προσθέσουμε εδώ πως οι ιστορικοί τους κατατάσσουν σε δύο κατηγορίες: τους ιεράρχες, που ήταν διστακτικοί για την επανάσταση και τους κοσμικούς λογίους, από τους οποίους άλλοι ήταν επιφυλακτικοί και άλλοι ριζοσπάστες, και περισσότερο ενθουσιώδεις αν και λιγότεροι αριθμητικά (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2006: 39-40).

Ένας άλλος από τους μικρότερους κάθετους διαδρόμους είναι αφιερωμένος, στους Φιλέλληνες, αν και διάσπαρτες είναι οι σχετικές αναφορές και στις άλλες αίθουσες του Μουσείου, ιδιαίτερα για τον Λόρδο Βύρωνα. Το φιλελληνικό κίνημα αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του Κλασικισμού και του Ρομαντισμού στην Ευρώπη, με βασικά στοιχεία τον θαυμασμό στην αρχαία Ελλάδα και την πεποίθηση ότι οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πρόγονοι των σύγχρονων Ελλήνων (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2006:

44). Τα ερμηνευτικά μέσα που επιλέγει το Μουσείο σκιαγραφούν μια εξιδανικευμένη εικόνα της προσφοράς και της αυτοθυσίας των Φιλελλήνων, που έμμεσα κάνει την στάση τους να φαίνεται ως αποδιδόμενο χρέος της Ευρώπης προς την Ελλάδα (βλ. Ενότ. 1.3), ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει η πήλινη υδρία (Εικ. 16) με τα οστά του Παύλου Βοναπάρτη (Αντζουλάτου-Ρετσίλα, 2009: 138-140) καθώς είναι ένα σημαντικό και αξιόλογο έκθεμα που δεν είναι ευρέως γνωστό ότι βρίσκεται στην κατοχή του Μουσείου.

Ο όρος «εθνομάρτυρας» (βλ. Ενότ. 5.3 τη σχετική συζήτηση) χρησιμοποιείται για τον Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης Γρηγόριο Ε΄, καθώς και για άλλους μητροπολίτες, ενώ ο Πατριάρχης Ιωακείμ Γ΄ χαρακτηρίζεται «φωτισμένος». Λέξεις με θρησκευτική βαρύτητα, όπως «ιερό» για το ευαγγέλιο, χρησιμοποιούνται εδώ και είναι αναμενόμενο, καθώς παρουσιάζονται κληρικοί και ιεράρχες που συνέβαλαν στον Αγώνα. Δεν μπορεί, όμως, να μην παρατηρήσει κανείς την έντονη ανάμειξη του θρησκευτικού με το εθνικό στοιχείο, πράγμα που επίσης εν μέρει δικαιολογείται αφού ο Πατριάρχης των Ορθόδοξων ήταν θρησκευτικός και πολιτικός ηγέτης στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας (Roudometof, 1998: 20-21).

Επειδή οι Οθωμανοί διέκριναν από την αρχή το όφελος από τη συνεργασία με την πνευματική ηγεσία των Ορθόδοξων, αναγνώρισαν τον πρώτο Πατριάρχη Γεννάδιο ως ηγέτη της κοινότητας των Ορθόδοξων Χριστιανών. Ο Πατριάρχης ήταν προστάτης και ταυτόχρονα υπόλογος για τη νομιμοφροσύνη του ποιμνίου απέναντι στον Σουλτάνο. Έτσι ο Πατριάρχης και οι Μητροπολίτες έγιναν «ο βραχίονας της κεντρικής εξουσίας» (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2006: 35).

Χωρίς τεκμηρίωση, όμως, επισημαίνεται στη λεζάντα το γεγονός ότι ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ υποχρεώθηκε από τους Οθωμανούς να αποκηρύξει την επανάσταση των εξεγερμένων χριστιανών. Εντύπωση προκαλεί και η έντονη διατύπωση σχετικά με το Ευαγγέλιο από τη Σαμοθράκη: «φέρει στο κάλυμμά του λογισμούς, με τους οποίους το σημάδεψε η ανελέητη τουρκική μανία και βαρβαρότητα κατά την Επανάσταση του 1821» (Οδηγός του Μουσείου, 1994: 50).

Στον κεντρικό διάδρομο σημαντική θέση κατέχουν τα ακρόπρωρα των πλοίων. Παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον αφενός ως έργα ξυλογλυπτικής και αφετέρου για τον συμβολισμό τους. Γίνεται σαφές στον επισκέπτη που θα διαβάσει τη συνοδευτική πινακίδα ότι από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα τα ακρόπρωρα έγιναν μέσο

έκφρασης της αφυπνιζόμενης εθνικής συνείδησης. Το κείμενο της πινακίδας εξηγεί επιπλέον πως οι μορφές των ακροπρώρων και τα ονόματα των πλοίων (Θεμιστοκλής, Σόλων, Άρης, Επαμεινώνδας, Λεωνίδα) δηλώνουν το «παρών» της αρχαίας ελληνικής παράδοσης στην Εθνεγερσία του '21, καθώς οι Έλληνες της Επανάστασης αισθάνονταν υπερήφανοι για την καταγωγή τους και βάφτιζαν τα πλοία τους με ονόματα ενδόξων προγόνων τους.

Παρατηρούμε ότι το Μουσείο δικαιολογεί και προβάλλει και σε αυτή την περίπτωση τη ρητορική για τη συσχέτιση των πολεμιστών των νεότερων χρόνων με τους προγόνους από την αρχαιότητα, αν και κάποιοι δεν σχετίζονταν απαραίτητα με τον πόλεμο, όπως ο Σόλωνας. Τα σύμβολα της αρχαιότερης με τη νεότερη παράδοση αναμειγνύονται, όπως είδαμε να συμβαίνει και με τα όπλα των αγωνιστών, οι διακοσμήσεις των οποίων φανερώνουν «τη συνέχεια και τον πλούτο της ελληνικής λαϊκής παράδοσης (Αθηνά, Ηρακλής, Άγιος Γεώργιος, Σταυρός, Σημαία, δικέφαλος αετός, ανθέμια και άλλα θέματα)». Μία ερμηνεία δίνεται και στον Οδηγό (1994: 111), όπου αναφέρεται πως «οι ναυτικοί του Αγώνα, ως απόγονοι και συνεχιστές της παράδοσης των αρχαίων Ελλήνων, αισθάνονταν υπερήφανοι που κατάγονταν από αυτούς. Βάφτιζαν τα καράβια τους με τα ονόματα των ενδόξων προγόνων και θεών και τα στόλιζαν με ακρόπρωρα που απέδιδαν τη μορφή τους». Ανάλογα σύμβολα φέρουν και οι σφραγίδες ηγεμόνων, Πατριαρχών, αλλά και κοινοτήτων και μοναστηριών που περιλαμβάνονται στη συλλογή του Μουσείου: ο σταυρός, θρησκευτικές συνθέσεις, άγιοι, η θεά Αθηνά, ο Όμηρος, ο δικέφαλος αετός, ο αναγεννώμενος φοίνικας, σύμβολα της Φιλικής Εταιρείας περιλαμβάνονται σε αυτά τα σύμβολα.

Ιδιαίτερος, ο αναγεννώμενος φοίνικας έγινε σύμβολο του κράτους από την αρχή της σύστασής του. Κοσμούσε τη σφραγίδα της ΙΕΕΕ (Δημακοπούλου, 1982: 7) και τη σφραγίδα του Ιω. Καποδίστρια. Οι ρομαντικοί φιλέλληνες (βλ. παραπάνω στην ίδια Ενότητα) είχαν φιλοτεχνήσει μια εικόνα της νεότερης Ελλάδας και των νεότερων Ελλήνων. Η εικόνα στηριζόταν σε στοιχεία επιλεγμένα από το μακρινό παρελθόν του τόπου που συγκινούσαν την κλασικότητα και ρομαντική λογιόσύνη της Δύσης και θεωρήθηκαν απαραίτητα για την παλιγγενεσία του λαού. «Η εικόνα του παλιγγενώμενου λαού ως φοίνικα αναδύμενου από την τέφρα του συνόδευσε το σύγχρονο ελληνικό έθνος από την εποχή αυτή ως συμβόλαιο ανάληψης μιας υψηλής αποστολής» (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2006: 45).

Μερικές από τις σφραγίδες της συλλογής που ανήκουν σε πατριωτικούς συλλόγους, θεωρούνται ιστορικά ενθυμήματα των δραστηριοτήτων που ανέπτυξαν οι ελεύθεροι Έλληνες για να βοηθήσουν τους υποδούλους αδερφούς τους στα αλύτρωτα ελληνικά διαμερίσματα (Οδηγός του Μουσείου, 1994: 114) και ίσως γι' αυτό φέρουν συμβολισμούς με ιδιαίτερη σημασία και βαρύτητα για τον ελληνισμό. Πάντως, η συγκεκριμένη προσέγγιση δυσκολεύει την εξαγωγή συμπερασμάτων από τον επισκέπτη και δεν τον παρακινεί σε κριτικό στοχασμό με αφορμή αυτή τη «συνέχεια». Κάτι τέτοιο θα ικανοποιούσε και την παράμετρο σχετικά με τη νοηματοδότηση (Aspects of Meaningful) που θέτει η αξιολόγηση της Serrell, το Μουσείο δηλαδή θα προσέφερε τα μέσα ώστε ο επισκέπτης να εξάγει δικά του συμπεράσματα.

Δίπλα στο ακρόπρωρο «Άρης» του Μιαούλη, για παράδειγμα, είναι τοποθετημένη μια χαλκογραφία με τη μορφή του Μεγάλου Αλεξάνδρου (Εικ. 17), που είχε τυπώσει ο Ρήγας και κυκλοφόρησε σε αρκετά αντίτυπα για να υπενθυμίζει στους υπόδουλους Έλληνες την «προγονική δόξα». Η μορφή που παριστάνεται στο ακρόπρωρο είναι πανομοιότυπη με τη μορφή του Αλέξανδρου της χαλκογραφίας. Στο σημείο αυτό θα μπορούσε να υπάρχει ένας σχολιασμός από την πλευρά του Μουσείου για τα διαχρονικά σύμβολα, για την οικειοποίησή τους και για την αντίληψη της διαδοχής των ιστορικών περιόδων που θα προβλημάτιζε τον επισκέπτη και θα τον προέτρεπε σε έναν κριτικό αναστοχασμό.

5.7 Στην αίθουσα Ζ'

Ιδιαίτερη θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η επόμενη αίθουσα (Ζ') που είναι αφιερωμένη στον ναυτικό αγώνα των Ελλήνων. Όπλα των ναυτικών και προσωπικά τους αντικείμενα, ομοιώματα πλοίων, σημαίες, αλλά και έργα ζωγραφικής και χαρακτηριστικές και προσωπογραφίες δίνουν στοιχεία για τη ναυτική δράση κατά τη διάρκεια της Επανάστασης. Μια ατμόσφαιρα καταναυκτική δημιουργείται με τις προσωπογραφίες των ναυτικών σε αρκετό ύψος περιμετρικά στους τοίχους της αίθουσας, η οποία ατμόσφαιρα εντείνεται από την κόγχη που είναι αφιερωμένη στον ναύαρχο Κανάρη.

Πρόκειται για μία εντοιχισμένη προθήκη στον έναν από τους τοίχους απέναντι ακριβώς από την είσοδο της αίθουσας, η οποία έλκει οπωσδήποτε το βλέμμα και το ενδιαφέρον του επισκέπτη καθώς φωτίζεται εντονότερα από τον υπόλοιπο χώρο. Η προθήκη στεγάζει μία μαρμάρινη εσοχή μέσα στην οποία βρίσκεται μία μεταλλική λήκυθος με την καρδιά του Κωνσταντίνου Κανάρη (Εικ. 18). Γύρω της υπάρχουν καρφωμένες πάνω στο μάρμαρο μικρές σιδερένιες πλακέτες σε σχήμα περγαμηνής που αναγράφουν ονόματα τόπων στους οποίους δραστηριοποιήθηκε ο Κανάρης. Τη σύνθεση «στεγάζει» η σημαία των Ψαρών, τόπου καταγωγής του «θρυλικού μπουρλοτιέρη», όπως τον αναφέρει η λεζάντα. Στον αριστερό τοίχο είναι αναρτημένη η προσωπογραφία του που δείχνει τον ναύαρχο να είναι στραμμένος προς την καρδιά του. Το Υπουργείο Ναυτικών την παρέδωσε «με ειδική σεμνήν τελετήν εις το Εθνολογικόν Μουσείον ίνα καθέξη την εμπρέπουσαν αυτή θέσιν μεταξύ των ιστορικών κειμηλίων του Πολεμικού Ναυτικού» (Αντζουλάτου-Ρετσιλά, 2009: 172-173)¹⁰.

Η καρδιά αποτελεί σύμβολο της γενναιοψυχίας και του θάρρους του κατόχου της (Stefanou, 2012: 8) και η έκθεσή της εξαιρεί την προσφορά του στον ναυτικό αγώνα και στην απελευθέρωση του έθνους (Stefanou, 2012: 12). Ταυτόχρονα, αποτελεί έναν τρόπο αισθητικοποίησης του ήρωα και ταυτοποίησής του με ένα υλικό αντικείμενο, το οποίο έτσι αποκτά ιδιαίτερες δυνατότητες: συγκεκριμενοποιεί αφηρημένες έννοιες της εθνικής αφήγησης, υπογραμμίζει τη συμβολή του κατόχου στη διαδικασία κατασκευής του έθνους και εν τέλει ενισχύει την εθνική μνήμη. Η επιγραφή που είναι σκαλισμένη στη λήκυθο «ΧΑΙΡΕ ΚΑΡΔΙΑ ΚΑΝΑΡΗ» παρακινεί σε απόδοση τιμών στον εθνικό ήρωα, ενώ η γενικότερη ατμόσφαιρα της αίθουσας υποβάλλει ευλάβεια και σεβασμό στον επισκέπτη ο οποίος ασυνείδητα καλείται να συμμετάσχει σε ένα άτυπο μνημόσυνο, μια τελετή μνήμης και τιμής. Έντονες αναλογίες υπάρχουν ανάμεσα στην αίθουσα αυτή του μουσείου και σε έναν ναό, με τις προσωπογραφίες των αγωνιστών να έχουν τη θέση εικόνων και με τη βαλσαμωμένη καρδιά να θυμίζει σκήνωμα αγίου. Η επίσκεψη μοιάζει με προσκύνημα, δείχνει ευλάβεια και λατρεία στο ένδοξο παρελθόν (Stefanou, 2012:9). Εξάλλου, τα όπλα, τα αντικείμενα των αγωνιστών και τα ομοιώματα των πλοίων συγκροτούν μια ένδοξη εικόνα για το παρελθόν, εκτίθενται ως πτυχές της εθνικής

¹⁰Κατάλοιπα «επωνύμων» (εκτός των οστών του φιλέλληνα Βοναπάρτη και της καρδιάς του Κανάρη) έχουν δωρηθεί και άλλα στο ΕΙΜ και φυλάσσονται στις συλλογές του (βλ. Αντζουλάτου-Ρετσιλά, 2009: 113-184).

κληρονομιάς χωρίς να απαιτείται περαιτέρω πληροφορία για την προέλευσή τους. Είναι από μόνα τους σύμβολα ναυτικών σημαντικών γεγονότων που δημιουργούν αισθήματα υπερηφάνειας (Stefanou, 2008: 229).

Αξιοσημείωτο είναι επίσης πως στο κέντρο της αίθουσας του ναυτικού αγώνα εκτίθεται η πλώρη και η πρύμνη της λέμβου της φρεγάτας «Ελλάς» του Α. Μιαούλη (Εικ. 20). Στο κείμενο που συνοδεύει το έκθεμα αναφέρεται πως με τη λέμβο αυτή, κατά τη στάση εναντίον του Ιω. Καποδίστρια (Αύγουστος 1831), ο Μιαούλης και οι άνδρες του διέφυγαν στην Ύδρα αφού πυρπόλησαν στο λιμάνι του Πόρου τη φρεγάτα «Ελλάς» και άλλα εθνικά πλοία για να μην παραδοθούν αυτά στον Ρώσο ναύαρχο (Κούκκου, 1975: 557). Στην αίθουσα που προβάλλεται ο ναυτικός αγώνας των Ελλήνων γίνεται ακροθιγώς μόνο μία αναφορά στις έριδες, στις διαμάχες και τις στάσεις που συνόδευαν τη σύσταση του ελληνικού κράτους στα πρώτα του βήματα (βλ. και Ενότ. 5.4.) για να συντηρηθεί η αίγλη του ήρωα.

Στην προκειμένη περίπτωση δεν αποσιωπάται η στάση εναντίον του Καποδίστρια αλλά και δεν εξηγείται επαρκώς, ούτε εντάσσεται με κάποιο τρόπο στα ιστορικά, πολιτικά και οικονομικά της συμφραζόμενα. Ο ρόλος των «μεγάλων Δυνάμεων», εδώ μόνο της Ρωσίας, μένει επίσης ασχολίαστος και ανεξήγητος. Τα κίνητρα του ηρωισμού των πρωταγωνιστών δεν σχολιάζονται, πράγμα που θα έδινε την ευκαιρία για μια κριτική προσέγγιση της περιόδου.

5.8 Ολοκληρώνοντας τη μελέτη

Το μέρος της έκθεσης που αναφέρεται στα χρόνια μετά την επανάσταση του 1821 είναι πιο σύντομο, καθώς το μουσείο αφηγείται την ιστορία του ελληνισμού κυρίως κατά την Τουρκοκρατία και την Επανάσταση, όπως μας είπαν οι εκπρόσωποι του ΕΙΜ στη διάρκεια των συνεντεύξεων (βλ. Παράρτημα 1). Έτσι, στις υπόλοιπες αίθουσες (Η', Θ', Ι') και μέχρι το τέλος της έκθεσης τα εκθέματα συγκροτούν την αφήγηση για την ίδρυση και την πορεία του νεοελληνικού κράτους, μέσω της έκθεσης αντικειμένων του Ιω. Καποδίστρια, του βασιλικού ζεύγους Όθωνα και Αμαλίας, του βασιλιά Γεωργίου Α' και των μετέπειτα πρωθυπουργών. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στα απελευθερωτικά κινήματα στην Ήπειρο, τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία.

Η αίθουσα Η΄ περιλαμβάνει την παρουσίαση του Ιω. Καποδίστρια. Σύντομη μνεία στις εσωτερικές έριδες που ταλάνιζαν το νεοσύστατο κράτος γίνεται με αφορμή τη δολοφονία του πρώτου Κυβερνήτη, για τον οποίο αναφέρεται (Οδηγός του Μουσείου, 1994: 66) ότι ήρθε αντιμέτωπος με επιφανείς αγωνιστές που θίγονταν από την πολιτική του, με αποτέλεσμα τη δολοφονία του.

Η αφήγηση της βασιλείας του Όθωνα δεν προβαίνει σε κανένα σχόλιο του θεσμού της Βασιλείας. Συντίθεται από τα χαρακτηριστικά που εικονίζουν την άφιξή του στην Ελλάδα και τη βασίλισσα Αμαλία με εθνική ενδυμασία, προσωπικά του αντικείμενα, καθώς και το σκήπτρο και το ξίφος του, ως σύμβολα βασιλικής εξουσίας. Ιδιαίτερη αναφορά στην Επανάσταση για την παραχώρηση Συντάγματος γίνεται με τις προσωπογραφίες των πρωταγωνιστών Ιω. Μακρυγιάννη και Δημ. Καλλέργη και το χειρόγραφο του πρώτου ελληνικού Συντάγματος του 1844. Στην αίθουσα εκτίθενται σημαίες εθελοντικών σωμάτων (στην Κριμαία και στην Ήπειρο) και στο κείμενο του Οδηγού (1994: 74) αναφέρεται πως ο Όθωνας είχε ενστερνιστεί το όραμα της Μεγάλης Ιδέας (βλ. Ενότ. 1.3), γι' αυτό και ενθάρρυνε απελευθερωτικά κινήματα για την απελευθέρωση των υποδούλων ακόμη ελληνικών εδαφών.

Στην επόμενη αίθουσα παρουσιάζεται ο Κοινοβουλευτισμός στην Ελλάδα και πολλές πολιτικές προσωπικότητες της εποχής «ζωντανεύουν» μέσα από τα προσωπικά τους αντικείμενα αλλά και την ελαιογραφία που εικονίζει συνεδρίαση της Βουλής που προαναφέρθηκε (Ενότ. 5.4).

Από την άποψη των ερευνητικών ερωτημάτων της εργασίας αυτής, ενδιαφέρον στην αίθουσα παρουσιάζει η υδατογραφία που έχει τον τίτλο «Ένωσις Επτανήσου, 1864») και εικονίζει τον Ιω. Καποδίστρια να παραδίδει μία νέα γυναίκα (δηλαδή τα Επτάνησα) σε μία ώριμη (δηλαδή την Ελλάδα) υπό το βλέμμα Ιεραρχών. Η σύνδεση με τη θρησκεία και με το αρχαίο παρελθόν (μέσω του αρχαιοπρεπούς ρυθμού του κτιρίου) είναι και εδώ εμφανής. Οι τάφοι με τα κρανία που εικονίζονται αποδίδουν τιμή στους νεκρούς των αγώνων που έκαναν εφικτή την απελευθέρωση του έθνους.

Ανάλογη λιθογραφία απεικονίζει την ένωση της Θεσσαλίας και της Ηπείρου. Οι περιοχές πάλι εικονίζονται ως νεαρές γυναίκες, αυτή τη φορά αλυσοδεμένες, ενώ ένας άγγελος υπερίπταται. Ο εικονογράφος της εποχής που, ίσως, ήταν και η μόνη πηγή ενημέρωσης για μεγάλο μέρος του πληθυσμού, ήταν φυσικό να συμπυκνώνει τα

νοήματα μέσω ευκρινών συμβολισμών και στερεοτύπων ώστε να γίνουν πιο εύκολα κατανοητά στο κοινό του αλλά και να του εμφυσήσουν πατριωτικό φρόνημα. Το Μουσείο, όμως, θα μπορούσε, κατά τη γνώμη μας, να αξιοποιήσει διαφορετικά το τεκμήριο ώστε να παραγάγει διαφορετικό νόημα από το κυρίαρχο της εποχής. Ένα σχόλιο, για παράδειγμα, σχετικό με την απεικόνιση και την προτίμηση του δημιουργού στην προσωποποίηση των περιοχών με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ως προς το φύλο και την ηλικία (όλες οι προσαρτημένες περιοχές απεικονίζονται ως νέες γυναίκες, ίσως λόγω της μειωμένης δύναμής τους ή της ευαίσθητης φύσης τους που χρήζει προστασίας;) θα ήταν προτιμητέο.

Τα εκθέματα –προσωπικά αντικείμενα, όπλα, σημαίες– για τον Μακεδονικό και τον Βορειοηπειρωτικό Αγώνα (Οδηγός Μουσείου, 1994: 80) τονίζουν την προσφορά των αγωνιστών (Παύλου Μελά, Κ. Μπιτσιώρη), στοιχειοθετούν, όμως, μια αφήγηση αποσπασματική με ηρωική ρητορική. Οι επιγραφές με τα ρητά από την αρχαιότητα («Ανδρών επιφανών πάσα γη τάφος» και «Αμύνεσθαι περί πάτρης») συνεισφέρουν στη δημιουργία μίας αίσθησης συνέχειας των αγώνων του Έθνους που διαπερνούν την ιστορία του (βλ. Ενότ. 5.4).

Ολοκληρώνοντας την περιήγησή τους στην έκθεση του ΕΙΜ, οι επισκέπτες επιστρέφουν στο σημείο από το οποίο ξεκίνησαν. Έχουν την επιλογή να επισκεφτούν τη συλλογή με τις παραδοσιακές φορεσιές ή να αποχωρήσουν από το Μουσείο.

Κεφάλαιο 6: Συμπεράσματα

Η εργασία επιχείρησε να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο προβάλλεται η εθνική ταυτότητα μέσα από την έκθεση του Εθνικού και Ιστορικού Μουσείου και να εξετάσει πώς αναπαράγεται το εθνικό αφήγημα από το Μουσείο.

Μέσω της παρατήρησης και ανάλυσης των ερμηνευτικών μέσων, τη χωρική διάταξη αντικειμένων και αιθουσών, καθώς και του επίσημου λόγου (κείμενα στο Μουσείο, Οδηγός του Μουσείου) καταδείχθηκε ότι το ΕΙΜ παρουσιάζει τις συλλογές του με τέτοιο τρόπο ώστε να αναπαράγεται ο εθνικός λόγος. Ο τρόπος αυτός παραπέμπει σε παραδοσιακές προσεγγίσεις της ιστορικής καταγραφής, σύμφωνα με τις οποίες οι μαρτυρίες εικονογραφούν απλώς ή πλαισιώνουν ως παραδείγματα την αντικειμενική ιστορική αφήγηση των γεγονότων, ακολουθώντας τις επιταγές της παραδοσιακής ιστοριογραφίας και της εθνικής Ιστορίας.

Το γεγονός ότι δεν έχουν τροποποιηθεί σε γενικές γραμμές, από την ίδρυσή του, τόσο η αποστολή του Μουσείου, η έκθεση της συλλογής, η ερμηνευτική διαδικασία, όσο και η συνολική εικόνα που εκπέμπεται με τελικό αποδέκτη το κοινό του, δεν είναι μόνο ιδεολογικής τάξης ζήτημα αλλά έχει σχέση σαφώς με την ιστορικότητα του Μουσείου και με την οικονομική συγκυρία. Από την άλλη πλευρά, καταδεικνύει επιπλέον ότι πρόκειται για ένα μουσείο το οποίο στηρίζει την αφήγησή του στα αντικείμενα και υιοθετεί την παραδοσιακή ιστοριογραφική προσέγγιση.

Το ΕΙΜ προβάλλει τα αντικείμενα που εκθέτει ως αδιάψευστους μάρτυρες της ιστορίας που αφηγείται, επιβάλλοντας το κύρος του στην προσέγγιση της επιστημονικής ιστορίας. Αυτό ενισχύεται και από την αντίληψη που κυριαρχεί στην κοινή γνώμη, η οποία όπως είδαμε και παραπάνω (βλ. Ενότ. 5.5 για την έρευνα EuNaMus), θεωρεί ότι το ΕΙΜ είναι εθνικό και τα κειμήλιά του αποτελούν εθνικό θησαυρό. Επομένως, και η παρουσίαση εκ μέρους του Μουσείου των γεγονότων για τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας δεν αμφισβητείται.

Η έκθεση των αντικειμένων αποπνέει την ατμόσφαιρα των πρώτων χρόνων συλλογής και έκθεσής τους, άρα και την αποστολή του ΕΙΜ για τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής του, που επεδίωκε ο Έλληνας επισκέπτης να «αναπνεύσει ατμόσφαιραν εθνισμού» και οι ξένοι να «περιεργάζονται τας διαφόρους εκδηλώσεις του ελληνικού βίου» (Δερμιτζάκη, 2013: 179-180). Όπως μας πληροφόρησε η επιμελήτρια της

μόνιμης έκθεσης (βλ. Παράρτημα 1) «ο στόχος παραμένει λίγο-πολύ ο ίδιος από τότε που ιδρύθηκε το Μουσείο: η διαφύλαξη και προβολή των αντικειμένων που σχετίζονται με την ιστορία του ελληνισμού».

Το γεγονός ότι η εκθεσιακή αφήγηση του ΕΙΜ είναι προσωποκεντρική και γεγονотоλογική τονίζοντας τη δράση των μεγάλων προσωπικοτήτων και προβάλλοντας σημαντικά εθνικά γεγονότα, έχει ως αποτέλεσμα να μην προβάλλεται σε κανένα σημείο της αφήγησης η πολυπλοκότητα της κοινωνίας και των σχέσεων ανάμεσα στα μέλη των εθνοτικών ομάδων που συγκρότησαν το ελληνικό έθνος και συμμετείχαν στον Αγώνα για την Ανεξαρτησία. Δεν ενθαρρύνονται εναλλακτικές ερμηνείες και το Μουσείο μοιάζει να μετέχει σε μια προσπάθεια να αναπαραχθεί μια στεγανή ιστορία με στόχο την εθνική διαπαιδαγώγηση στηριγμένη στο εθνικό αφήγημα.

Στο πλαίσιο αυτό διαπιστώνουμε ότι το ΕΙΜ απευθύνεται σε κοινό εξοικειωμένο με τα παγιωμένα εθνικά αφηγήματα· διαφορετικά δεν μπορεί να αποκωδικοποιήσει τα μηνύματα και τα σύμβολα που σχετίζονται με το έθνος και την ιστορία του. Θεωρείται, δηλαδή, δεδομένο από πλευράς ΕΙΜ ότι ο επισκέπτης έρχεται ως γνώστης για να επιβεβαιώσει αυτά που ήδη γνωρίζει από την επίσημη και τη σχολική ιστοριογραφία, αποδεχόμενος τη ρητορεία που περιλαμβάνει λέξεις όπως «ηρωικός», «ένδοξος», «μεγαλείο», όταν αναφέρεται στα ιστορικά γεγονότα που οδήγησαν στον σχηματισμό του νεότερου ελληνικού κράτους.

Παρόλα αυτά ο ρόλος ενός σύγχρονου Εθνικού Ιστορικού Μουσείου σήμερα είναι διαφορετικός. Ο κόσμος αλλάζει επιφέροντας αλλαγές και στον ίδιο τον θεσμό του Μουσείου, αλλαγές που στο ΕΙΜ δεν παρατηρούνται παρά ελάχιστα. Μέσα στις σύγχρονες πολιτιστικές και πολιτικές συγκυρίες, τα μουσεία υποχρεώνονται να μετακινηθούν από την «ολύμπια απόσταση και ουδετερότητά» τους στο επίκεντρο των αγώνων για αναπαράσταση και ταυτότητα (Πασχαλίδης, 1997: 219). Σε αυτό το πλαίσιο, τις τελευταίες δεκαετίες και υπό την επίδραση της σύγχρονης μουσειολογίας, γίνεται αντιληπτό ότι χρειάζεται περισσότερο μια καινούρια ματιά στη διαδικασία δημιουργίας του σύγχρονου κράτους, παρά μια περήφανη διακήρυξη για τα κατορθώματα των γενναίων προγόνων. Η ίδια η κοινωνία θα πρέπει να αποδεχτεί την ποικιλομορφία και την πολυπολιτισμικότητά της, ώστε να υιοθετηθούν κάποιες επίσημες επιλογές που θα ενθαρρύνουν την πολυφωνία και τις ποικίλες

προσεγγίσεις ή θα θέτουν υπό αμφισβήτηση τις υπάρχουσες. Το μουσείο δεν θα πρέπει να εξακολουθεί να επιβεβαιώνει μια αναλλοίωτη πραγματικότητα, αλλά να ενθαρρύνει προβληματισμούς και διαφορετικές ερμηνείες και να ορίσει εκ νέου τον ρόλο του. Αυτή είναι μια πολύ ενδιαφέρουσα πρόκληση για τα μουσεία όλων των τύπων, ιδιαίτερως, όμως, τα εθνικά εξαιτίας των συνεχών αλλαγών στις σημερινές κοινωνίες.

Η επανέκθεση των συλλογών του ΕΙΜ και η υιοθέτηση σύγχρονων μουσειολογικών πρακτικών εξακολουθούν να παραμένουν ζητούμενα εξαιτίας αντικειμενικών δυσκολιών αλλά και της οικονομικής συγκυρίας. Ορισμένες νέες προσεγγίσεις της εθνικής εικόνας επιχειρούνται μέσω των περιοδικών εκθέσεων και των διαφόρων άλλων δράσεων του μουσείου, όπως τόνισε ο Φ. Μαζαράκης-Αινιάν. (βλ. Παράρτημα 1). Η πρόσφατη ανανέωση και βελτίωση του ιστότοπου του ΕΙΜ είναι προς αυτή την κατεύθυνση. Η κατανόηση του προβλήματος – του παρωχημένου δηλαδή λόγου του μουσείου – από τους υπεύθυνους του μουσείου δεν λείπει, η ανανέωση, όμως, αναβάλλεται λόγω οικονομικών και πρακτικών περιορισμών.

Εξάλλου, μια νέα ματιά στην αφήγηση, μια διερεύνηση σχετικά με το είδος της γνώσης και της αλήθειας που επιβάλλουν οι ταξινομήσεις του μουσείου, η παραδοχή του γεγονότος ότι καθιερώνονται ιδέες και αποκλείονται άλλες με βάση τις επιλογές του, και η αποκάλυψη στο κοινό του προβληματισμού και της αβεβαιότητας που κρύβονται πίσω από τις ερμηνείες του, είναι πρακτικές που κερδίζουν συνεχώς έδαφος στα σύγχρονα εθνικά μουσεία. Η παραδοσιακή και μονοδιάστατη αφήγηση εγκαταλείπεται προς όφελος πιο εναλλακτικών προσεγγίσεων. Για να γίνει αυτό, θα το μουσείο απαρνιέται την επίφαση της αντικειμενικότητας και της αλήθειας, υιοθετώντας σύγχρονες ιστορικές θεωρήσεις. Με τον τρόπο αυτό το μουσείο συμβάλλει στην ερμηνεία και όχι στην αποσιώπηση ζητημάτων «δύσκολης κληρονομιάς», εκμεταλλεύεται τα νοήματα που μπορούν να συγκροτήσουν τα αντικείμενά του εντάσσοντας τις συλλογές του σε νέα συμφραζόμενα.

Όπως πριν ενάμιση αιώνα, το ΕΙΜ αντιλήφθηκε τις κοινωνικές και πολιτικές ανάγκες και ανέλαβε τη διάσωση των κειμηλίων που αφορούσαν το νεότερο ελληνικό κράτος, έτσι και τώρα, αφουγκραζόμενο τις προκλήσεις των καιρών, έρχεται αντιμέτωπο με τον επαναπροσδιορισμό του ρόλου του και της παρουσίας του στη

σύγχρονη κοινωνία. Γενικότερα, τέτοιου βεληνεκούς φορείς, όπως τα εθνικά μουσεία, έρχονται σήμερα αντιμέτωποι με ζητήματα πολυπολιτισμικότητας και διαφορετικότητας αναζητώντας τη σχέση ανάμεσα στην εθνική κληρονομιά και την εθνική ταυτότητα χωρίς αγκυλώσεις και ομφαλοσκοπήσεις.

Βιβλιογραφία

α. Ελληνόγλωσση

Άντερσον, Β. (1997), *Φαντασιακές Κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Αθήνα, Νεφέλη

Αντζουλάτου-Ρετσίλα, Ε. (2005), *Πολιτιστικά και Μουσειολογικά Σύμμεικτα*, Αθήνα, Παπαζήση

Αντζουλάτου-Ρετσίλα, Ε. (2009), *Σώμα και Μνήμη*, Αθήνα, Παπαζήση

Babbie, E. (2011), *Εισαγωγή στην Κοινωνική Έρευνα*, μετάφραση Γ. Βογιατζής, Αθήνα, Κριτική

Beaton, R. (1996), *Εισαγωγή στη Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία. Ποίηση και Πεζογραφία, 1821-1992*, μετάφραση Ε. Ζουργού-Μ. Σπανάκη, Αθήνα, Νεφέλη (<https://it.scribd.com/doc/18662294/Roderick-Beaton-Eisagogi-Sti-Neoteri-Elliniki-Logotexnia>) (ημερομηνία τελευταίας επίσκεψης 8-11-2015)

Βερέμης Θ. (1999), *Εθνική ταυτότητα και Εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (Μ.Ι.Ε.Τ)

Βερέμης, Θ. & Κολιόπουλος, Γ. (2006), *Ελλάς, Η σύγχρονη συνέχεια, από το 1821 μέχρι σήμερα*, Αθήνα, Καστανιώτη

Bodenstein, F. & Poulot, D. Τα Εθνικά Μουσεία της Γαλλίας, Στο: Μπούνια, Α. & Γκαζή, Α. (επιμ.) (2012), *Εθνικά Μουσεία στη Νότια Ευρώπη. Ιστορία και Προοπτικές*, Αθήνα, Καλειδοσκόπιο, 180-194

Βούρη, Σ. (2002), Μουσείο και συγκρότηση εθνικής ταυτότητας. Στο: Κόκκινος, Γ. & Αλεξάκη, Ε. (επιμ.) *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*, Αθήνα, Μεταίχμιο

Γκαζή, Α. (1999), Από τις Μούσες στο Μουσείο: Η ιστορία ενός θεσμού διά μέσου των αιώνων, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 70, 39-46

Γκαζή, Α. (1999), Η Έκθεση των Αρχαιοτήτων στην Ελλάδα (1829-1909). Ιδεολογικές Αφετηρίες-Πρακτικές Προσεγγίσεις, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 73, 45-53

Γκαζή, Α. & Νικηφορίδου, Α. (2004), Κείμενα για μουσεία και εκθέσεις. Προβληματισμός, μεθοδολογία, μελέτη περίπτωσης, *Museology*, Issue 2, 2-50 Department of Cultural Technology and Communication, University of the Aegean <http://museology.ct.aegean.gr/articles/2007112175832.pdf>

Γκαζή, Α. (2012), Εθνικά Μουσεία στην Ελλάδα: όψεις του Εθνικού Αφηγήματος, Στο: Μπούνια, Α. –Γκαζή, Α., *Εθνικά Μουσεία στη Νότια Ευρώπη. Ιστορία και Προοπτικές*, Αθήνα, Καλειδοσκόπιο, 36-71

Γκότσης, Σ. (2011) «Εμείς» και οι «άλλοι» στη Μουσειακή Εκπαίδευση: Αναφορά σε εκδοχές της Διαπολιτισμικότητας μέσα από Παραδείγματα Ελληνικών Εφαρμογών, Στο: *Η Άνοιξη των Μουσείων*, Πρακτικά συνεδρίου, Ρέθυμνο, 56-66

Δεμερτζής, Ν. (1994), «Ο Εθνικισμός ως Ιδεολογία- Εισαγωγικές Παρατηρήσεις», Στο: *Έθνος – Κράτος – Εθνικισμός*, Επιστημονικό Συμπόσιο (21 και 22 Ιανουαρίου), Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη

Δερμιτζάκη, Αικ. (2013), *Ιστορικό Μουσείο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος: Ίδρυση, συλλεκτική πολιτική και άλλες δράσεις (1882-1926)*, Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ

Δεσποτόπουλος, Α. (1975), Παράγοντες, Φάσεις και Ιδιομορφία της Ελληνικής Επανάστασεως, Στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, τόμος ΙΒ, 8-70

Δημακοπούλου, Χ. (1982), *Η Ίδρυση της εν Αθήναις Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος*, Ανάτυπο

Δημαράς, Κ. Θ. (1994), *Ελληνικός Ρωμαντισμός*, Αθήνα, Ερμής

Gellner, E. (1992), *Έθνη και Εθνικισμός*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια

Guiral Lanzarote, J. M. Το Στέμμα, η Εκκλησία και οι Άνθρωποι: Η ιστορία των εθνικών μουσείων στην Ισπανία, Στο: Μπούνια, Α. & Γκαζή, Α. (επιμ.) (2012), *Εθνικά Μουσεία στη Νότια Ευρώπη. Ιστορία και Προοπτικές*, Αθήνα, Καλειδοσκόπιο, 195-216

Hillier, B. & Tzortzi, K. (2012), «Σύνταξη χώρου»: η Γλώσσα του Μουσειακού Χώρου, Στο: Macdonald, S. (επιμ.) (2012), *Μουσείο και Μουσειακές Σπουδές. Ένας πλήρης οδηγός*, Αθήνα, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 395-420

Hobsbawn, E. J. (1994), *Έθνη και Εθνικισμός από το 1870 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*, Αθήνα, Καρδαμίτσα

Hobsbawn, E. & Ranger, T. (1983), *Η επινόηση της παράδοσης*, μετάφραση Θ. Αθανασίου, Αθήνα, Θεμέλιο

Ιντζεσίλογλου, Ν. Γ., (2013), «Ποιοί είμαστε: Παρελθόν, παρόν, μέλλον», Πανηγυρικός της 25ης Μαρτίου 2013, διαθέσιμο στη διεύθυνση www.auth.gr/sites/default/files/panigyrikos_logos_25martiou.doc

Ιωσηφίδης, Θ. (2008), *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*, Αθήνα, Κριτική

Karlan, F.E.S. (2012), Κατασκευάζοντας και ανασκευάζοντας εθνικές ταυτότητες, Στο: Macdonald, S. (επιμ.) (2012), *Μουσείο και Μουσειακές Σπουδές. Ένας πλήρης οδηγός*, Αθήνα, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 229-252

Καραμανωλάκης, Β. (2011α), *Η συγκρότηση της Ιστορικής Επιστήμης στην Ελλάδα (19^{ος}-20^{ος} αιώνας)*, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις, Αθήνα

Καραμανωλάκης, Β. (2011β), Εξεικονίζοντας τη συλλογική μνήμη: Η Έκθεση Μνημείων του Ιερού Αγώνος (1884), στο *Η μνήμη της Κοινότητας και η Διαχείρισή της*, Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας, 27-11-10, Αθήνα, Καρδαμίτσα

Κατηφόρη, Δ. (1975α), Η Επανάσταση κατά το 1824, Στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, τόμος ΙΒ, 324-337

Κατηφόρη, Δ. (1975β), Τα Πολιτικά Γεγονότα από τον Ιούλιο ως τον Δεκέμβριο Στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, τόμος ΙΒ, 353-361

Kendourie, E. (2005), *Ο Εθνικισμός*, μετάφραση Σπ. Μαρκέτος, Αθήνα, Κατάρτι

Κιτρομηλίδης, Π. (1999), «Νοερές κοινότητες» και οι απαρχές του εθνικού ζητήματος στα Βαλκάνια, Στο: Βερέμης, Θ. (επιμ.), *Εθνική ταυτότητα και*

εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (Μ.Ι.Ε.Τ), 53-131

Κόκκινος, Γ. & Αλεξιάκη Ε. (2002) (επιμ.) *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*, Αθήνα, Μεταίχιμο

Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου & Ε.-Αγτζίδης, Β. (2010), *Το Τραύμα και οι Πολιτικές της Μνήμης*, Αθήνα, Ταξιδευτής

Κούκκου, Ε. (1975), Το Ελληνικό Κράτος κατά το 1831, Στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, τόμος ΙΒ, 549-562

Κωνσταντίος, Δ. (2007), Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο. Μια άλλη πολιτική είναι εφικτή, *ILISSIA*, 1,4-13

Κωνσταντοπούλου, Χ. (1999), Εισαγωγή: Αναφορά στην Έννοια και στις Όψεις των Σύγχρονων Αποκλεισμών, Στο: Κωνσταντοπούλου, Χ., Μαράτου-Αλιμπράντη, Λ., Γερμανός, Γ. & Οικονόμου, Θ. (επιμ.), «*Εμείς*» και οι «*Άλλοι*». Αναφορά στις Τάσεις και τα Σύμβολα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, Τυπωθήτω

Λάμπας, Τ. (1982), Τα 100 χρόνια της Ιστορικής – Εθνολογικής Εταιρείας και του Μουσείου της 1882 -1982, Αθήνα, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία Ελλάδος

Λέκκας, Π. (1996), *Η εθνικιστική Ιδεολογία- Πέντε Υποθέσεις Εργασίας στην Ιστορική Κοινωνιολογία*, Αθήνα, Κατάρτι

Λιάκος, Α. (1994α) Προς επισκευήν ολομελείας και ενότητας: Η δόμηση του εθνικού χρόνου στην ελληνική ιστοριογραφία, Στο: *Επιστημονική συνάντηση στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά*, Αθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 171-199 (διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση https://antonisliakos.files.wordpress.com/2011/04/liakos_pros-episkeuin.pdf)

Λιάκος, Α. (1994β), Εθνικές Θεωρίες και Αμφιβολίες, Σεμινάριο 17: *Εθνική συνείδηση και Ιστορική Παιδεία*, vol. 17, Αθήνα, Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων, 28-37.

Macdonald, S. (2010), Η Ιστορία ως Κοινωνικό Ζήτημα: Ερμηνεύοντας τη «δύσκολη» κληρονομιά, *Τετράδια Μουσειολογίας*, 7, Αθήνα, 14-22

Mason, R. (2012), Πολιτισμική Θεωρία και Μουσειακές Σπουδές, Στο: Macdonald, S. (επιμ.), *Μουσείο και Μουσειακές Σπουδές. Ένας πλήρης οδηγός*, Αθήνα, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 49-70

Mason, J. (2003), *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*, μτφρ. Δημητριάδου, Ε., επιμ. Κυριαζή, Ν., Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα

Μαζάουερ, Μ. (2002), *Μ. Τα Βαλκάνια*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη,

Μαζαράκης – Αινιάν, Ι. (2015), Το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, *Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Η Ιστορία και οι Συλλογές του*, Αθήνα, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, 9-11

Μινώτος, Δ. – Α. (2015), Πρόλογος του Προέδρου της Ι.Ε.Ε.Ε., *Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Η Ιστορία και οι Συλλογές του*, Αθήνα, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, 7-8

Μούλιου, Μ. (1999), Από την ιστορία της αρχαιολογικής επιστήμης στην ανάγνωση μουσειακών εκθέσεων του παρελθόντος, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 73, Αθήνα, 53-59

Μούλιου, Μ. & Μπούνια, Α. (1999) Μουσειακές Εκθέσεις. Ερμηνευτικές Προσεγγίσεις στη μουσειακή θεωρία και πρακτική, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 70, 53-58

Μπούνια, Α. (2006), Μουσεία και Αντικείμενα: “Κατασκευάζοντας” τον κόσμο”, Στο: Παπαγεωργίου, Δ. - Μπουμπάρης, Ν. - Μυριβήλη, Ε. (επιμ.), *Πολιτιστική Αναπαράσταση*, Αθήνα, Κριτική, 141-164

Μπούνια, Α. & Νικονάνου, Ν (2008), Μουσειακά αντικείμενα και ερμηνεία: δημιουργώντας την εμπειρία, επιδιώκοντας της επικοινωνία. Στο: Νικονάνου, Ν. & Κασβίκης, Κ. (επιμ.), *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο: παρελθόν – παρόν – μέλλον. Εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος*, Αθήνα: Πατάκης

Μπούνια, Α. & Γκαζή, Α. (2012), *Εθνικά Μουσεία στη Νότια Ευρώπη. Ιστορία και Προοπτικές*, Αθήνα, Καλειδοσκόπιο

Μυριβήλη, Ε. (2006) Από την Αναπαράσταση στην Επιτέλεση, Στο: Ν. Μπουμπάρης, Μυριβήλη, Ε. Παπαγεωργίου, Δ. (επιμ.), *Πολιτιστική*

Αναπαράσταση, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, Κεφ. 2, διαθέσιμο στη διεύθυνση:
https://www.academia.edu/499178/_%CE%91%CF%80%CF%8C_%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%91%CE%BD%CE%B1%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%84%CE%AD%CE%BB%CE%B5%CF%83%CE%B7_From_Representation_to_Performance_

Νάκου, Ε. (2000), Ιστορική σκέψη και Μουσείο, *Μνήμων*, 22, 221-237

Νάκου, Ε. (2009), *Μουσεία, ιστορίες και Ιστορία*, Αθήνα, Νήσος

Πασχαλίδης, Γ., (1997). «Από το μουσείο του πολιτισμού στον πολιτισμό του μουσείου», Στο *Η Μουσειολογία στον 21ο αιώνα: Θεωρία και Πράξη*. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Θεσσαλονίκη, 21-24 Νοεμβρίου 1997

Πασχαλίδης, Γ. - Χαμπούρη-Ιωαννίδου, Αικ. (2002), *Οι Διαστάσεις των Πολιτιστικών Φαινομένων. Εισαγωγή στον Πολιτισμό*, τόμος Α', Πάτρα, ΕΑΠ

Pearce, M. S. (2002), *Μουσεία, Αντικείμενα και Συλλογές*, επιμ. Λ. Γυιόκα, Θεσσαλονίκη, Βάνιας

Πλεξουσάκη Ε. (2014), Επιτελέσεις του τόπου και του έθνους στην Ελλάδα της μεταεθνικής εποχής, Στο: Πλεξουσάκη, Ε. (επιμ.), *Μεταμορφώσεις του Εθνικισμού. Επιτελέσεις της συλλογικής ταυτότητας στην Ελλάδα*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 11-56

Robson, C. (2007), *Η Έρευνα του Πραγματικού Κόσμου*, μετάφραση Φ. Καλυβά, Αθήνα, Gutenberg

Smith, A. (2000), *Εθνική ταυτότητα*, Αθήνα, Οδυσσέας

Σκοπετέα, Ε. (1984). *Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα: Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Αθήνα, Πολύτυπο

Τζάκου, Α. (2013), Μουσειογραφία και αρχιτεκτονική μουσείων, ένας διάλογος, *Μουσείο*, τεύχος 8 και 9, Αθήνα, 92-101

Τζωρτζάκη, Ντ. (2012), Είναι τα μουσεία βέβηλα; Ανθρώπινα κατάλοιπα σε ανθρώπινα χέρια, *Τετράδια Μουσειολογίας*, 8, Αθήνα, 4-12

Τζώρτζη, Κ. (2010), *Η χωρική αρχιτεκτονική των μουσείων*, Αθήνα, Καλειδοσκόπιο

Τζώρτζη, Κ. (2012), Μουσεία σε μνημεία: αφορμή για μια συζήτηση γύρω από τη στρατηγική σημασία της αρχιτεκτονικής του μουσειακού χώρου, *Τετράδια Μουσειολογίας*, 8, Αθήνα, 13-23

Troilo, S., Η Ιταλία και το παρελθόν της: τα εθνικά μουσεία από το 1861 μέχρι σήμερα, Στο: Μπούνια, Α. & Γκαζή, Α. (επιμ.) (2012), *Εθνικά Μουσεία στη Νότια Ευρώπη. Ιστορία και Προοπτικές*, Αθήνα, Καλειδοσκόπιο, 146-162

Vergo, P. (1999), Επανεξέταση της Νέας Μουσειολογίας, *Αρχαιολογία και Τέχνες* 70, 50-52

Χαμηλάκης, Ι. (2012), *Το Έθνος και τα Ερείπιά του*, Αθήνα, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου

Χατζηνικολάου, Τ. (2010), Ιστορικά Τεκμήρια και Προσωπικά Βιώματα, Η πρόκληση των Μουσείων Σύγχρονης Ιστορίας, *Τετράδια Μουσειολογίας*, 7, Αθήνα, 43-48

Χουρμουζιάδη, Α. (2006), *Το Ελληνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Ο Εκθέτης, το Εκθεμα, ο Επισκέπτης*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Βάνιας

Χουρμουζιάδη, Α., (2010), S. Macdonald, Difficult Heritage. Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and beyond, Βιβλιοκρισία, *Τετράδια Μουσειολογίας*, 7, Αθήνα, 81-85

β. Ξενόγλωσση

Ambrose, T. –Paine, C. (2006) *Museum Basics*, 2nd edition, London and New York, Routledge

Bohman, S. (2000), Nationalism and Museology. Reflections on Swedish Experience, In: Fladmark, J. M. *Heritage and Museums. Shaping National Identity*, Shaftesbury, Donhead

Bounia, A. *et al.* (2012) Voices from the Museum: Survey Research in Europe's National Museums, *EunaMus Report* No 5, 1

Bozos, S. (2004), National Symbols and Ordinary People's Response: London and Athens, 1850-1914, *National Identities*, Vol. 6, No 1

Catapoti, D. (2011), Authoring the History of the Greek Nation Through Alternative Museum Narratives, in Great Narratives of the Past and Revisions in National Museums, *Conference Proceedings from EuNaMus, European Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen*, Paris 29 June-1 July & 25-26 November 2011 (<http://www.ep.liu.se/ecp/078/011/ecp12078011.pdf>)

Damaskos, D. (2011), Archeology and National Identity in the Modern Greek Museum, In: E. Kosziszky, E. (ed.), *Archäologie und Einbildungskraft. Relikte der Antike in der Moderne*, Berlin, Reimer Verlag

Dean, D. (1994), *Museum Exhibition. Theory and Practice*, London and New York, Routledge

Duncan, C. (1995), *Civilizing Rituals inside public Art Museums*, London and New York, Routledge

Garoian, C. (2001), Performing the Museum, *Studies in Art Education*, vol. 42, No 3, 234-248, διαθέσιμο στη διεύθυνση http://www.jstor.org/stable/1321039?seq=2#page_scan_tab_contents

Jenkinson, P. (1989), Material Culture, People's History and Populism: Where do we go from here? In: Pearce, S. (ed.) *Museum Studies in Material Culture*, London, Leicester University Press

Hamilakis, Y. – Yalouri, E. (1996) Antiquities as symbolic capital in modern Greek society, *Antiquity*, 70, 117-129

Knell, S. (2011), National Museums and the National Imagination, In: Knell, S. – Aronsson, P. – Amundsen, A. B. et al., (eds.) *National Museums, New Studies from around the world*, London and New York, Routledge, 3-28

Macdonald, S. (2003), Museums, National, Postnational and Transcultural Identities, *Museum and Society*, 1 (1), 1-16

- MacLeod, S. (2005), Rethinking museum architecture: towards a site-specific history of production and use, In: MacLeod, S. (ed.) *Reshaping Museum Space: architecture, design, exhibitions*, London: Routledge, 9-25
- McLean, F. (2005), Museums and National Identity, *Museum and Society*, 3 (1), 1-4
- McLean, F. (2008), *Museums and the Representation of Identity*, The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity, Graham B.- Howard P. (ed.), Ashgate e-book
- Myrivili, E. (2007), Performativity, Interactivity, Virtuality and the Museum, *Museology e-journal*, Issue 4, διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://museology.ct.aegean.gr/articles/2007125113948.pdf>
- Peponis, J.-Hedin, J. (1982) The layout of Theories in the Natural History Museum *9H*,3, 21-25
- Ravelli, L. (2006), *Museum Texts. Communication Frameworks*, London, Routledge
- Roudometof, V. (1998), From Rum Millet to Greek Nation: Enlightenment, Secularization and National Identity in Ottoman Balkan Society, 1453-1821, *Journal of Modern Greek Studies*, Volume 16,11-48
- Scorrano, A. (2012): Constructing national identity: national representation at the Museum of Sydney, *Journal of Australian Studies*, 36:3, 345-362
- Serrell, B. (1996), *Exhibit Labels. An Interpretive Approach*, Altamira Press, Walnut Creek
- Stefanou, E. (2008) *Aspects of Identity and Nationhood: Commemorating, Replicating and Representing the Greek Maritime Past*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Southampton, United Kingdom
- Stefanou, E. (2012) The materiality of death: human relics and the “resurrection” of the Greek maritime past in museum spaces, *International Journal of Heritage Studies*, 1-15

Whitmarsh, A. (2001) “We will remember them” Memory and Commemoration in War Museums, *Journal of Conservation and Museum Studies*, 7, 1-15

Zambeta, E. (2000) Religion and national identity in Greek education, *Intercultural Education*, Vol. 11, no2

Ιστοχώροι

1. Εθνικό και Ιστορικό Μουσείο(2015) <http://www.nhmuseum.gr/> (ημερομηνία τελευταίας επίσκεψης 7-3-2017)
2. Εθνικό Μουσείο Τσεχίας (2005-2011) <http://www.nm.cz/NM-History/Institutions/> (ημερομηνία τελευταίας επίσκεψης 7-3-2017)
3. Βρετανικό Μουσείο <http://www.britishmuseum.org/> (ημερομηνία τελευταίας επίσκεψης 7-3-2017)
4. Louvre, <http://www.louvre.fr/missions-et-projets> (ημερομηνία τελευταίας επίσκεψης 7-3-2017)
5. Quai Branly, <http://www.quai Branly.fr/> (ημερομηνία τελευταίας επίσκεψης 7-3-2017)
6. Glasgowlife, (2014) <http://www.glasgowlife.org.uk/museums/st-mungos/Pages/default.aspx> (ημερομηνία τελευταίας επίσκεψης 7-3-2017)
7. Εθνικό Μουσείο Φινλανδίας <http://www.kansallismuseo.fi/en/nationalmuseum/exhibitions/archive> (ημερομηνία τελευταίας επίσκεψης 7-3-2017)
8. Μουσείο Αρχαίας Τέχνης Λισαβόνας <http://www.museudearteantiga.pt/> (ημερομηνία τελευταίας επίσκεψης 7-3-2017)
9. Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης (2013) <http://www.melt.gr/gr/to-mouseio/i-istoria-tou-mouseiou/> (ημερομηνία τελευταίας επίσκεψης (7-3-2017)
10. Αρχαιολογία της Πόλης των Αθηνών http://www.eie.gr/archaeologia/gr/arxeio_more.aspx?id=232 (ημερομηνία τελευταίας επίσκεψης 7-3-2017)
11. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού <http://www.ime.gr/fhw/> (ημερομηνία τελευταίας επίσκεψης 7-3-2017).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Οδηγός Συνέντευξης (Ιωσηφίδης, 2008)

Στοιχεία συνέντευξης

Αριθμός συνέντευξης: 01

Όνοματεπώνυμο συνεντευξιαζόμενου: Ιφιγένεια Βογιατζή

Ημερομηνία: 22-5-2014

Τόπος: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Διάρκεια: 50΄

Τρόπος καταγραφής: Μαγνητόφωνο — Σημειώσεις

Ολοκληρώθηκε ομαλά: Ναι

Παρατηρήσεις : Κατά τη διεξαγωγή της ερευνητικής διαδικασίας κάποιες από τις ερωτήσεις τροποποιήθηκαν ή άλλαξαν σειρά.

Οι αρμοδιότητες

1. Ποια είναι συγκεκριμένα τα καθήκοντά σας στο ΕΙΜ;

Η αποστολή του ΕΙΜ

1. Ποια θα λέγατε ότι είναι σήμερα η αποστολή του ΕΙΜ;
2. Οι περισσότεροι επισκέπτες του ΕΙΜ θεωρούν ότι το μουσείο είναι εθνικό γιατί εκφράζει την ιστορική πορεία του έθνους και γιατί εκθέτει «εθνικούς θησαυρούς». Σας βρίσκει σύμφωνη αυτή η άποψη; Θεωρείτε ότι το μουσείο απευθύνεται και σε αλλοεθνείς επισκέπτες;

Μουσειολογικά ζητήματα

1. Τι είδους προβλήματα ή περιορισμούς δημιούργησε η δεδομένη διαρρύθμιση του χώρου για την οργάνωση της έκθεσης;

Περιορισμοί – Προβλήματα

1. Τι περιορισμούς ή δεσμεύσεις έχει να αντιμετωπίσει ένα εθνικό μουσείο ως προς την ανανέωση του αφηγήματός του;

2. Το ΕΙΜ ως κρατικό μουσείο περιορίζεται με κάποιον τρόπο από τους διαχειριστές του, το Κράτος, ενδεχομένως, ή το Υπουργείο Πολιτισμού;
3. Τι συνέπειες έχουν στο έργο σας αυτού του είδους οι επεμβάσεις;

Η μουσειακή εμπειρία

1. Τι θεωρείτε ότι αποκομίζει ο επισκέπτης του μουσείου;
2. Στόχος για σας είναι η γνωστική ή η συναισθηματική εμπειρία; Έχετε παρατηρήσει κάποιες συναισθηματικές αντιδράσεις επισκεπτών;

Εκπαιδευτικά προγράμματα

1. Σε γενικές γραμμές ποιο είναι το περιεχόμενο των εκπαιδευτικών προγραμμάτων;
2. Πώς ανταποκρίνονται τα παιδιά που επισκέπτονται το ΕΙΜ τόσο στη θεματολογία του μουσείου, όσο και στα εκπαιδευτικά προγράμματα;

Προτιμήσεις σχετικά με μουσειολογικές πρακτικές

1. Πώς θα θέλατε να είναι ένα σύγχρονο ιστορικό μουσείο;
2. Έχετε κάποιο παράδειγμα «καλής πρακτικής», ίσως από μουσείο του εξωτερικού;

Σκέψεις για το μέλλον του ΕΙΜ

1. Πώς φαντάζεστε το μέλλον του ΕΙΜ;
2. Τι αλλαγές θα θέλατε να γίνουν σχετικά με τις δράσεις του μουσείου, τη μόνιμη έκθεση ή τα εκπαιδευτικά προγράμματα;

Στοιχεία συνέντευξης

Αριθμός συνέντευξης: 02

Όνοματεπώνυμο συνεντευξιζόμενου: Ευθυμία Παπασπύρου

Ημερομηνία: 19-11-2015

Τόπος: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Διάρκεια: 20΄

Τρόπος καταγραφής: Σημειώσεις

Ολοκληρώθηκε ομαλά: Ναι

Παρατηρήσεις: Κατά τη διεξαγωγή της ερευνητικής διαδικασίας κάποιες από τις ερωτήσεις παραλείφθηκαν.

Ιδιοκτησιακό κάθεστώς – Κράτος - Χρηματοδότηση

1. Η σχέση της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας με το Εθνικό και Ιστορικό Μουσείο σήμερα.
2. Το κράτος με ποιον τρόπο και σε ποιον βαθμό επεμβαίνει στη διοίκηση του ΕΙΜ;
3. Η χρηματοδότηση που δέχεται το Μουσείο καλύπτει τις άμεσες ανάγκες του;

Η αποστολή του ΕΙΜ

1. Ποια θα λέγατε ότι είναι σήμερα η αποστολή του ΕΙΜ;
2. Οι περισσότεροι επισκέπτες του ΕΙΜ θεωρούν ότι το μουσείο είναι εθνικό γιατί εκφράζει την ιστορική πορεία του έθνους και γιατί εκθέτει «εθνικούς θησαυρούς». Σας βρίσκει σύμφωνη αυτή η άποψη;
3. Θεωρείτε ότι το μουσείο απευθύνεται και σε αλλοεθνείς επισκέπτες; Κατά τη γνώμη σας το αφήγημα του Μουσείου, ο τρόπος με τον οποίο αφηγείται τη νεότερη ιστορία της Ελλάδας, σε ποιους απευθύνεται; Σε μια συγκεκριμένη ομάδα κοινού ή στο ευρύτερο κοινό;

Προβλήματα

1. Ποια θα λέγατε ότι είναι τα σημαντικότερα προβλήματα που έχετε σήμερα να αντιμετωπίσετε ως προς τη διοίκηση του Μουσείου;
2. Τι περιορισμούς ή δεσμεύσεις έχει να αντιμετωπίσει ένα εθνικό μουσείο ως προς την ανανέωση του αφηγήματός του;

Σκέψεις για το μέλλον του ΕΙΜ

1. Θα βρίσκατε αναγκαία μια ανανέωση της μόνιμης έκθεσης; Τι αλλαγές θα επιθυμούσατε να γίνουν;
2. Πώς φαντάζεστε γενικά το μέλλον του ΕΙΜ; Υπάρχει κάτι που σας δημιουργεί αισιοδοξία για το μέλλον του ή αντίθετα σας ανησυχεί;

Στοιχεία συνέντευξης

Αριθμός συνέντευξης: 03

Όνοματεπώνυμο συνεντευξιαζόμενου: Φίλιππος Μαζαράκης - Αινιάν

Ημερομηνία: 19-11-2015

Τόπος: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Διάρκεια: 60΄

Τρόπος καταγραφής: Μαγνητόφωνο —Σημειώσεις

Ολοκληρώθηκε ομαλά: Ναι

Παρατηρήσεις: Κατά τη διεξαγωγή της ερευνητικής διαδικασίας κάποιες από τις ερωτήσεις τροποποιήθηκαν και προστέθηκαν νέες.

Οι αρμοδιότητες

1. Ποια ακριβώς είναι τα καθήκοντά σας στο ΕΙΜ;

Πώς αντιλαμβάνονται οι επισκέπτες το ΕΙΜ και το αφήγημά του;

1. Ποια νομίζετε ότι είναι η εικόνα που έχει το κοινό (οι επισκέπτες) για το ΕΙΜ;
Πώς το αντιμετωπίζει; Ποια θεωρεί ότι είναι η αποστολή του;

Η εικόνα για το έθνος

1. Ποια εικόνα για το έθνος πιστεύετε ότι παρουσιάζει το αφήγημα του ΕΙΜ – μέσω των εκθεμάτων του, των κειμένων;
2. Στην ιστοσελίδα και στην ιστορία του Μουσείου αναφέρεται πως το «ΕΙΜ δημιουργήθηκε σε μια περίοδο αναζήτησης συνεκτικών κρίκων και εθνικής ταυτότητας και δημιουργίας των θεσμών της». Δημιουργίας εθνικής ταυτότητας για ποιους; Σήμερα τι ισχύει;

Σύγχρονες μουσειολογικές προσεγγίσεις

1. Ποια κατά τη γνώμη σας είναι η σύγχρονη εικόνα ενός ιστορικού μουσείου;
2. Ποιες αλλαγές νομίζετε ότι θα έπρεπε να γίνουν όσον αφορά τη μόνιμη έκθεση ώστε το μουσείο να αποκτήσει μια σύγχρονη εικόνα;
3. Η ανανέωση της ιστοσελίδας είναι επίσης ένα βήμα βελτίωσης της εικόνας του Μουσείου; Θεωρείτε ότι είναι σημαντικό να ανταποκρίνεται το Μουσείο στα αιτήματα των καιρών;

Περιορισμοί – Προβλήματα

1. Ποιους περιορισμούς αντιμετωπίζει ένα Εθνικό Μουσείο όταν πρόκειται για την ανανέωσή του; Από το Κράτος ή το Υπουργείο Πολιτισμού;

Περιοδικές εκθέσεις

1. Έχουν επιχειρηθεί κάποιες διαφορετικές προσεγγίσεις και κάποιες αλλαγές της εικόνας του ΕΙΜ μέσω περιοδικών εκθέσεων (π.χ. *Imagining the Balkans*). Ποια εντύπωση σας έχουν αφήσει; Είστε ικανοποιημένος από το εγχείρημα και την ανταπόκριση του ελληνικού κοινού; Θα τις επιχειρούσατε ξανά;

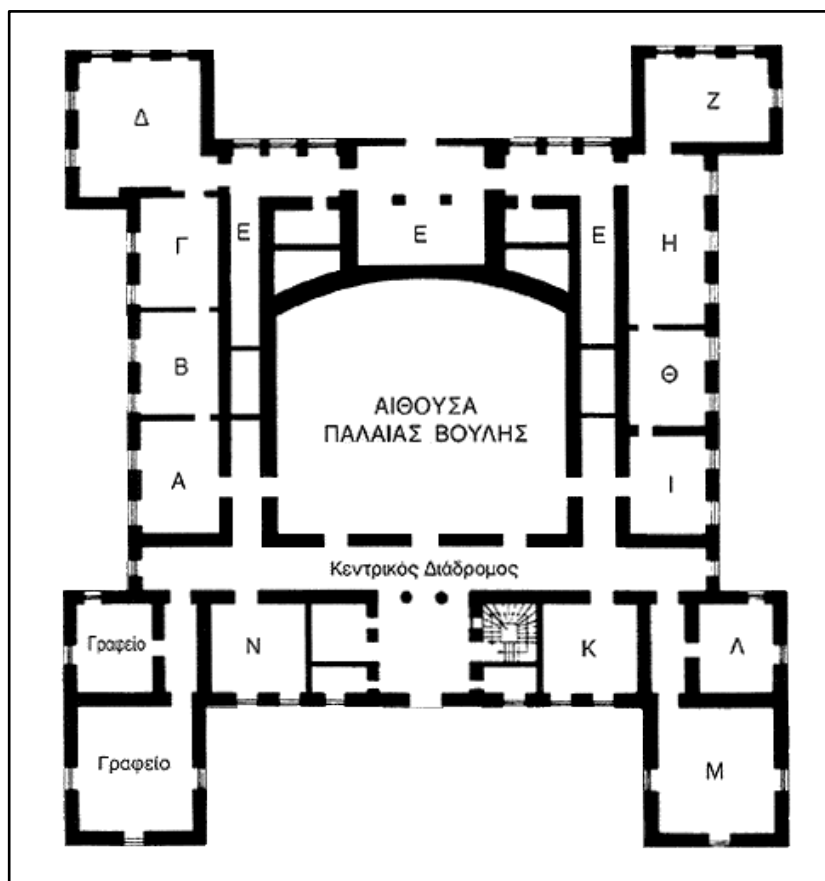
Σκέψεις για το μέλλον του ΕΙΜ

1. Αν γίνει στο μέλλον κάποιου είδους ανανέωση, της εικόνας ή της αφήγησης που επιχειρείται από το Μουσείο, μία παρέμβαση δηλαδή στη μόνιμη έκθεση, πώς φαντάζεστε ότι θα υποδεχόταν την αλλαγή αυτή το κοινό;
2. Είστε αισιόδοξος για το μέλλον του ΕΙΜ ή αντίθετα υπάρχει κάτι που σας ανησυχεί;

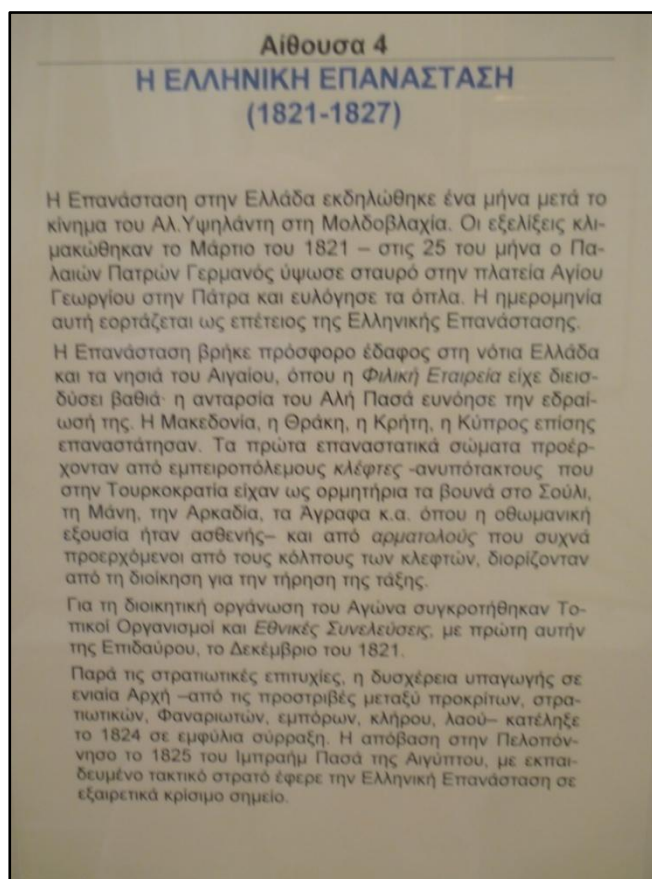
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

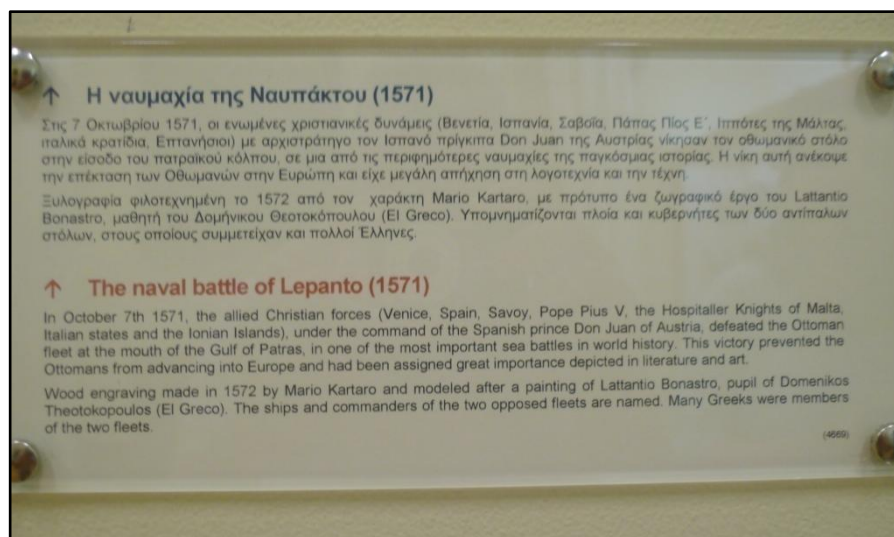
Εικόνα 1

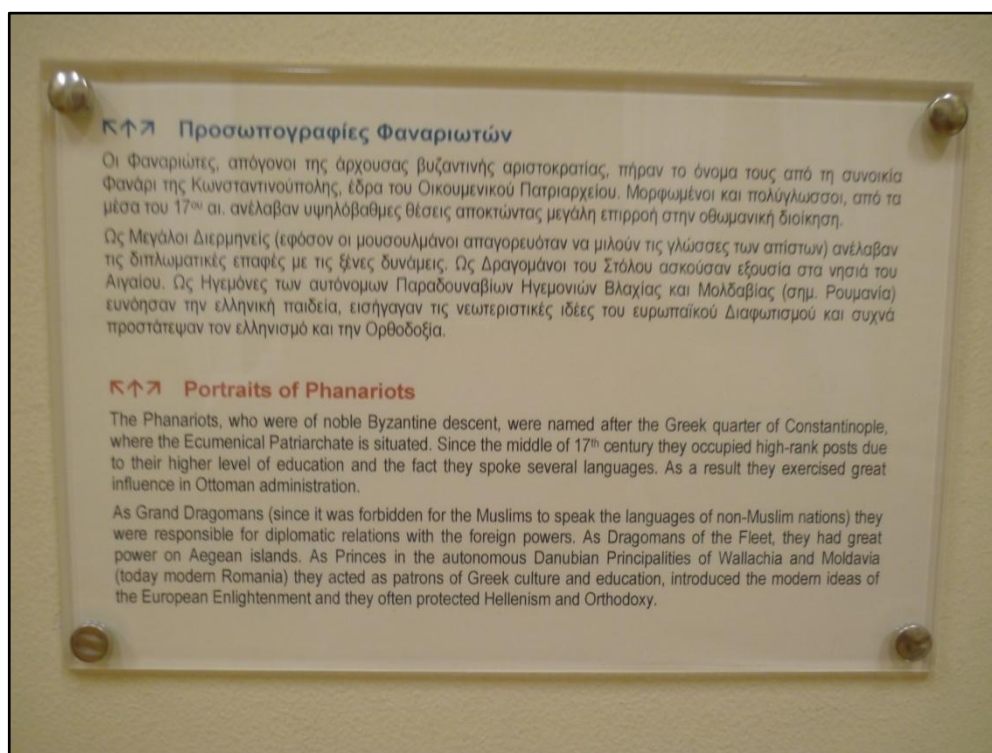
Εικόνα 2

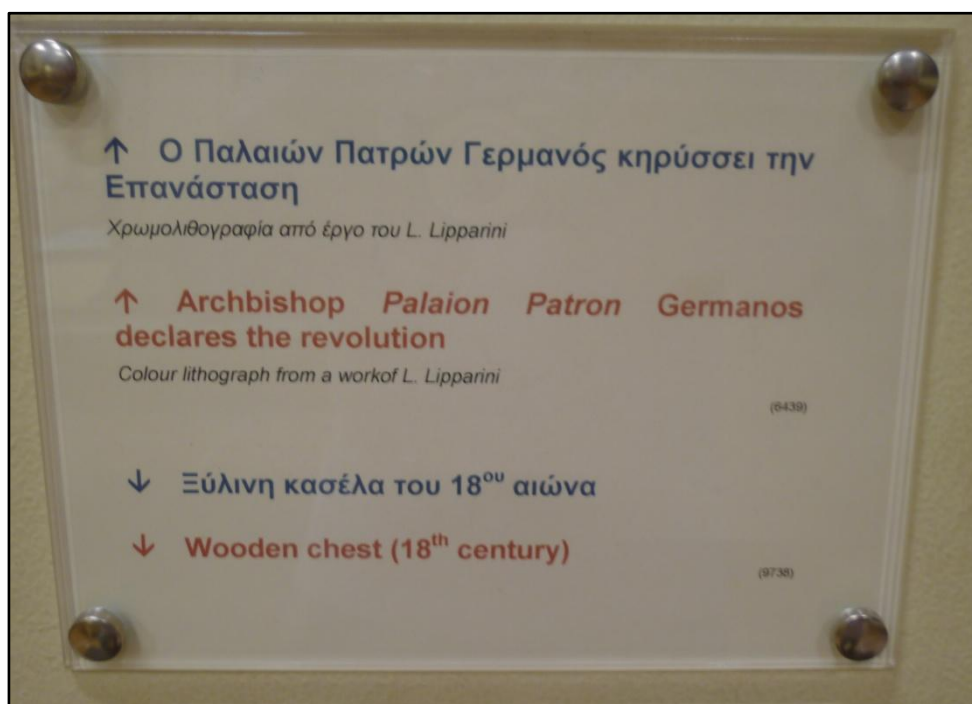
Εικόνα 3

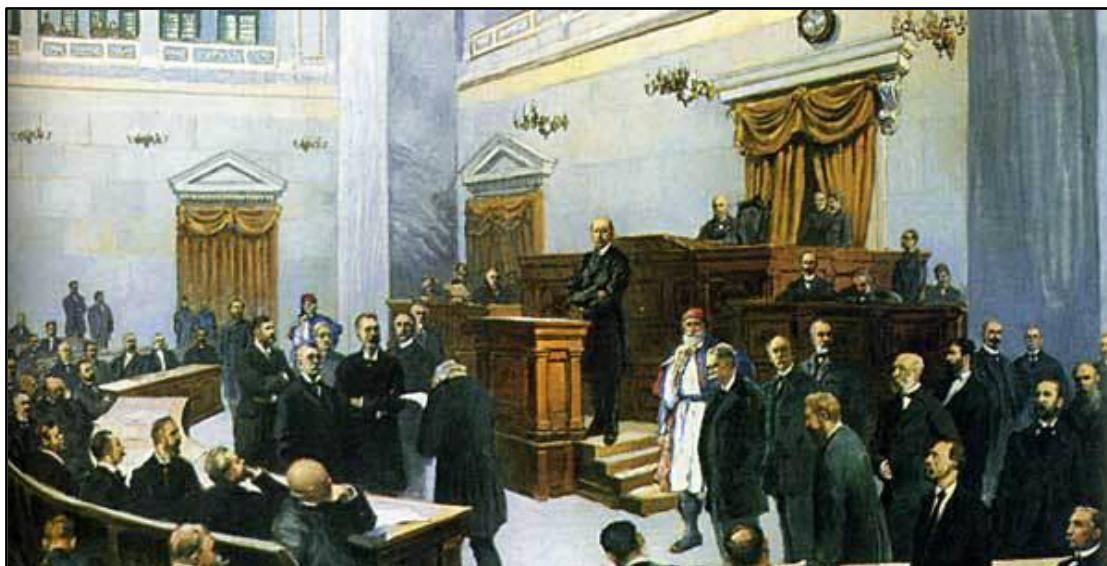
Εικόνα 4

Εικόνα 5

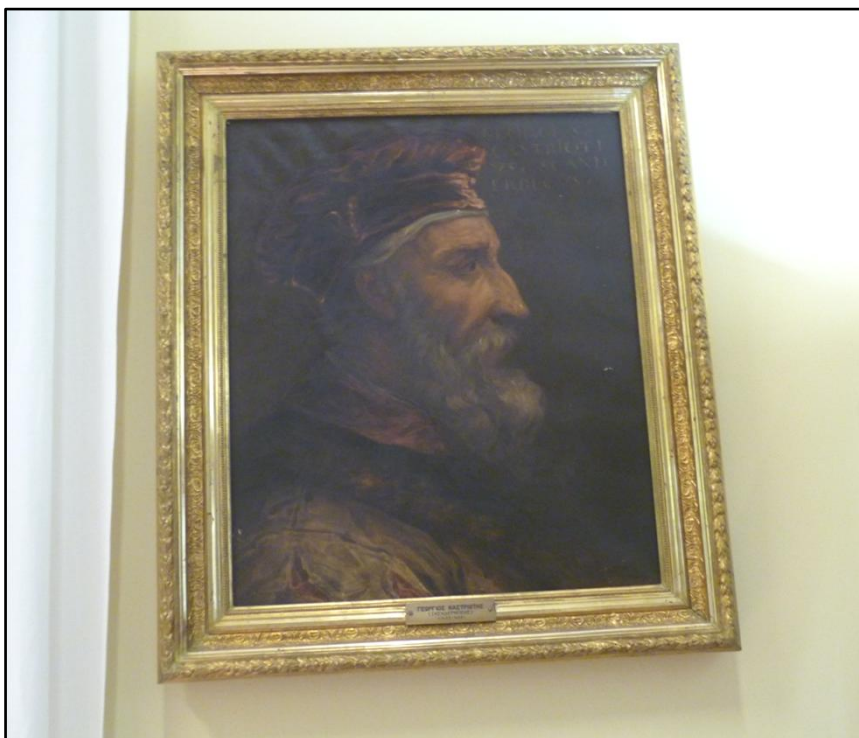
Εικόνα 6

Εικόνα 7

Εικόνα 8

Εικόνα 9

Εικόνα 10

Εικόνα 11

Εικόνα 12

Εικόνα 13

Εικόνα 14

Εικόνα 15

Εικόνα 16

Εικόνα 17

Εικόνα 18

Εικόνα 19